

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1955-1960 YILLARI ARASINDA TÜRK BASININDA

ATATÜRK ALGISİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAFİYE KAYA

İZMİR-2016

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1955-1960 YILLARI ARASINDA TÜRK BASININDA

ATATÜRK ALGISİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAFİYE KAYA

YRD.DOÇ.DR. AHMET MEHMETEFENDİOĞLU

İZMİR-2016

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

Tarih :23.08.2016
Sayı :71225727-302-14-05/ 464

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı A.İ.İ.T. Yüksek Lisans programı 2013880018 numaralı öğrencisi Rafiye KAYA ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Yrd.Doç .Dr. Mehmet Emin ELMACI
Anabilim Dalı Başkanı V.

SINAV TUTANAĞI

Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9 maddesi uyarınca Enstitü Yönetim Kurulu'nun 12/05/2016 tarih ve 952/3 sayılı kararı ile oluşturulan Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "1955-1960 YILLARI ARASINDA TÜRK BASININDA ATATÜRK ALGISI" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 27/05/2016 tarihinde saat: 10.00 'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında düzeltme kararı verilmiştir aynı jürimiz 23/08/2016 tarihinde saat 10.00 da yeniden toplanmış ve teze ilgili aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy Biriği ile

BAŞARI NOTU: (85) Seksanbeş

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Türkan BAŞYİĞİT	

ONAY

Yrd.Doç .Dr. Mehmet Emin ELMACI
Müdür V.

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum
..... adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve
geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve
yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf
yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../20...

Rafiye Kaya

ÖZET

KAYA, Rafiye, *1955-1960 Yılları Arasında Türk Basınında Atatürk Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2016.

Türk demokrasi tarihinde 1950-1960 yılları yani Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu yıllar çok önemlidir. Çok partili siyasi yaşama geçilen bu dönemde Atatürk algısı da önemli yer tutmuştur. Tez çalışmasında Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu 1955- 1960 yılları arasındaki Türk basınında Atatürk algısı ele alınıp, incelenmiştir. Bu yıllar arasında gelişen olaylar ve bunların basına yansımaları anlatılmıştır. İncelemede; Demokrat İzmir, Milliyet, Cumhuriyet, Vatan, İstanbul Ekspres, Zafer, Ulus, Hadiselere Tercüman, Vakit ve Tan gazetelerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Akis, Sebilürreşad, Taş ve Akbaba dergileri de kullanılmıştır.

Yapılan incelemeler sonucu, Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra Atatürk'ün devrimlerine sahip çıkmadığı, bu politik tutum sebebiyle Atatürk ve devrimlerine karşı saldırıların giderek arttığı, bunların yanında ekonomik sıkıntıların ve dış politikadaki olumsuz gelişmelerin zamanla Demokrat Parti'yi nasıl baskıcı bir hale getirdiği ve artık çıkmaza giren ülkedeki durumun askeri müdahale ile sonuçlandırıldığı görülmüştür. Tüm bu olaylar basına yansımaları ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Demokrat Parti, Basın.

ABSTRACT

Kaya, Rafiye, *Between the Years 1955-1960 Perception of Turkey Ataturk Press*, Master Thesis, İzmir, 2016.

In the years 1950-1960 in the history of Turkish democracy , when it was in power, the Democratic Party is very important. Ataturk perception of multiparty political life passed in this period, occupied an important place. Where the ruling Democratic Party in the 1955 thesis, taken up the perception of Ataturk in the Turkish press from 1960 , will be examined. The events this year will be discussed between the press and their reflections. Examination; Democrat Izmir, Milliyet, Cumhuriyet, Vatan , Istanbul Express , Zafer, Ulus , Hadiselere Tercüman, Vakit were utilized and Tan newspaper. Also Akis , Sebilürreşad , Taş magazine and Akbaba are used.

Based on the research results , after coming to power of the Democratic Party out with Atatürk's revolution , this behavior because of Atatürk and the rising tide of attacks against the revolution , of these negative developments in economic problems and foreign policy next time the Democratic Party on how to become an oppressive and now the situation in the country showed that concluded with stalled military intervention.All these events will be discussed with the reflections of the press.

Keywords: Ataturk , the Democratic Party , the press.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE ATATÜRK ALGISI (1954-1960)

I. ÜÇÜNCÜ- BEŞİNCİ DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI (1954-1957).....	7
1- Üçüncü DP İktidarı Dönemi (1954-1957).....	7
2- Beşinci DP İktidarı Dönemi (1957-1960).....	10
3- DP Döneminde Bürokrasi ve Siyasette Atatürk Algısı.....	13
4- Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikası ve Atatürk Algısı.....	16
4.1. DP Dönemi İlköğretim Politikası ve Atatürk Algısı.....	18

4.2. DP Dönemi Ortaöğretim Politikası ve Atatürk Algısı.....	20
4.3. DP'nin Yükseköğretim Politikası.....	23
4.4. Atatürk Üniversitesi'nin Kurulması.....	24
5- Hükümet Programlarında Atatürk Algısı.....	26
5.1. Üçüncü DP İktidarının Hükümet Programında Atatürk Algısı...27	
5.2. Beşinci DP İktidarının Hükümet Programında Atatürk Algısı...28	

II.DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ VE DIŞ POLİTİKASINDA ATATÜRK ALGISI

.....29

2.1. 6-7 Eylül Olayları ve Atatürk Algısı.....	29
2.1.1.Tarihsel Süreçte Yunanlılar ile Olan İlişkiler ve Kıbrıs Sorunu29	
2.1.2. DP'nin Kıbrıs Politikası ve 6/7 Eylül Olaylarının Başlaması...32	
2.1.3. 6/7 Eylül Olayları ve Bu Olaylarda Atatürk Algısı.....	33
2.2. DP ve Muhalefet Partisi CHP'nin Atatürk Algısı.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

DP İKTİDARI DÖNEMİNDE TOPLUM VE BASINDA ATATÜRK ALGISI

I- TOPLUMDA ATATÜRK ALGISI	43
1.1. En Yakınının Gözüyle Atatürk	44
1.1.1. Atatürk'ün Son Günleri.....	47
1.2. Halkın Gözüyle Atatürk	47

1.2.1. Atatürk Filmlerinin Basına Yansımaları.....	47
1.2.2. Atatürk'ün Heykellerine Saygı.....	49
1.2.3. Atatürk ve Gençlik.....	51
1.2.4. Devrimcilik ve Gericilik.....	53
1.2.5. Çarşaf Tartışmaları.....	56
II- BASINDA ATATÜRK ALGISI.....	59
1. Atatürk'ün Vasiyeti ve Basında Etkileri.....	60
2. Atatürk'ü Taklit ve Gerçek Atatürkçülük.....	63
3. Basında Bursa Nutku Tartışmaları	68
4. Atatürk Sevgisinin Basına Yansımaları.....	71
5. DP Dönemi Dil İnkılabı Tartışmaları	73
6. Lozan Barışı Yıldönümlerinin Basına Yansımaları.....	76
7. Atatürk ve Milli Bayramların Basına Yansımaları.....	79
7.1. 23 Nisan Bayramları ve Atatürk Algısı.....	79
7.2. 19 Mayıs Bayramları ve Atatürk Algısı.....	81
7.3. 30 Ağustos Zafer Bayramları ve Atatürk Algısı.....	83
7.4. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramları ve Atatürk Algısı.....	85
7.5. 10 Kasımlar ve Atatürk Algısı.....	87
8. Atatürk Orman Çiftliğinin Satılması Meselesi	89

9.DP Döneminde Milli Mücadele Algısının Basına Yansımaları.....	90
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS'A GİDEN YOL VE 27 MAYIS SONRASI ATATÜRK

ALGISI

I. ASKERİ MÜDAHALE ORTAMINI HAZIRLAYAN NEDENLER.....93

1. Demokrat Parti'nin Yükselme ve Yıpranma Sebepleri.....	93
2. DP'nin Muhalefete Baskısı.....	98
2.1. DP- İnönü İlişkisi ve İnönü'nün Taşlanması.....	102
2.2. DP-CHP Arasında Din Meselesi ve İrtica Tartışmaları	107
3. DP- Ordu İlişkisi ve Orduda Hareketlenmenin Başlaması.....	109
4. Üniversite ile İlişkiler ve Baskı.....	113
5. İktidar- Basın İlişkileri ve Basına Baskı.....	114

II. 27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ VE ATATÜRK.....118

1. Askeri Müdahale Öncesi Ortam.....	118
2. Askeri Müdahale ve Milli Birlik Komitesi	122
3. Askeri Müdahale Sonrası Basın	124
4. Atatürk ve 27 Mayıs.....	126

SONUÇ	131
KAYNAKLAR	134
EKLER	144
ÖZGEÇMİŞ	161

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında 1955-1960 yılları arasında Türk basınında Atatürk algısı işlendi. 1955-1960 yılları arası Demokrat Parti'nin (DP) iktidar olduğu bir dönemdir. Bu dönemde partinin de Atatürk algısı göz önünde bulundurularak konu ele alındı. Atatürk algısı; Demokrat İzmir, Milliyet, Cumhuriyet, Vatan, İstanbul Ekspres, Vakit, Hadiselere Tercüman ve Tan gazeteleri ile iktidar yanlısı bir tutum sergileyen Zafer ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı görevini taşıyan Ulus Gazetesi üzerinden incelendi. Bununla birlikte Akis, Sebilürreşad, Taş ve Akbaba dergilerinin arşivlerinden, TBMM tutanaklarından, konu ile ilgili kitaplar, makaleler ve tezlerden yararlanıldı.

Giriş bölümünde, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesine, o dönemdeki olaylara, daha sonrasında ise Dörtlülük ile Demokrat Parti'nin kuruluşu ve iktidar olduktan sonraki dönem ele alındı. Tezin birinci bölümünde, Demokrat Parti döneminde Atatürk algısı incelendi. İkinci bölümde toplum ve basında Atatürk algısı incelendi ve son olarak da üçüncü bölümde ise Demokrat Parti'nin yıpranış sebepleri ile askeri müdahaleye götüren nedenler, askeri müdahale ve sonrası incelendi.

1955-1960 yılları arasında Türk basınında Atatürk algısı üzerine yapılmış çalışma sayısı oldukça azdır. Atatürk algısı konusu ile ilgili olarak daha önce “*Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı (1950- 1960)*” başlıklı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma ile 1955 ve 1960 yılları arasında Türk basınında Atatürk algısına dair bilgi verilmeye çalışıldı ve bu alana yarar sağlamak hedeflendi. Ayrıca konu bütünlüğünün sağlanması ve 1954 seçiminin de yarattığı etkiler sebebiyle tez konusu bu yılda gerçekleşen seçimden itibaren ele alındı.

Çalışmalarım boyunca bilgi ve deneyimleriyle yoluma ışık tutan, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU'NA, Ahmet Piriştina Kent Arşivi Müzesi, Milli Kütüphane, Üniversitemiz kütüphanesinin çalışanlarına sonsuz

teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca aileme ve tezimi hazırlarken bana yardımcı olan arkadaşlarıma sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
HP	: Hürriyet Partisi
IPI	: Uluslararası Basın Enstitüsü
MAH	: Milli Emniyet Hizmetleri
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MP	: Millet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMTF	: Türkiye Milli Talebe Federasyonu

GİRİŞ

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasından sonra hızlı bir örgütlenmeye girişilmiş ve yeni devletin temelleri atılmıştı¹. Türkiye'de devrim hareketleri birbiri ardına gerçekleştirilmiş ve ülke hızla kalkındırılmaya çalışılmıştı. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938'de ölümünden sonra ülkede yeni bir cumhurbaşkanı seçme telaşı başlamıştı. Cumhurbaşkanı Vekili ve Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 34. Maddesi gereğince yeni Reiscumhur seçilmesi üzere 11 Kasım Cuma günü saat 11'de Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya davet etti. Grup toplantısında 323 mebus vardı. 322 rey İsmet İnönü'ye verilirken bir rey de Celâl Bayar'a verilmişti. İsmet İnönü Reiscumhur seçildiğinde 53 yaşındaydı. Yeni Cumhurbaşkanı seçilince Celâl Bayar kabinesi usulen istifasını verdi. İnönü yeni kabineyi kurmakta yine Celâl Bayar'ı görevlendirdi². 26 Aralık 1938'de toplanan partinin Olağanüstü Kongresi'nde; parti tüzüğü, Atatürk partinin kurucusu ve ebedi başkanı olarak ilân edildi (Madde 2). Yine bununla birlikte parti tüzüğünde İnönü partinin sürekli genel başkanı seçileceği şeklinde değiştirildi (Madde 3)³. Aynı kongrede İnönü, “ Milli Şef” unvanını da aldı⁴. Böylece İsmet İnönü partinin değişmez genel başkanı seçildi. Bu dönemde parti içinde mevcut farklı görüşlerin ve eğilimlerin patlak vermesi sorunlara yol açtı. İsmet İnönü'nün güçlü bir lider olarak partiye hâkim olması ortaya çıkacak ayrılıkları önleyebilecek nitelikte bir ön tedbir olarak düşünüldü ve bunun için ona geniş yetkiler tanındı⁵. Bu dönemde parti tüzüğünün değiştirilerek İnönü'nün “ *Değişmez Genel Başkan*” olması, Atatürk'ün kesinlikle reddettiği ömür boyu başkanlık kavramını çağrıştırmaması, İnönü'nün bu anlayışın tersi bir davranışta bulunması kaygıların çoğalmasına sebep oldu⁶.

“1939 Kurultayı ile dar ölçüde bir liberalizasyon başladı. Konuya dair ilk eleştiriler Hikmet Bayur tarafından yapıldı. Bu kurultayda, İçişleri Bakanlığı, parti

¹ Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000, s. 75.

² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1938-1950)**, II. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.s.23-25.

³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 2010, s.s.21-22.

⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 22.

⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, 4. Baskı, Timaş yayınları, İstanbul, 2013, s.s. 474-475.

⁶ Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, İstanbul, 1979, s.s. 15-17.

sekreterliği ve valilik ile parti il başkanlığının aynı kişide birleşmemesine karar verildi. Bundan başka, mebuslar arasında mecliste bir muhalefet partisi varmış izlenimini yaratacak müstakil bir grup kuruldu⁷.” Beşinci Büyük Kongre’de (29 Mayıs, 3 Haziran 1939), devlet ile parti arasındaki bağlar yeniden gevşetildi ve bağımsız bir grubun (Müstakil Grup) mecliste sadık muhalefet rolü oynamasına, hükümeti belli bir ölçüye kadar eleştirmesine izin verildi. Fakat savaş halinin gereği olarak devlet, Türk yaşamının hemen hemen her yönüne müdahale etme gereği duydu. 18 Haziran 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu, hükümete fiyatları kontrol ve piyasaya mal sağlama, üretimi devam ettirmek için özellikle de madenlerde zorunlu çalıştırma gibi olağanüstü durum yetkileri verdi. Kasım 1942’deki Varlık Vergisi, savaş sırasında servet biriktirenlerini vergilendirmek için tasarlandı. 1943’de, 1925 yılında kaldırılan Aşar Vergisi, tarımsal ürünlerde Ayniyat Vergisi biçiminde yenilendi⁸. Uzayıp giden savaş ve buna bağlı olarak bozulan iktisadi durum Türk halkının hemen her yönden ümitlerinin kırılmasına neden oldu⁹.

Bu yasaların keyfi nitelikte görünmesi, uygulama şekli, vatandaşların devlete ve partiye olan inancını azalttı. Bu durum, özellikle savaş yıllarında önemli derecede servet biriktirmiş olan işadamları ve büyük çiftlik sahiplerinin Tek Parti döneminde kendilerini güvende hissetmemelerine neden oldu. 1945 tarihine gelindiğinde ise 1923’ten beri oluşan siyasi ittifakın bozulduğu görüldü ve savaş biter bitmez yeni bir siyasi denge kurma gereksinimi oluştu¹⁰.

Türkiye Cumhuriyeti’ni II. Dünya Savaşı’ndan sonra çok partili siyasi rejime götüren yollardan biri de 1945 yılında oluşmuştu. Liberalleşmenin ilk belirtileri Nisan ayındaki San Francisco Konferansı sırasında götürülmekle birlikte, ilk resmi işaret, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 19 Mayıs Nutku’nda verilmişti. İnönü, nutkunda demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş ve bu yolda gösterilecek çabalara yeşil ışık yakmıştı. Ondan sonraki adım, 17 Haziran’da altı milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde CHP’nin aday göstermemesi olmuştu. İlk kez resmi aday gösterilmemesi, seçimlerin büyük ilgi toplamasını ve son derece hareketli geçmesini sağlamıştır. Temmuz ayının başında ise Nuri Demirağ, Milli Kalkınma

⁷ Karpat, **a.g.e.**, s.475.

⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s.24.

⁹ Türkiye’nin II. Dünya Savaşı zamanındaki durumu konusunda geniş bilgi için bkz. Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007

¹⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s.24.

Partisi adıyla yeni bir parti kurmak için valiliğe başvurmuştu. Liberalleşme yolundaki bu ilk adımları hızla diğerleri izlemiş ve birkaç ay zarfında memleketin siyasi yüzü tamamen değişmiştir. Nihayet 5 Eylül'de Başbakan Şükrü Saraçoğlu, verdiği çok önemli bir beyanatta, Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına izin verildiğini ve tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, antidemokratik yasalar gibi konulardaki isteklere hükümetin ilke olarak karşı çıkmayabileceğini bildirmiştir. Bu beyanattan sonra siyasal rejim değişikliği kamuoyuna iyice mal olmuştur. İsmet İnönü 1 Kasım 1945'te yaptığı meclis açış nutkunda, çok daha açık konuşmuştur "... Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Antidemokratik maddelerin iyileştirilmesinde, partiler teşkiline toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir... Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir..." demiştir. Ayrıca İnönü CHP'den ayrılarak bir muhalif partisinin kurulmasını açıkça teşvik etmiştir. "... Bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için, milletin menfaati ve siyasi olgunluğu daha yapıcı bir tutumdur." Bu sözler ile Türk siyasal tarihinde bir devrin kapandığı ve yeni bir devrin açıldığı söylenebilir. 1945'de temelleri atılan bu yeni dönemin baş temsilcisi olarak Demokrat Parti görülecektir¹¹.

Demokrat Parti, 7 Ocak 1946 tarihinde birkaç ay öncesine kadar Halk Partili olan Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulmuştu. Bu dört kurucunun muhalefeti, Halk Partisi meclis grubuna parti içinde bazı değişikliklerin yapılmasını talep eden ortak bir önerge vermeleriyle başladı. "Dörtler" in verdiği önerge genel olarak Tek Parti idaresi, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu karşısında duyulan rahatsızlıktan ileri gelmekteydi¹². "Dörtlü Takrir" parti meclis grubuna verilmesinden sonra grupta yaşanan tartışmalara rağmen bir netice elde edilememiştir. Bu süreçte teklif sahiplerinin yeni bir parti kurarak fikirlerini tartışmaya açmaları beklenirken daha önce de belirtildiği üzere 7 Temmuz 1945 tarihinde sanayici Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisi'ni kurmak

¹¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.5.

¹² Karpat, **a.g.e.**, s.s. 485-487.

için İçişleri Bakanlığına başvurdu¹³. Bu ortam içerisinde şekillenen yeni siyasal oluşum, kendini DP'nin kuruluşu ile sonuçlandırmıştır. Kurucuları arasında yer alan Birinci Meclisin muhalif II. Grubu'nun liderlerinden Hüseyin Avni Ulaş ile Cevat Rıfat Atilhan gibi isimlerle dikkat çeken parti, devletçiliğe muhalif olduğunu belirtmiş, dış politikada ise İslam birliği- Şark Federasyonu gibi yaklaşımlar sergilemiştir¹⁴.

1950'lilere gelinceye dek Türk demokrasi tarihinin demokratikleşme amaçlı çeşitli çabalar sergilediği görülmektedir. Dörtlü taktikten sonra iktidara yükselen Demokrat Parti'ye kadar bu çabalar kısa ve orta mülhette başarı getirememiş gibi görünse de uzun mülhette Türk demokrasi tarihini 1950'li yıllara hazırlayan bir olgunlaşma dönemini ortaya koymuştur. Milli Mücadele'nin (1919-1922) işgalci kuvvetlere karşı kazanılmasından sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edilmiş, aynı yıl Halk Partisi yeniden adlandırılarak Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. Bu parti Türkiye'yi 1950'ye kadar 27 yıl aralıksız tek parti sistemi ile yönetmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra iç ve dış siyasi, sosyal, askeri, iktisadi etmenlerin etkisiyle Türkiye'de çok partili hayata geçiş süreci başlamıştır¹⁵.

Demokrat Parti kurulur kurulmaz, Halk Partisi'nin antidemokratik yönlerinin olduğunu vurgulamıştır. Halk Partisi'nin muhalefette yaptığı gibi, Demokratların yalnızca siyasi sorunları gündeme almalarının da iki köklü nedeni vardı: İlk neden olarak, Demokrat Parti programı ile Halk Partisi programı arasında mevcut farklılıkların olmasıydı. İkinci neden ise, Demokrat Parti'nin tek parti idaresine son vererek demokrasinin de temellerini atmak üzere başlamış bir hareket olduğunu savunmasıydı. Bu nedenlerden dolayı Demokrat Parti bir takım temel fikirleri tartışmaktan çok, yakın siyasi amaçları gerçekleştirmek zorunluluğunu hissediyordu. Ama ne var ki bu şekilde yalnızca siyasi sorunların tercih edilmesi, parti ideolojisinin daha belirli ve somut bir kimlik kazanmasını önledi. Partinin ana davranışı, muhalefetteyken durmadan hükümeti eleştirmek, iktidara geçtikten sonra da

¹³ Olcay Özkaya Duman, Haktan Birsnel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Atatürk Dergisi*, C. 1, S. 1, Erzurum, 2012, s.s.301-302.

¹⁴ Duman- Birsnel, *a.g.m.*, s. 302.

¹⁵ Duman, Birsnel, *a.g.m.*, s.302.

“*muhalefeti muhalefet olduğu için yermekti*”. Bu politik tutum, uzun vadede memleket ve parti için zararlı olabilecek nitelikler taşıyordu ¹⁶.

“*Demokrat Parti’nin iktidara geçtikten hemen sonraki başlıca çalışmalarına kısaca bakacak olursak; 1950-54 döneminde muhalefet partilerinin de genellikle kabul ettiği gibi, Türkiye’de görece hür ve demokratik bir ortam mevcuttu*¹⁷.” Din konusunda liberal tutumuna uygun olarak Demokrat Parti, ezanın Arapça okunmasına izin verdi. Askerlik süresi kısaltıldığı gibi liberal bir af yasası çıkarıldı. Türklerin yurtdışına çıkabilmeleri, yabancıların ve eski Türk vatandaşlarının, Türkiye içinde seyahat edebilmeleri kolaylaştırıldı. Yeni bir basın yasası hazırlandı, kısıtlayıcı hükümler içeren yasalar değiştirildi, antidemokratik kanunları tespit etmek üzere bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun çalışmaları zamanla azalmış ve daha sonrasında tamamen durma noktasına gelmiştir. 1950-54 yılları arasında hükümetin yatırım politikası, endüstrileşme atılımı tam bir başarıya ulaştırılmadıkça, küçük bireysel teşebbüsleri güçlendirecek niteliklere sahip olunamazdı. Üstelik yatırımlar bütün iktisadi alanlardaki çalışmaları hızlandıracak ve halkı eşitlik içerisinde yükseltecek biçimde dağıtılmamıştı. Ayrıca yatırımlara girişilirken hammadde tedariki, kredilerin geri ödenmesi gibi sorunlar yeteri kadar ele alınmamış ve programlar iyi hazırlanmamıştı. Bu yaşananlara rağmen 1951-53 yılları arasında iktisadi hayat iyileşti ve bunun sağladığı refahtan yararlanan Demokrat Parti 1954 seçimlerini kolayca kazandı¹⁸.

1954 seçimlerini ve asıl konumuz olan 1955-1960 yılları arasında Türk basınında Atatürk algısını incelemeden önce; Demokrat Parti’nin iktidara geldiği ilk dört yılda Atatürk’e nasıl bir bakış açısı içerisinde olduğunu ele almak gerekir.

Demokrat Parti’nin iktidara gelişi, ortaya çıkan özgürlük havası; Atatürk, demokrasi, rejim ve devrim karşıtlarının seslerini yükseltmelerine sebep olmuştu. Atatürk ve rejim karşıtları seslerini yükseltmeyi demokrasinin bir sonucu olarak görmüşler ve bunu dile getirmekten kaçınmamışlardı. Bu fikirde olanlar toplumda görüldüğü gibi mecliste de yer almıştır. Dönemin muhalefet partilerinden biri olan MP’nin kongrelerinde parti içi istifalara ve partinin kapatılmasına sebep olan Atatürk karşıtlığı basında uzun zaman gündemi meşgul etmiş, toplumu, gençliği ve basını

¹⁶ Karpat, a.g.e., s.487-488.

¹⁷ Karpat, a.g.e., s.495.

¹⁸ Karpat, a.g.e., s.s.495-497.

tedirgin etmiştir. DP iktidarı döneminde Atatürk ve devrim aleyhtarlığı sadece düşünce ve sözle sınırlı kalmamış, harekete de dökülmüştür. Bunlardan ilki Şubat 1950'de Kırşehir'de yaşanmış, Atatürk büst ve heykellerine yapılan saldırılar çoğalmış, bu durum gençlik ile toplumu çok etkilemiş, tepkiyle karşılanmıştır. Hükümet bu saldırıları ancak büyük tartışmalar neticesinde çıkarttığı Atatürk'ü Koruma Kanunu ile önlemeye çalışmıştır. DP'nin ilk dört yılı, doğrudan veya dolaylı yoldan Atatürk hakkındaki münakaşalar ve uygulamalar bakımından daha sonraki yıllara göre daha yoğun bir gündeme sahip olmuştur. İktidarı devralışının hemen ardından Atatürk'ün resminin devlet dairelerine, para ve pulların üstüne, dersliklere tekrar konulması, Atatürk'ün büst ve heykellerine saldırılar yapılması, Atatürk'ü Koruma Kanununun çıkarılması, 1924 Anayasası'na dönüş, Halkevlerinin kapatılması, CHP'nin mallarının hazineye devri, Atatürk aleyhinde gazete ve dergilerde yazılar yazılması, MP'nin kongrelerdeki Atatürk karşıtlığı, bu partinin kapatılması DP'nin ilk dört yıllık gündeminden bazılarıdır. DP iktidarı dönemi, üniversite gençliğinin ve toplumun çeşitli fikir hareketleri bakımından çok hareketli olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Atatürk, rejim ve devrimler aleyhinde çalışmalarda bulunan tarikatlar ile gençlik örgütlerinin varlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca bireysel olarak da gazete ve dergilerde yazdıkları yazılarla tepki toplayan yazar ve hatta milletvekilleri olmuştur. Atatürk ve devrimler aleyhindeki her durumda gençlik ve toplumsal teşkilatlanmalar yaptıkları protestolar, yayınladıkları beyannameler, tertipledikleri mitingler ile seslerini duyurmuşlardır¹⁹.

¹⁹ Tefsire Güneş, “ Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı (1950- 1960)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)** , İstanbul, 2012, s.s. V-VI.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE ATATÜRK ALGISI (1954-1960)

I.ÜÇÜNCÜ-BEŞİNCİ DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI (1954-1957)

1. Üçüncü DP İktidarı Dönemi (1954-1957)

1950 seçimlerini başarıyla kazanan Demokrat Parti, 27 yıllık tek parti dönemini de sona erdirmiştir. Bu olay Türk siyasi tarihinde “*Beyaz Devrim*” olarak adlandırılmıştır. Başa gelen parti ilk dört yıllık iktidarı zarfında sosyal, ekonomik, toplumsal bağlamda pek çok şey gerçekleştirmiştir. Bu dört yıl içerisinde ülke, Avrupa Kalkınma Planı’na dâhil edilmiş, yerli ve yabancı sermaye sahipleri çeşitli endüstri dallarında yatırım yapmaya başlamış, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu imkânlar sonucunda hükümet; elektrik santralleri, çimento ve şeker fabrikaları kurmaya girişmiş; tarımda makineleşmenin sağlanması için çiftçilere bol bol kredi vermiştir²⁰.

1954 genel seçimlerine hazırlanırken DP’liler, ülkedeki politik ortam üzerindeki denetimlerini yoğunlaştırmaya başladılar. 16 Temmuz’da parti meclis grubu olağanüstü bir toplantı yapmış, oy birliği ile kurulu, adli, toplumsal ve siyasi düzeni korumak için bir yasa tasarısı hazırlanması gerektiğine karar verilmiştir. Bu tasarılar tatile girmeden önce Meclise sunulacak ve tartışılıp kararlaştırılincaya kadar, meclis oturumlara ara vermeyecekti. Üniversite profesörlerinin siyaset yapmasını engelleyen Üniversiteler Kanunu’ndaki değişiklik ile Vicdan Özgürlüğünü Koruma Kanunu 23 Temmuz’da Meclisten geçmiş ve bundan sonra Meclis tatile girmiştir. Birkaç gün sonra CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, bu kanunları sert bir

²⁰ Karpat, a.g.e., s.496.

dille eleştirdi²¹. Bunların yanında Demokrat Parti yansız basına karşı da ciddi önlemler aldı. İlk adım, 1951’de çıkarılan resmi ilanlar kararnamesiyle atıldı. Basının eleştirisi görevini güçleştiren ikinci adım ise, Temmuz 1953 yılında Ceza Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle atıldı. O zamana kadar, sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi ilgili bakanın şikâyetine bağlı iken, bundan böyle savcılık kendiliğinden takibat açabilecek, bakanın da sadece iznini alması gerekecekti. Ama basına en önemli darbe, 1954 seçimlerinin hemen öncesinde Basın Kanunu’nun değiştirilmesi yoluyla yapıldı. Şubat 1954 yılında Meclise verilen tasarıyla yayın aracılığı ve radyo ile işlenecek suçlara karşı ağır yaptırımlar getiriliyordu. “*Antidemokratik kanunları temizlemek*” sloganıyla iktidara gelen partinin getirdiği bu tasarı yine bu partinin milletvekilleri tarafından desteklenerek 9 Mart’ta kanunlaştırıldı. Bu aldığı önlemlerle Demokrat Parti iktidarı, seçim dönemi öncesi hazırlıklarını tamamlamayı amaçlıyordu²².

Demokrat Parti’nin ilk dört yıllık iktidar sicili 1954 seçimlerini kazanmasında etkili oldu. İyi hasat alınması, dış krediler ve hükümetin kamu yatırımları ülkeye bir bakıma rahatlık havası veriyor ve muhalefetin propagandasını etkisiz hale getiriyordu. Halk 1954’te kendisini dört yıl öncesinden daha hür hissettiğini savunmuştur. Ayrıca iktidar partisi kendisini destekleyenleri maddi olarak ödüllendirecek bir konum sergiliyordu. Altyapı ve fabrika inşaatları programı da seçmenler göz önünde bulundurularak gündeme alınmıştı. Muhalefetin birçok çimento ve şeker fabrikasını “*seçim fabrikaları*” olarak nitelemesinin nedeni budur. 2 Mayıs’ta Türk halkı iktidar partisine büyük bir onay vermiştir.²³ Genel seçimler sonrasında Hükümeti kurma vazifesi Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından İstanbul Milletvekili Adnan Menderes’e verildi. 26 Mayıs 1954 tarihinde Menderes’in, üçüncü yeni hükümeti 520 kullanılan oyun 491 güvenoyunu aldı²⁴. Böylece yeni kabine oy çokluğuyla kurulmuş oldu²⁵. Üçüncü DP Hükümeti, parti içinde başlayan

²¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 73.

²² Eroğul, **a.g.e.**, s.s.84-85.

²³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 75.

²⁴ www.tbmm.gov.tr. (Erişim:02.05.2015).

²⁵ III. Menderes Hükümeti: *BAKANLAR KURULU: Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul), Devlet Bakanı ve Başvekil Yardımcısı: Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale), Fuat Köprülü (Devlet Vekili) 29.7.1955, Devlet Vekili: Mükerrrem Sarol (İstanbul), Etem Menderes (Milli Müdafaa Vekili) 15.9.1955, Fahrettin Ulaş (İstanbul), 30.09.1955, Devlet Vekili: Osman Kapanı (İzmir), Devlet Vekili (1), Fuat Köprülü (Hariciye Vekili) 15.4.1955, Adliye Vekili: Osman Şevki Çiçekdağ (Ankara), Milli Müdafaa Vekili: Etem Menderes (Aydın), Dahiliye Vekili: Namık Gedik (Aydın), Etem Menderes (Devlet Vekili) 30.9.1955, Hariciye Vekili: Fuat Köprülü (İstanbul), Maliye Vekili: Hasan Polatkan (Eskişehir), Maarif Vekili: Celâl Yardımcı (Ağrı), Nafia Vekili: Kemal Zeytinoglu (Eskişehir), İktisat*

bunalım sebebiyle (reform istekleri) 19 Kasım 1955 günü istifa etmek zorunda kalmıştı. Dördüncü DP Hükümet Programı, 14 Aralık 1955 günü Meclis'te Başbakan Adnan Menderes tarafından okunmuştu²⁶. 16 Aralık 1955 tarihinde yapılan güven oylamasında yeni kabine 536 oydan 403'ünü aldı²⁷. Böylece DP'nin dördüncü hükümeti kurulmuş oldu²⁸.

“Menderes'in büyük katkısının bulunduğu bir seçim zaferinden sonra, tek adam hükümeti izlenimi kaçınılmazdı. Artık basını ve üniversiteleri- aydınların iki kalesi- önemsemeyebileceğini ve kendi başına yönetebileceğini düşünüyordu. İkisinden de uzaklaştı ve bunun parti içinde sonuçları büyük oldu. Partideki Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin ve Turan Güneş gibi liberal akademisyenler, 1954'den hemen sonra Menderes yönetimindeki DP'den soğumaya başladılar”²⁹. Demokrat Partililer, “ gazeteci kıyımı” devresini bu dönemde açtılar. Bunun sonucunda birçok gazeteci hapis ve para cezasına çarptırıldı³⁰.

Menderes, 1954 seçimlerinden sonra partide ve ülkede kendi konumunu daha da güçlü hale getirmek istiyordu. Ancak buna ilk dört yılda rastgele yapılan politikaların olumsuz sonuçları engel olmaya başladı³¹. 30 Mayıs 1955 tarihli DP Manisa İl Kongresi'nde, Hükümetin ekonomik politikası bazı konularda eleştirildi. Bunlar; ithal mallar buhranı, karaborsacılık, plansız iktisadi politika, çözülmeyen

ve Ticaret Vekili: Sıtkı Yırcalı (Balıkesir), *Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekili*: Behçet Uz (İzmir), *Gümrük ve İnhisar Vekili*: Emin Kalafat (Çanakkale), *Ziraat Vekili*: Nedim Ökmen (Maraş), *Münakalat Vekili*: Muammer Çavuşoğlu (İzmir), *Çalışma Vekili*: Hayrettin Erkmen (Giresun), *İşletmeler Vekili*: Fethi Çelikbaş (Burdur), Samet Ağaoğlu (Manisa) 6.12. 1954. Bkz. Faruk Sükan, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)** , Kültür Ofset Limited Şirketi, Ankara, 1991, s.s. 160-161.

²⁶ Güneş, **a.g.t.**, s.24.

²⁷ www.tbmm.gov.tr. (Erişim: 02.05.2015)

²⁸ *IV. Menderes Hükümeti: BAKANLAR KURULU: Başbakan*: Adnan Menderes (İstanbul), *Devlet Vekili*: Mehmet Cemil Bengü (Ordu), *Devlet Vekili*: Şemi Engin (Manisa), Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale) 28.7.1957, *Devlet Vekili*: Emin Kalafat (Çanakkale), *Devlet Vekili*: Celâl Yardımcı (Ağrı), *Adliye Vekili*: Hüseyin Avni Göktürk (Niğde), *Milli Müdafaa Vekili*: Adnan Menderes (İstanbul) Vekalet, Şemi Ergin (*Devlet Vekili*) 28.7.1957, *Dahiliye Vekili*: Etem Menderes (Aydın), Namık Gedik (Aydın) 24. 12.1956, *Hariciye Vekili*: Fuat Köprülü (İstanbul), *Maliye Vekili*: Nedim Ökmen (Maraş), Hasan Polatkan (Eskişehir) 3.12.1956, *Maarif Vekili*: Ahmet Özel (Sivas), Tefvik İleri (Samsun) 12.4.1957, *Nafiâ Vekili*: Muammer Çavuşoğlu (İzmir), *İktisat ve Ticaret Vekili*: Fahrettin Ulaş (İstanbul), *Zeyyat Mandalıncı* (Muğla) 7.5.1956, Abdullah Aker (İzmir) 30.11.1956, *Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekili*: Nafiz Körez (Manisa), *Gümrük ve İnhisarlar Vekili*: Hadi Hüsman (İstanbul), *Ziraat Vekili*: Esat Budakoğlu (Balıkesir), *Münakalat Vekili*: Arif Demirer (Afyonkarahisar), *Çalışma Vekili*: Mümtaz Tarhan (Ankara), *İşletmeler Vekili*: Samet Ağaoğlu (Manisa), *Sanayi Vekili* (1): Samet Ağaoğlu (Manisa) 2.9.1957. bkz. Sükan, **a.g.e.**, s.s. 266-267.

²⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s.76.

³⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s.104.

³¹ Ahmad, **a.g.e.**, s.79.

orman davası ve nüfuz etme politikaları gibi konulardı³². Azalmadan devam eden bu sorunlar Temmuz ayında; artan fiyat ile artan enflasyon ve mal kıtlığı gibi diğer sorunlarla da birleşince hükümet, spekülasyon mal stokçuluğunu önlemek için ithalatçılara ticari kredilerin kısıllacağını, enflasyon ve vurgunculukla baş etmek için başka tedbirler alınacağını ilan etti. 1953'e kadar hareketli görünen Türk tarımı durgunluk işaretleri vermeye başladı. 1955 yazındaki Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül olayları DP Hükümetini yıpratmaya başladı. Özellikle 1956 senesi, iktidar partisinin demokratik kurumları yok ettiği ve Türkiye'nin demokrasiden uzaklaştığı iddialarının arttığı bir yıl oldu. Baskıcı tedbirlerden sonra, Meclis çatısı dışında siyasi faaliyetlerin olanaksızlaşmaya başlaması dikkat çekmekteydi. Açık hava mitinglerini yasaklayan kanunlar çıkarılmıştı. Basın ise ağzı kapatılmış hale getirilmiş bir görüntü sergiliyordu³³.

Demokrat Parti'nin antidemokratik yasalara dayanarak otorite kurmaya çalışması iddiaları ülkede gerginliği her geçen gün giderek artırmıştı. Esasen ileride 1957 seçimleri gösterecektir ki, 1954'ten sonraki parti, artık 1950 ve 1954'deki parti değildir. Özet olarak, gerginlik artıyor, her gün biraz daha zirve noktasına ulaşıyordu³⁴. Bu gergin hava içerisinde ülke 1957 seçimlerine doğru gidiyordu.

2- Beşinci DP İktidarı Dönemi (1957-1960)

1957 seçimlerine doğru giderken memleketin siyasi havası da gergin duruma gelmişti. Basın ve açık hava mitinglerine konulan yasaklardan sonra sorunların tartışıldığı tek yer olarak meclis kalmıştı. Meclis dışında muhalefet neredeyse imkânsız hale gelmişti. Buna çözüm olarak İsmet İnönü yeni bir yöntem denemeye ve bu amaç doğrultusunda Menderes'e yakınlaşmaya çalışmıştı. Fakat bu netice vermemiş ve CHP Meclisi, 27 Mayıs 1957'de bir bildiri yayınlarak, üç aydır süren yumuşak tutumun faydasızlığını saptamış oldu³⁵. Ortamın oldukça gerginleştiği bu

³² Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.s.136-137.

³³ Ahmad, **a.g.e.**, s.s.81-83.

³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes 'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 234.

³⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s.s. 122-123.

dönemde partinin kurucularından Fuat Köprülü'nün de istifası oldukça ciddi bir gelişme olarak değerlendirildi. Köprülü, DP'nin programından ayrıldığını ve eski kimliğini kaybettiğini ileri sürerek, demokrasiye inanmış herkesin Menderes'i iktidardan uzaklaştırmak uğruna işbirliği yapmalarını bir “*vatan borcu*” olarak değerlendirdi³⁶.

1957 seçimlerine doğru giderken DP, bütün olumsuzluklara karşın hala avantajlı durumda olarak nitelendiriliyordu. Enflasyona rağmen hükümet, ürünlere yüksek bir fiyat ödeyerek ve çiftçi borçlarını erteleyerek seçmen çoğunluğunu oluşturan kırsal seçmenlerin gönlünü almıştı. Cami ve okul yapımlarına para ayırmış, devlet radyosu parti propagandası için kullanmıştı. Muhalefet ise ekonomik güçlüklerle ve özgürlüğün kısıtlandığına dikkat çekiyor hatta olmadığını savunuyordu. Bu koşullarda gidilen 27 Ekim 1957 seçimlerinde, DP yönünden ciddi bir gerileme olduğu söylenebilir³⁷. Seçimler sonucunda DP'nin oyu %47'ye gerilemiş ancak var olan seçim sistemine bağlı olarak 424 sandalyeye sahip olmuştu. CHP 178, CMP 4 ve HP 4 milletvekili ile meclise girmişti. Seçimlerden sonra ortaya çıkan en önemli gelişme, oyların çoğalmasından güç alan CHP'nin daha hareketli bir muhalefet yürütmeye başlaması olmuştur³⁸.

1957 seçimlerinden hemen sonra Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından hükümeti kurma görevi İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'e verildi. 4 Aralık 1957 tarihinde yapılan güven oylamasında Adnan Menderes'in kurduğu kabine 536 oyun 403'ünü aldı³⁹. Yeni hükümet kurulmuş oldu⁴⁰.

³⁶ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, C.2, S. 4, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, 2009, s.129.

³⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s.s. 86-87.

³⁸ Bulut, **a.g.m.**, s.131.

³⁹ www.tbmm.gov.tr. (Erişim: 03.05.2015)

⁴⁰ **BAKANLAR KURULU: Başvekil: Adnan Menderes** (İstanbul), **Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı: Tevfik İleri** (Samsun), **Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı: Medeni Berk** (*İmar ve İşkân Vekili*) 11.12.1959, **Devlet Vekili: Samet Ağaoğlu** (*Sanayi Vekili*) 8.2.1958, Haluk Şaman (Bursa) 4.9.1958, **Devlet Vekili: Emin Kalafat** (Çanakkale), Abdullah Aker (*Ticaret Vekili*) 4.9.1958, Muzaffer Kurbanoğlu (Manisa), İzzet Aksal (Rize) 1.11.1959, **Adliye Vekili: Esat Budakoğlu** (Balıkesir), Celâl Yardımcı (Ağrı) 3.4.1960, **Milli Müdafaa Vekili: Şemi Ergin** (Manisa), Etem Menderes (*Nafla Vekili*) 19.1.1958, **Dâhiliye Vekili: Namık Gedik** (Aydın), **Hariciye Vekili: Fâtin Rüştü Zorlu** (Çanakkale), **Maliye Vekili: Hasan Polatkan** (Eskişehir), **Maarif Vekili: Celâl Yardımcı** (Ağrı), Atif Benderlioğlu (Yozgat) 9.12.1959, **Nafla Vekili: Etem Menderes** (Aydın), Tevfik İleri (*Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı*) 19.1.1958, **Ticaret Vekili: Abdullah Aker** (İzmir), Hayrettin Erkmen (*Çalışma Vekili*) 4.9.1958, **Sihhat ve İçtimâî Muavenet Vekili: Lütfi Kırdar** (İstanbul), **Gümrük ve İnhisarlar Vekili: Hadi Hüsman** (İstanbul), **Ziraat Vekili: Nedim Ökmen** (Gaziantep), **Münakalat Vekili: Fevzi Uçaner** (İzmir), Muzaffer Kurbanoğlu (*Devlet Vekili*) 1.11.1959, Şemi Ergin

1957 seçimlerinden sonra da ülkede siyasi gerginlik artarak devam etmiştir. Bundan başka yürütülen ekonomik politikalar bütçenin açık vermesine, zamlara ve enflasyonun şiddetlenmesine neden olmuştur. Halkın yaşam standardının düşmesi ve DP'nin uluslar arası alanda saygınlığını kaybetmeye başlaması toplumda huzursuzluğu artırmıştır. Demokrasiye aykırı olan uygulamalar ve siyasi baskılar ile muhalefete haklılık kazandırdı. İktisadi problemlerin ağırlaşması, karaborsa ve kuyrukların oluşması ve ardı arkası kesilmeyen fiyat artışları büyük bir bunalım yaratmıştı. Batı dünyası ile de ilişkiler giderek kopma derecesine gelince hükümet 4 Ağustos 1958'de, 4 Ağustos Kararları adı ile bilinen uygulamayı yürürlüğe koydu. Türk lirasının değeri düşürüldü ve başta Amerika olmak üzere Batı devletlerinden kredi isteğinde bulunuldu⁴¹. Temmuz 1957'de muhalefet partileri, iktidar partisine karşı bir ortak cephe kurmak meselesini görüşmeye başladılar. Ama partiler arasında işbirliği sağlanamadı. Bunun suçu da İnönü ve CHP'ye yüklenmekteydi⁴². Tüm bunlara karşılık olarak Menderes, CHP'lilerin kurmakta olduğu cepheye karşı “*Vatan Cephesi*” yaratmak yoluna gitti. Hükümet, bu cepheyi destekleyenlere ödül sözü, desteklemeyenlere ise ceza tehdidinde bulundu. Köylere yol ve cami sözü verildi. Meselâ; bu uygulamalara örnek olarak CHP'ye oy veren bir köyün elektriğinin kesilmesini gösterebiliriz. Bundan sonra Türk siyaset yaşamı ve ekonomisi çıkmaza girdi. 1959 senesi yükselen fiyatlar senesi oldu. Ayrıca 1959 senesi Türkiye'deki demokrasi yönünden olumsuz gelişmelerin yaşandığı bir yıl olarak nitelendirilmesine neden oldu. Bu yıl diğer yıllara oranla pek çok gazetenin kapandığı ve gazetecilerin hapsedildiği bir yıl olması bakımından dikkat çekmiştir⁴³.

Tüm bu sıkıntılar içerisinde artık iktidarın ülkenin durumunu toparlaması güç görünmekteydi. Gerginliğin artık her geçen gün artıp devam ettiği bu dönem, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile sona erecekti ve bunu gerçekleştirenler özellikle Demokrat Parti'nin Atatürk ve Atatürkçülük yolundan uzaklaştığını iddia edeceklerti.

(Manisa) 9.12.1959, *Çalışma Vekili*: Hayrettin Erkmen (Giresun), Halûk Şaman (*Devlet Vekili*) 12.6.1959, *Sanayi Vekili*: Samet Ağaoğlu (Manisa), Sıtkı Yırcalı (*Basın- Yayın ve Turizm Vekili*) 10.7.1958, Sebati Ataman (Koordinasyon Vekili) 14.12.1956, *Basın- Yayın ve Turizm Vekili*: Sıtkı Yırcalı (Balıkesir), *İmar ve İskân Vekili*: Server Somuncuoğlu (Sinop) 10.7.1958, Medeni Berk (Niğde), Hayrettin Erkmen (*Ticaret Vekili*) Vekâlet 11.12.1959, *Koordinasyon Vekili (1)*: Sebati Ataman (Zonguldak) 10.7.1958, Abdullak Aker (*Devlet Vekili*) 14.12.1959. bkz. Sükan, **a.g.e.**, s.s. 405-408.

⁴¹ Bulut, **a.g.m.**, s.132-133.

⁴² Turgay ve Ahmad, **a.g.e.**, s.s.164,168.

⁴³ Ahmad, **a.g.e.**, s.s. 92,93.

3- DP Döneminde Bürokrasi ve Siyasette Atatürk Algısı

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de 27 yıllık Halk Partisi İktidarını sona erdirmiş, büyük bir oy çoğunluğuyla iktidara gelmişti⁴⁴. Partinin kurucuları Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü, 7 Ocak 1947 tarihinde parti merkezinde bir basın toplantısı düzenleyerek kurdukları partinin programı ve amaçları ile ilgili kamuoyuna bilgi vermişlerdi. Programda Türk Devrimi ile birlikte sistemleştirilen Atatürk ilke ve devrimleri yer almış, buna karşın “*Atatürk*” kelimesi ile ilgili bir vurgunun olmaması dikkat çekmiştir⁴⁵. Ayrıca 29 Mayıs 1950'deki ilk hükümet nutkunda Menderes'in, 14 Mayıs seçimlerini ve yeni iktidarı, “*gelmiş, geçmiş bütün inkılâpların en önemlisi*” olarak ilan etmesi bir bakıma Atatürk devriyle olan tarihi ilişkilerin kesilmesine neden olmuştur⁴⁶.

Demokrat Parti'nin kurucuları arasında, Atatürk algısı değişiklikler gösterdiği söylenebilmektedir. Örneğin Samet Ağaoğlu'na göre; “*Celâl Bayar'ın Atatürk'e ve devrimlere bağlılığından kuşku edilemez. Atatürk'ü bir silah olarak kullanmaktan her zaman kaçınmıştır*⁴⁷.” Bayar, Milli Mücadele'nin başından itibaren milli güçlerle birlikte olmuş, Atatürk'ün güven duyduğu birisi olarak hassas vazifelerde bulunmuş hatta Başbakanlık yapmış, güvenilir bir şahsiyet olarak görülmüştür⁴⁸.

⁴⁴ Aydemir, **Menderes'in...**, s.185.

⁴⁵ Güneş, **a.g.t.**, s.16.

⁴⁶ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 185.

⁴⁷ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaa, İstanbul, 1972, s.139.

⁴⁸ Partinin kurucularından Mahmut Celal Bayar, Batı Anadolu Kuvayı Milliyesi'ne “Galip Hoca” takma adıyla katılmış, Aydın'ın geri alınmasında görev yapmıştır. Batı Anadolu Kuvayı Milliyesi'ndeki çalışmalarından dolayı Atatürk'ten övgüler alan Bayar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna ve Türk Devrimine tanık olmuştur. Bkz. Recep Bilginer, **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, Doğan Kitap, İstanbul,2005, s.138. Bayar için Atatürk'ün, “*Bu memlekette bir gün kansız bir ihtilal olacaksa ve bu ihtilale biri de liderlik edecekse, o adam bizzat Celâl Bayar olacaktır*” dediği ileri sürülmüştür Bkz. Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946,1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004,s.322. Bayar, TBMM açılması ile birlikte TBMM'de yer almış, 21 Mayıs 1921'de İktisat Bakanlığı'na getirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün emirleri ile Türkiye İş Bankası'nın kurucusu ve müdürü olmakla görevlendirilmiştir. 9 Eylül 1932'de yeniden İktisat Bakanı olarak görevlendirilmiştir. Bu görevi 8 Kasım 1938'e kadar sürdürmüş, bu tarihte Atatürk tarafından Başbakan olarak görevlendirilmiştir. Atatürk'ün ölümü üzerine Cumhurbaşkanı seçilen İnönü tarafından 11 Kasım 1938'de kabineyi kurmakla görevlendirilmiş, bu görevi de 15 Ocak 1939'a kadar sürdürmüştür. Ekonomik görüş olarak ılımlı Devletçilik yanlısı olduğu bilinen Bayar, 3 Aralık 1945'te CHP'den istifa etmiştir. 1946 Ocağı'nda yeni kurulmuş olan Demokrat Parti'nin başkanlığını yapmış, 1950'de Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar partiye aktif bir şekilde liderlik yapmıştır.

Refik Koraltan, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Atatürk'ü ve CHP'yi desteklemiştir⁴⁹. İstiklal Mahkemeleri'nde de bir süre başkanlık yapmıştır⁵⁰. Partinin en önemli kurucularından biri de Adnan Menderes'ti⁵¹. Menderes'in ilk hükümet nutkunda; yeni iktidarla, kendilerinden önceki devir arasındaki tarihi bağları kopardığı görülmüştü. Menderes'in bu nutkunda; Türkiye'nin siyasi tarihi, Demokrat Parti iktidarıyla başlayormuş gibi bir hava vardı⁵². Zaten 14 Mayıs seçimlerinin, şimdiye kadar yapılan gelmiş geçmiş inkılâplarla ölçülemeyecek özellikte bir inkılâp evresi olduğunu ilan etmesi bile, 1923- 1950 dönemiyle yeni dönem arasında bir ayrılık yaratmıştır⁵³. Bayar'a ve döneminde vazife yapmış olan kimi devlet adamlarına göre Menderes; Atatürk'e ve O'nun İlkelerine bağlı, kimi yazarlara göre ise dönemin uygulamaları nedeniyle inkılâplarda boşluklar açan bir devlet adamı olarak nitelendirilmiştir. Atatürk'ün "*dikkat çeken bir genç*" olarak nitelediği Menderes'in, inkılâpları "*Millete mal olmuş*" ve "*olmamış*" şeklinde ayırması, zaman içinde meydana gelen Atatürk algısı değişiminin açık bir timsali olmuştur⁵⁴.

Demokrat Parti iktidarı devraldıktan sonra gelenekçi- liberal cepheden destek almış ve bu kesimin etkisiyle Atatürk devrimlerine karşı olumsuz davranışa yönelmiştir. Devrimleri gerçekleştirirken, tek parti yönetiminin uyguladığı bazı yöntemlerin toplum içinde tedirginliklere yol açtığını iddia ederek ortaya çıkan Demokrat Parti'nin zaman zaman Atatürk devrimlerine karşı olumsuz bir tavır sergilediği görülmüştür. Demokrat Parti'nin dine karşı gösterdiği politik tutumu ve

⁴⁹ Refik Koraltan, Milli Mücadele zamanında Trabzon'da Emniyet Müdürlüğü yapmış, TBMM I. Dönemde milletvekili seçilmiş, "*Refik Konya*" adıyla ünlenmiş ateşli bir Atatürkçü olarak tanınmıştır. Bkz. İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975, s.30.

⁵⁰ Güneş, **a.g.t.**, s.17.

⁵¹ Menderes, zengin bir toprak sahibinin oğlu olarak 1899'da Aydın'da doğmuştur. İzmir Amerikan Koleji son sınıftayken askere alınmış, müfreze komutanı olarak Millî Mücadele Dönemi'nde savaşmış, İstiklal Madalyası almaya hak kazanmıştır. Milletvekiliyken Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Fethi Okyar'ın kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı aktif olarak desteklemiş, partinin Aydın İl Başkanlığı'nı yapmıştır. 1930'da milletvekili seçilmiştir. SCF'nin kapatılmasından sonra Atatürk ve İnönü'nün emriyle Ege gezisine çıkan Bayar, Menderes ile karşılaşmış, onun açık konuşması, isabetli tespitleri dikkatini çekmiş, bu gencin CHP'ye kazandırılmasında yarar görerek bu doğrultuda rapor yazmıştır. Bkz. Bozdağ, **a.g.e.**, s. 28. Menderes'in siyasi yaşamı SCF'de başlamış, Albayrak'a göre bu partide çiraklığını, CHP'de kalfalığını ve DP'de de ustalık dönemlerini yaşamıştır. Bkz. Albayrak, **a.g.e.**, s. 51

⁵² Menderes'in şu sözleri yazdıklarımızı destekler niteliktedir: "*Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi'nin milli tarihimizde alacağı yer her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz milli iradenin tam ve serbest tecellisi neticesinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor. Demokrat Parti'nin gayritabiî siyasi şartlar içinde devam eden beş yıllık çetin mücadeleleri 14 Mayıs seçimleriyle en muvaffakiyetli surette sona ermiş ve artık memleketimizde normal siyasi hayat başlamıştır. Şüphe yok ki; 14 Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyetli tarihi bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihi günün hatırasını yalnız partimizin değil, Türk demokrasisinin bir zafer günü olarak yadediyoruz.*" Bkz. Sükan, **a.g.e.**, s. 4.

⁵³ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 191.

⁵⁴ Güneş, **a.g.t.**, s.17.

bir önceki döneme göre daha yumuşak uygulamaları bunun bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.⁵⁵ Bu durum İsmet İnönü tarafından dinin siyasete alet edilmesi şeklinde yorumlanmıştır. CHP'nin 11. Kurultayı'nı açış nutkunda; “ *Seçim tatbikatında bizim şikâyet ettiğimiz esaslı bir nokta da, dinin siyasete alet edilmesi keyfiyetidir. Bunun partimiz aleyhine kullanılmasıdır. Eski ve yeni kanunlar, dini siyasete alet etmeyi menetmiştir. Seçim esnasında buna ehemmiyet verileceği tekrar tekrar ifade olunmuştur. Ama hazin hakikat şudur ki, bu seçim silahı, büyük mikyasta ve Cumhuriyet Halk Partisi aleyhine, haksız ve insafsız olarak kullanılmıştır. Partimiz ise, kanunca haklı olduğu himayeyi görmemiştir*⁵⁶.” şeklinde yorumlamıştır. Dinin siyasette kullanılması çok ciddi bir mesele olarak algılanmıştır. Bu dönemde, gerici ve din istismarcısı olarak nitelendirilen kişilerin her fırsatta din istismarcılığı yaptıkları görülmüştür⁵⁷. Örneğin Demokrat İzmir Gazetesi'nde⁵⁸ 22 Mart 1959 tarihinde çıkan bir haber bunun en açık örneklerinden biri sayılabilir. Haberde halka CHP'nin dinsiz bir parti olduğuna dair kimliği belirsiz kişiler tarafından broşürler dağıtıldığı, CHP Genel Merkezi'nin dağıtılan bu broşürlerin içyüzünü açıklayan bir genelge yayınlamak köylere kadar ulaşmasını sağlayacak kararlar aldığı, bu broşürü yayınlayan bir gazetenin savcılığa şikâyet edildiği, ancak savcının bu yazıda suç unsuru bulmadığı yazılmıştır. Haberin sonunda CHP Genel Merkezinden bildirildiğine göre, Kuşadası DP binasında yapılan bir araştırma sonucunda bu broşürlerden bir hayli ele geçirildiği de yazılmıştır⁵⁹.

Demokrat Parti vekillerinin bir kısmı, Milli Mücadele'ye şahsen katılmış bir kısmı da zor mücadele günlerine tanık olmuştu. DP tarafında Atatürk ilkelerine yürekten bağlı olanlar olduğu gibi Atatürk'e ve devrimlerine muhalefetlerini,

⁵⁵ Gürhan Gürcan, “6-7 Eylül 1955 Olayları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2006, s.s.25-26.

⁵⁶ Aydemir, **Menderes'in ...**, s.s.337-338.

⁵⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1950- 1964)**, III. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011,s.s.177-178.

⁵⁸ 1946 seçimlerinde, Demokrat Parti'nin sözcüsü olarak, Demokrat Parti İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın sahipliğinde, İzmir adıyla, 12 Nisan 1946'da çıkarılmıştır. İzmir'e, Osman Kibar ile Adnan Düvenci de ortaklık yapmışlardır. Bu dönemde seçim koşullarını, seçimlerdeki kanunsuzlukları, iktidar ile muhalefet arası sert tartışmaları ele alan İzmir, kısa süre sonra mahkeme kararıyla kapatılmıştır. Demokratlar lehine yayın yapan İzmir gazetesi, temyiz mahkemesi kararıyla, Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsına hakaret suçundan 24 Aralık 1946 tarihinde yirmi gün süreyle kapatılmıştır. İzmir Gazetesi'nin kapatılmasından sonra gazetenin ortakları, yeni bir gazete imtiyazı almışlar ve gazetenin adı Demokrat İzmir olmuştur. İzmir gazetesi, 25 Aralık 1946'da Demokrat İzmir adıyla yayımlanmaya başlamıştır. DP döneminde muhalif yayıncılık yapan gazete, Demokrat Parti aleyhine yayın yaptığı için 2 Mayıs 1959'da gazete binasına yürüyen yaklaşık 150 kişilik bir grubun saldırısına uğramış ve gazetenin matbaası tahrip edilmiştir. Bkz. www.yurtsuz.net (Erişim: 27.08.2016)

⁵⁹ **Demokrat İzmir**, 22 Mart 1959.

yasaların görüşülmesi veya teklifi sırasında üstü örtülü ifade edenlerde olmuştur. Bu fikirdeki vekillerin Atatürk ve devrimlerine karşı olan muhalefetlerini üstü örtülü bir şekilde yapmalarında, CHP'den daha az devrimci izlenimi vermemek, toplumun belirli kesiminin tepkisinden çekinmek ve hem parti içinde hem de parti dışında bizzat Atatürk'le birlikte olan kişilerin varlığı etkili olmuştur. DP iktidara gelmeden ve iktidara geldikten sonraki kongrelerinde zaman zaman Atatürk konu edilmiştir. Genel seçimlerden hemen önce ise CHP ve DP birbirlerini karşılıklı olarak Atatürk aleyhtarlığı ile suçlamışlardır. Bu dönemde çoğu kez gerilen iktidar- muhalefet ortamından rahatsız olan Bayar, Atatürk inkılâplarını korumak için Başbakanla aynı görüşte olduklarını açıklamış, dini siyasete alet edenlerin ve Atatürk inkılâplarına karşı olanların hareketlerini de sert bir dille eleştirmiştir⁶⁰.

4- Demokrat Parti Döneminde Eğitim Politikası ve Atatürk Algısı

Demokrat Parti iktidarı dönemi eğitim politikalarında Atatürk algısına geçmeden önce, halkın bu dönem ve bu dönemden önceki eğitim durumundan da söz etmek gerekmektedir⁶¹. Atatürk, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atarken, eğitim alanında da bilindiği gibi devrimler yapmıştır. Geleceğin dünyasında; sosyolojik, teknolojik, siyasal alanlarda iyi yetişmiş ve kendi etkinliğinin farkında olan bir toplum olması için büyük bir çaba gösterdiği görülmüştür. Cumhuriyetin ilk senelerinden itibaren çok çeşitli yöntemlerle eğitim seferberliği yapılmış özellikle Köy Enstitülerinin kurulması önemli yararlar sağlamıştır. Tüm bu çabalara rağmen bu devrimler, o günkü şartlar gereği kısa sürede yurt geneline tam olarak yansıtılamamış ve toplum istenen düzeye çıkarılamamıştır. Bu koşullar altında gelişen İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili döneme geçiş süreci bu bakımdan bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Zamanla Köy Enstitülerinin kapanması gibi uygulamalarla eğitimde değişiklikler yapılmış ve dini eğitimin ağırlığı olan bazı uygulamalara geçilmiştir. 1955 yılında toplumun ancak % 40.9'unun okuma-yazma bilmesi, Yazı Devriminden sonra yapılan gayretli çalışmaların ürünü olmakla beraber hala eksikliklerin olduğu da görülmüştür. 6/7 Eylül olaylarına karışan ve niteliği

⁶⁰ Güneş, a.g.t., s.s.18-19.

⁶¹ Türk eğitim tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Akyüz, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

üzücü düzeye gelmesine sebep olan toplumun, eğitimde yaşanmış olan bu sıkıntılardan etkilendiği düşünülebilmektedir⁶².

1950- 1960 seneleri arasında iktidar olmuş DP'nin hükümet programlarında eğitim meselesine değinilmiş; Birinci Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950- 9 Mart 1951) Programında, millî ve manevi değerlere bağlı olmayan bir toplumun kötü sona sürükleneceği ifade edilmiştir. Böyle bir ülkede ilmin de ilerlemeyeceği vurgulanmıştır. Eğitim meselesinin ciddiyetle ele alınacağı ve ayrıntılı bir plana bağlı kalınarak memleketin her köşesinde eğitimin yayılacağı konusuna yer verilmiştir. İkinci Menderes Hükümeti (9 Mart 1951- 17 Mayıs 1954) Programında, memleket içerisinde bulunan ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin tek bir genel eğitim siyasetine göre daha kapsamlı bir şekilde ele alınacağı dile getirilmiştir⁶³. Üçüncü Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954- 9 Aralık 1955) Programında; DP'nin iktidara gelmesinden bu döneme kadar eğitime ayrılan mali kaynakların arttırıldığı belirtilmiş, ilk iki hükümet döneminde başlatılan çalışmalara devam edileceği söylenmiştir. Milli Eğitim Bakanı olan Celâl Yardımcı'ya göre ele alınması gereken ilk konular; doğu bölgesinde üniversite kurulması, ilköğretim yasası, öğretmenlerin disiplin işlerinin düzenlenmesi ve okullarda sağlık konularının ele alınmasıdır. Dördüncü Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955 – 25 Kasım 1957) Programında; eğitim meselelerine değinilmemiş, sadece yeni ihtiyaçlar için önlemler alınacağı belirtilmiştir. Beşinci Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957- 27 Mayıs 1960) Programında; önceki hükümet programlarına nazaran eğitime daha az yer verildiği görülmüştür. Yine önceki hükümet programında olduğu gibi yapılan çalışmalara devam edileceği belirtilmiş ancak bu dönemde daha çok yükseköğretim çalışmalarına verileceği vurgulanmıştır. Erzurum'da Atatürk Üniversitesi bu dönemde açılmış ve öğrenime başlamıştır⁶⁴. Yani genel olarak denilebilir ki DP'nin hükümet programlarında eğitim konusuna yeterince önem verilmemiştir⁶⁵.

⁶² Gürcan, **a.g.t.**, s.s.26-27.

⁶³ Tunay Karakök, “ Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, C. 1, S.2, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, 2011, s.91.

⁶⁴ Zehra Taşdöven, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950- 1960)”, **Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Aydın, 2013, s.s. 42-45.

⁶⁵ Demokrat Parti ve dönemin diğer parti programları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, 1859-1952**, İstanbul, 1952, ayrıntılı olarak ayrıca bkz, Nuran Dağlı ve Belma Aktürk,, **Hükümetler ve Programları (1920–1960)**, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara, 1988.

Her dönemde olduğu gibi Demokrat Parti döneminde de ders kitaplarında kullanılan fotoğraflar, hükümetlerin politikaları ile bağlantılı olmuştur. 1945 tarihine kadar tarih ders kitaplarının kapağında Atatürk resmine yer verilirken, 1945 yılından sonra kapakta bu resim ve fotoğraflara yer verilmemeye başlanmıştır. Aynı şekilde DP'nin iktidar olmasından sonra İnönü'nün resimleri de ders kitaplarından çıkarılmaya başlanmıştır⁶⁶. Bununla birlikte Bolu Milletvekili Zuhuri Danışman'ın okullar için hazırladığı Tarih Kitabı'nda, İstiklal Savaşı'nın İnönü Muharebeleri evresinden hiç söz etmediği görülmektedir. Bu durum eleştirilere neden olunca, Milli Eğitim Bakanlığı "*Tarih Kitabı basılırken İnönü Muharebelerine ait fasikül matbaada unutulmuş ve kitaba bu surette girmemiştir.*" şeklinde açıklama yapmıştır.⁶⁷ Bu dönemdeki tarih ders kitaplarındaki Atatürk algısı, gerçekleştirilen devrimlerden daha çok parti ve hükümet programlarında belirtilen "*millî ve vatani amaçları gerçekleştirmek*" bağlamında verilen örneklerde yer aldığı görülmüştür. Ders kitaplarında Atatürk, milli kimlik oluşturma sürecinde vatan, dil ve kültür birliği, merkezilik, milli simgeler ve yönetimin parlamenter bir işleyiş içinde meclisle düzenlenmesi gibi örnekler verilirken ön plana çıkarılmıştır⁶⁸.

4.1. DP Dönemi İlköğretim Politikası ve Atatürk Algısı

İlköğretim, toplumdaki bütün yurttaşların sahip olması gereken bilgi, beceri, davranış ile alışkanlıkların kazandırıldığı önemli bir aşamadır. Bireyleri karşılaştıkları problemleri çözmede, toplum değerlerine uyum sağlamada ve toplum kurallarını uygulamada temel doktrinlerle donatmayı hedef alır. Buna bağlı olarak ilköğretim, kararlı bir demokratik toplum yaratmada, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesinde, hayat boyu sürecek öğrenmenin ve gelişimin temelini oluşturur. Ayrıca ilköğretimin yurttaşlık bilincinin temellerinin atıldığı evre olması hükümetlerin bu aşamaya olan ilgisinin artmasına sebep olmuştur⁶⁹.

Cumhuriyetin ilk senelerinden başlayarak ilköğretimi yaygınlaştırma fikri sadece hükümetlerin görevi olarak görülmemiş, gelişme yolunda ona önemli bir vazife yüklenmiştir. İlköğretim, Cumhuriyet devrimlerini yeni kuşaklara öğretmek ve laik düşüncüyü geliştirmek bakımından ayrı bir önem kazanmıştır. Harf Devrimiyle

⁶⁶ Güneş, **a.g.t.**, s.172.

⁶⁷ Aydemir, **İkinci Adam, III. Cilt...**, s. 107.

⁶⁸ Güneş, **a.g.t.**, s. 173.

⁶⁹ Karakök, **a.g.m.**, s.93.

birlikte ilköğretim alanındaki çalışmalar artmış, eğitim parasız ve zorunlu kılınmıştır. Bununla birlikte köy enstitüleri de kırsal kesimlerdeki ilköğretim problemlerini çözmeyi amaçlamıştır. Ancak DP bu okul mezunlarını bilgisiz, dik başlı, sol eğilimli ve hatta komünistlikle itham etmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı bu kurumlar 1954’de kapatılmıştır. DP muhalefetleyen ilköğretim konusunda, CHP’nin köy okullarını köylüler tarafından yapılması uygulamasını çok eleştirmiştir. Buna bağlı olarak DP, 1950 seçimlerinden önceki vaatlerinde köylüye okul yapma mecburiyeti getiren yasayı değiştirecekleri sözünü vermiştir. Seçimlerde iktidara geldikten sonra muhalefet dönemindeki vaatlerini yerine getirmiş, 11 Ağustos 1951 tarih ve 5828 sayılı yasa ile köy okullarının özel idare bütçesi ve genel bütçeden ayrılacak ödeneklerle yapılmasını kararlaştırmıştır. Bununla birlikte köylünün okul yapma mecburiyeti kaldırılmıştır. Fakat bu uygulama ilerleyen dönemlerde ilköğretim konusunda aksaklıkların yaşanmasına neden olacaktır⁷⁰.

İlköğretim konusu her dönem önem verilen konulardan biri olmuştur. Milliyet’in ⁷¹ 22 Ocak 1957’deki “ *Üniversiteden çok ilkokula muhtacız*” başlıklı haberinde bu konuyu destekler niteliktedir. Haberde Bütçe Komisyonu’nda eğitim ve öğretim sisteminin görüşmelerine devam edildiği, söz alan bütün mebusların ilköğretim davası üzerinde durdukları ve bu meseleye gerekli önemin verilmediği söylenerek, üniversiteden çok ilkokula olan ihtiyaç dile getirilmiştir. Görüşmelerde ilk konuşmayı yapan Hulusi Köymen de ilkokul meselesine dikkat çekmiş, üniversiteye verilen önemin ilkokullara verilmediğini dile getirmiştir⁷².

Bütün idarelerde olduğu gibi DP’nin de ülke ve dünyaya bakışı eğitim politikalarını biçimlendirmiştir. On yıllık iktidarı boyunca basılmış olan ortaokul tarih ders kitaplarında dikkat çekilen bazı kavramların çokluğu, DP’nin yeni nesilde yerleşmesini istediği değerleri göstermiştir. 6. 7. ve 8. sınıfların ders kitaplarında; millet, devlet, vatan, milli simgeler ve din kavramına sıklıkla yer verilirken; bağımsızlık, kahramanlık ve gelenek- görenek kavramlarına daha az yer verildiği

⁷⁰ Taşdöven, **a.g.t.**, s. 57.

⁷¹ İlk yayın hayatına 11 Şubat 1926 yılında başlayan **Milliyet** gazetesinin kurucusu Mahmut Soydan’dır. Daha sonra adı Tan olarak değişen gazete 1950 yılından itibaren Ali Naci Karacan tarafından tekrar yayın hayatına başlamış ve dönemin en etkili gazetelerinden olmuştur. 1955 yılına kadar gazetede başyazarlığı Ali Naci Karacan yapmış ve bu dönemde DP’yi destekleyen yazılar yayımlanmıştır. 1955’den sonra Abdi İpekçi’nin yönetime gelmesi ile birlikte muhalif yazılar çıkmaya başlamıştır. Abdi İpekçi döneminde gazete teknik olarak gelişmiştir. Peyami Safa, Bedii Faik, Tarık Buğra, Çetin Altan, Refik Erduran gibi tanınmış yazar kadrosuna sahiptir. Bkz. www.turkcebilgi.com (Erişim: 27.08.2016)

⁷² **Milliyet**, 20 Ocak 1957.

görülmüştür. İnönü ve DP dönemlerinde 8.sınıflarda okutulmuş olan Ortaokul Tarih 3 kitabında genellikle Yeni ve Yakın Çağ konuları işlenmişti. Her iki dönemde de ortaokul düzeyinde devrim tarihi dersi olmadığı için bu ders, tarih dersi kapsamında uygulanmaya çalışılmıştı. DP döneminde, tarih ders kitaplarında Atatürk ve Atatürkçülük İnönü dönemindeki kadar olmasa da işlenmiştir. Atatürk, İnönü döneminde olduğu gibi “*Türk Oğlu*” şeklinde anılmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen Atatürk'ün yaptığı devrimlere fazla değinilmediği de dikkat çekmiştir⁷³.

4.2. DP Dönemi Ortaöğretim Politikası ve Atatürk Algısı

Ortaöğretim, bir toplumun ihtiyaç duyduğu becerikli bireylerin yetiştirilmesinde önemli bir göreve sahiptir. Öncelikle yükseköğretime talebe yetiştirmek amacındaki bu kurumlar aynı zamanda milli kültür oluşturmada önemli bir aşama ve ögedir. CHP hükümeti döneminde Milli Eğitim Bakanlığı görevini yapan Reşat Şemsettin Sırer, ortaöğrenimin gelişmesinde önemli faaliyetler yapmıştır. Fakat yapılan bu faaliyetler ilköğretim çalışmaları kadar fazla olmamıştır. DP iktidar olduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Tevfik İleri, CHP ve Sırer zamanında ortaokul yayma çabalarını eleştirmiş ve bu çalışmalar sırasında gelişigüzel okulların açıldığını, bunun neticesi olarak da okulların iyi sonuçlar vermediğini belirtmiş, kendilerinin okul yapımında okula ihtiyacı olan yerlere öncelik vereceklerini belirtmiştir. Fakat bunun tam tersi bir uygulamaya giderek öğretmeni, ders araç gereci ve binasını temin etmeden okulların yapılmasını onaylamıştır. Bu dönemde ortaöğretimde izlenen politikanın özünü; her ilçede bir ortaokul, her ilde bir lise açmak oluşturmuştur. Üstelik bütün DP vekilleri köylere ilkokul, kasabalara ortaokul, şehirlere lise açacakları konusunda seçmenlere teminat vermiştir⁷⁴.

Demokrat Parti muhalefetteyken parti programında ortaöğretim programlarını düzelteceklerini açıklamıştı. Ancak iktidar olduktan sonra kurulan ilk DP hükümetinin programında ortaöğretim konusunda belli bir politika ya da hedef belirtilmediği dikkat çekmiştir. Cumhurbaşkanı seçilen Celâl Bayar da Kasım 1950’de mecliste yaptığı ilk açılış konuşmasında eğitim ile ilgili konulardan söz ederken ortaöğretime hiç değinmemiştir. DP’nin kurduğu hükümetlerin

⁷³ Güneş, **a.g.t.**, s.s.175-177.

⁷⁴ Taşdöven, **a.g.t.**, s.s. 60-61.

programlarında da ortaöğretime yönelik her hangi bir politika ya da amaç tespit edilmemişti. DP'nin on yıllık iktidarı boyunca ortaöğretim derecesinde devamlı bir değişim olmuştur. Fakat yapılan değişiklikler ve düzenlemeler bir plandan yoksun oldukları için tahmin edilen sonucu veremedi⁷⁵.

Demokrat Parti iktidar olduktan sonra dini eğitimi zorunlu hale getirmeye çalışmış ve dini eğitimi zorunlu hale getirmesi tepkileri de beraberinde getirmiştir. Tepkilerin temelinde dini eğitimin zorunlu hale getirilmesinin hem laikliğe hem de din, vicdan ve öğretim özgürlüğüne aykırı olduğu fikri yatmaktaydı. Bu tepkilerden biri Ankara Hukuk Fakültesi'nde eğitim veren Prof. Bülent Nuri Esen'den geldi. Esen, zorunlu din dersinin anayasaya ters olduğu iddiasıyla Danıştay'a dava açtı⁷⁶. Bu dönemde din derslerinin ortaokullara konulması hakkında Manisa Mebusu Hikmet Bayur'un Maarif Vekiline sözlü sorusu olmuştur⁷⁷. Hadiselere Tercüman Gazetesi'nde⁷⁸ Milli Eğitim Bakanı'nın da ortaokullara din dersi konulması taraftarı olduğuna dair haber çıkmıştır. Haberde; Milli Eğitim Bakanı ile yapılan bir röportajda ortaokullara din dersi konulmasına dair soru sorulduğu, buna ilişkin olumlu cevaplar alındığı yazılmıştır⁷⁹. Sebilürreşad Dergisi'nde de⁸⁰ ortaokullara din dersi konulması konusu ele alınmış; Milli Eğitim Bakanlığı'nın okullarda din dersi konusu ile ilgili 19 Eylül 1956 tarihli valiliklere gönderdiği genelgeden bahsedilmiştir. Dergide genelgenin içeriğine geniş yer verilmiş, okullarda okutulacak din derslerinin program ve uygulamalarına ilişkin konular maddeler halinde açıklanmış, derslerde kullanılacak kitaplar ile yöntemlerden de bahsedilmiştir.

⁷⁵ Emre Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Eskişehir, 2008, s. 106.

⁷⁶ Kılıç, **a.g.t.**, s. 132.

⁷⁷ **Meclis Tutanakları**, 6 Şubat 1956.

⁷⁸ **Hadiselere Tercüman**; 26 Mayıs 1955'te yayına başlayan gazete İstanbul'da yayımlanmıştır. Cihad Baban ilk genel yayın müdürüdür. Gazete 10 Ekim 1961'e kadar *Hadiselere Tercüman* adıyla çıkmıştır. Bu tarihten sonra *Halka ve Olaylara Tercüman* adıyla çıkmıştır. Kemal Ilıcak, Saadetin Çulcu ve Ünal Sakman gazetenin kurucu isimleridir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaşar Nabi Nayır, Kadircan Kafalı, Ahmet Kabaklı, Tarık Buğra, Uğur Reyhan, Rauf Tamer, Ergün Göze, Reşat Ekrem Koçu, Murat Sertoğlu, Mukbil Özyörük, Ali Rıza Alp gibi isimler ilk dönem yazarlarını oluşturmuştur. Gazete, ideolojik olarak milliyetçi ve muhafazakâr görüşleri benimsemiştir. Bkz. www.turkcebilgi.com (Erişim: 10.06.2016)

⁷⁹ **Hadiselere Tercüman**, 10 Ocak 1956.

⁸⁰ **Sebilürreşad**; 1908 Ağustos'unda Eşref Edip Fergan ve Mehmet Akif Ersoy tarafından çıkarılmaya başlanan dergidir. Dergi yayın hayatında iki dönem de çıkmıştır denilebilir. Birinci dönem kuruluşundan sonraki 641. sayıya kadar olan dönemdir. Bu sayı sonrasında Takrir-i Sükûn yasası yürürlüğe girmiş ve Şeyh Said İsyanı'ndan sonra dergi 1925 yılında kapatılmıştır. Derginin ikinci dönemi ise 1948-1966 yılları arasını kapsar. Dergi birinci dönemde milli mücadele destekçisi bir davranış göstermiş, asıl konumuz olan ikinci dönemde ise, ülkenin gidişatı ile alakalı olarak siyasi yazılar yayınlamıştır. Dönemin siyasi partileri, başta CHP olmak üzere parti ve şahısları şiddetle eleştirmiştir. Bkz. www.turkcebilgi.com (Erişim: 10.06.2016)

Ayrıca dergide, ortaokul ve buna eşit diğer okullarda okutulacak din derslerinin müfredatına da geniş yer verilmiştir⁸¹ Din eğitiminin zorunlu hale getirilmesine ilişkin bir haberin Milliyet'te yer aldığı da görülmüştü. Haberde; bütçe komisyonu toplantısında, Diyanet İşleri bütçesinin müzakeresi sırasında, Demokrat Parti Zonguldak Mebusu Sebati Ataman, Muğla Mebusu Natic Poyrazoğlu ve Siirt Mebusu Mehmet Daim Süalp liselerde din dersi okutulması isteklerini dile getirdikleri, netice olarak bütçe, din adamlarının kursa tabi tutulmaları için ayrılan tahsisatın elli bin lira fazlasıyla komisyondan geçtiği, Ahmet Salih Korur'un hükümetin din konusunda son derece cesur hareket ettiğini söylediği bildirilmiştir⁸².

DP'nin din eğitimi hakkındaki görüşü bağlamında 1951'de İmam Hatip Mektepleri açılmıştır. 1956'da ise, ortaöğretimin hepsine seçmeli din dersi konulmuştur. İmam Hatip Okullarının açılması hem ortaokul, hem de lise seviyesinde olmuştur. Bunların sayıları, imam ve hatip gereksinimine göre başlangıçta sınırlıyken, daha sonraları gittikçe artmıştır. Söz konusu uygulamada Demokrat Parti'nin seçim öncesinde, din eğitime önem verileceği hakkında halka verdiği sözlerin etkisi olduğu söylenebilir⁸³. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri dönemine bakıldığında din eğitimi çalışmalarının arttığı görülmektedir⁸⁴. DP iktidarı döneminde, ortaöğretimde yetişen kuşakta yerleşmesi istenen değerlerin başında Atatürkçülük ve devrimlerin çok fazla yer almadığı dikkat çekmiştir. Atatürk, DP'nin yerleştirmek istediği "*Milliyetçilik*" zihniyeti yönünde birleştirici, geçmiş ve gelecek arasında bağ oluşturucu bir lider olarak görülmüştür. DP'nin, İsmet İnönü'nün Atatürk'ün yanında uzun süre yer alması ve yeni Türkiye'nin biçimlendirilmesindeki rolü sebebiyle rahatsızlık duyarak bazı önlemler almaya gittiği görülmüştür. O önlemlerden birisi tarih ders kitaplarından İnönü'nün çıkarılması politikası olmuştur⁸⁵. 14 Mayıs'tan sonra İnönü Ansiklopedisi ismi altında yayınlanmakta olan ansiklopedinin isminin değiştirilmesi ve bu dönemde bastırılan ansiklopedilerde İsmet İnönü adına yer verilmemesi bu politikanın örnekleri arasında sayılabilir⁸⁶. 10

⁸¹ **Sebilürreşad**, Ekim 1956.

⁸² **Milliyet**, 4 Ocak 1957.

⁸³ Karakök, **a.g.m.**, s.94.

⁸⁴ Taşdöven, **a.g.t.**, s.66.

⁸⁵ Güneş, **a.g.t.**, s.s. 179-181.

⁸⁶ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt...,s. 107.

yıllık DP iktidarı boyunca ortaöğretimde genellikle “*Millet*” kavramına yer verildiği göze çarpmaktadır⁸⁷.

4.3. DP'nin Yükseköğretim Politikası

Yükseköğretim, bir ülkenin bilim ile teknoloji politikasına, toplumun yüksek seviyede ve türlü kademelerdeki insan gücü ihtiyacına göre öğrencileri ilgi, kabiliyetleri yönünde yetiştirmek, bilimsel alanlarda araştırmalar yapmak, bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayan her türlü yayını yapmak ve toplumun kültürünü yükseltecek faaliyetleri sürdürmek amacıyla oluşturulmuş eğitim sistemidir. Yükseköğretim; fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuar, meslek yüksekokulları ile uygulama araştırma merkezlerinden bir araya gelmektedir. Bu kurumların arasında ise üniversiteler önemli bir yer kaplar. Üniversiteler, yeni fikir ile normların geliştirildiği ve bunların topluma aktarıldığı, anlatıldığı kurumlardır. Hakikatlerin bekçisi ve arayıcısı, dogmaların karşıtı, toplum değerlerinin koruyucusu, geleceğin şekillendiricisi ve geleceğe yol gösteren yerlerdir. Bunun yanı sıra yükseköğretim kurumları sadece öğrencilere bilgi aktaran bir sistem değil, aynı zamanda bilimsel araştırmalarla bilgi üreten ve bilimsel neticeleri toplumun sosyal, ekonomik, siyasal geleceğinin oluşturulmasında başarıyla kullanacak toplum liderlerinin yetiştirilmesi gibi önemli vazifeleri de üstlenmiştir⁸⁸.

Demokrat Parti döneminde yükseköğretim basamağında önemli gelişmeler yaşandığı göze çarpmaktadır. DP iktidarı boyunca üç üniversite, çok sayıda enstitü, yüksekokul ve akademi açılmıştır. Yükseköğretimin ilerlemesi için çok çalışmalar yapılmış, ancak aynı zamanda üniversiteleri denetimi altına almaya çalışmak için de mücadele edilmiştir. DP'nin parti programında yükseköğretimle alakalı olarak üniversitelerin ilmi ve idari olarak özerkliğe sahip olmasını, çeşitli bilim alanlarında çalışmak üzere üniversitelerin içinde araştırma enstitüleri kurulmasını ve Doğu Anadolu'da her seviyede okullar açılmasını, bunları tamamlayan fakülte ve enstitüler oluşturarak burada bir kültür merkezi yaratılmasını istiyordu⁸⁹. DP muhalefet yıllarında savunmaya başladığı üniversite özerkliğini iktidara devraldıktan sonra da

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Turan, “1950 ile 1960 Yılları Arası Ortaokul Tarih Dersi Kitaplarında Yer Alan Millî Kimlik Kavramının İçerik Analizi”, **Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2009, s. 82

⁸⁸ Taşdöven, **a.g.t.**, s.82.

⁸⁹ Kılıç, **a.g.t.**, s.s. 151-152.

devam ettirmiştir. Üniversite özerkliğinden yana olduğunu Parti Programınının 38. maddesinde “*Üniversiteler, ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdır.*” diyerek konuyla ilgili fikrini dile getirmiştir. Bu sebeple de DP kurulduğu senelerde üniversitelerdeki bazı aydınlar tarafından destek görmüş, üstelik bunlardan bir kısmı DP’den vekil olmayı bile kabul etmişlerdir⁹⁰. Fakat DP iktidarı ile üniversite arasındaki bu iyi ilişkiler ilerleyen dönemlerde bozulmuştur. Üniversitede öğretim üyelerinin iktidarına yaptığı eleştirilerden memnun olmayan parti, üniversiteleri denetim altına almaya çalışmıştır. DP’nin üniversiteleri denetim altına alma çabası hem üniversitelerden hem de CHP’den büyük tepki görmüştür⁹¹. Buna bağlı olarak askeri müdahaleye doğru giderken, askeri müdahalenin ilk işareti üniversitelerden gelmiştir. Askeri müdahale tarihinde adına “*İstanbul ve Ankara olayları*” denilen olaylar önce üniversitelerde başlamıştır. Olayları doğru değerlendiremediği görülen Menderes “*Bütün memlekete hâkim olan biz, İstanbul ve Ankara’nın iki sokağında mı yenileceğiz?*” yorumunu yapmış ve burada bir yanılgıya düştüğü görülmüştür. Çünkü bu olaylar en büyük bilgi teşkilatları olan üniversitenin, hükümeti karşılama aldıkları anlamına gelmekteydi⁹².

4.4. Atatürk Üniversitesi’nin Kurulması

Demokrat Parti, bir yandan üniversitelerle sürekli bir gerilim yaşarken diğer yandan da yeni üniversitelerin kurulması için faaliyet gösteriyordu. Doğu’da yeni bir üniversite kurulması DP’nin parti programında yer alıyordu. Doğu’da bir üniversite kurulması düşüncesi ilk kez Atatürk tarafından dile getirilmişti. 1 Kasım 1937’de meclisin açılış nutkunda Atatürk, “*Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde her şubeden ilkokulları ile ve nihayet üniversitesi ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden fiiliyata geçilmelidir*” demişti. DP iktidarı devraldıktan sonra Doğu’da bir üniversite kurulması için faaliyete geçti. Üniversitenin hangi ilde kurulacağı belli olmamasına rağmen Ocak 1951’de üniversitenin kurulması için hazırlıklara başlandı⁹³. 1 Kasım 1953’de meclisin açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Doğu’da kurulacak olan yeni

⁹⁰ Taşdöven, **a.g.t.**, s.86.

⁹¹ Kılıç, **a.g.t.**, s.152.

⁹² Aydemir, **Menderes’in...**, s. 361.

⁹³ Kılıç, **a.g.t.**, s.s.156-157.

üniversitenin isminin Atatürk Üniversitesi olacağını açıklamıştı⁹⁴. Üniversitenin isminin belirlenmesinden bir yıl sonra da 1954'de Atatürk Üniversitesi'nin yasası çıkarıldı⁹⁵. Zafer Gazetesi'nin⁹⁶ 13 Mart 1955 tarihinde çıkan nüshasında “*Atatürk Üniversitesi Erzurum'da Kurulacak*” başlığı ile Erzurum'da Atatürk Üniversitesi kurulacağı haberi verilmiştir⁹⁷. Üniversitenin ismi ve kurulacağı yeri belli olduktan sonra gerekli hazırlıklar tamamlanarak 31 Mayıs 1957'de Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluş yasası mecliste kabul edilmiştir⁹⁸. Uzun süren çalışmalardan sonra Atatürk Üniversitesi, 17 Kasım 1958'de öğretime başlamıştır. Üniversitenin açılışını yapan Cumhurbaşkanı Bayar, büyük bir mutluluk içinde bulunduğunu, bu üniversitenin tesisinin açılması ile Atatürk'ün vasiyetinin yerine geldiğini dile getirmiştir⁹⁹.

Erzurum'da kurulacak olan bu üniversitenin Amerikan Land-Grant Üniversiteleri şeklinde olması düşünülmüştür. Üniversitede geleneksel mesleklere de yer verilmekle birlikte, çeşitli alanlarda çiftçinin, hayvan yetiştiricinin, inşaatçının, imalatçının, işçinin, iş adamının problemleri ile de ilgilenilecektir. Üniversite teorik araştırmalar yapmakla birlikte, bilhassa uygulama değeri olan araştırmalar üzerinde duracak, bilginin ve araştırmanın sınıflardaki öğrenciye olduğu kadar, üniversite dışındaki vatandaşlara yayılması ile de uğraşacaktı. Ama bu öneri, Atatürk'ün kurulmasını istediği Doğu ya da Van üniversitesinin kuruluş maksadı ile örtüşmediği dikkat çekmiştir. Atatürk kurulmasını önerdiği üniversitenin, kültür emperyalizmine karşı Doğu'da bir “*Bilim Duvarı*” olmasını istiyordu¹⁰⁰.

⁹⁴ **Milliyet**, 2 Kasım 1953

⁹⁵ Kılıç, **a.g.t.**, s. 157.

⁹⁶ Demokrat Parti'nin yayın organı niteliğinde olan **Zafer** gazetesi, 1949-1960 yılları arası günlük olarak çıkmıştır. Mümtaz Faik Fenik ve Zühdü Velibeşe gazetenin imtiyaz sahipleridir. Zafer gazetesinde başyazarlığı 1957 yılına kadar Mümtaz Faik Fenik, daha sonra ise Burhan Belge yapmıştır. Yazı işleri müdürlüğünü ise Fatin Fuat ve Hikmet Yazıcıoğlu yapmaktaydı. Yayınlarında CHP'ye karşı sert muhalefet yapan gazete, genellikle DP'nin icraatlarına genişçe yer veriyordu. Samet Ağaoğlu, Adviye Fenik, Fuat Köprülü, Bahadır Dülger, Ayhan Bilgin, Enver Behnan Şapolyo gibi isimler bu gazetede yazarlık yapmışlardır. Yayın hayatı boyunca DP'nin sesi olarak görev yapan gazete 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'yle birlikte kapatılmış ve tekrar 1962 yılında yayına başlamıştır. Bu dönemlerde ise Adalet Partisi'ni desteklemiştir. Bkz. www.wikipedia.com. (Erişim: 23.05.2016)

⁹⁷ **Zafer**, 16 Mart 1955.

⁹⁸ Kılıç, **a.g.t.**, s. 157.

⁹⁹ Güneş, **a.g.t.**, s. 183.

¹⁰⁰ Taşdöven, **a.g.t.**, s.88.

5. Hükümet Programlarında Atatürk Algısı

Asıl konuya geçilmeden önce hükümet programlarında konu bütünlüğünün sağlanması amacıyla, 1. ve 2. hükümet programlarındaki Atatürk algısının da incelenmesi gerekmektedir¹⁰¹. Demokrat Parti muhalefette iken özellikle demokrasi konusuna yer vermiş, programın birinci maddesinde “ *Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.*” ifadesine yer vermiştir¹⁰².

Demokrat Parti 1950 seçimleriyle iktidar olduktan sonra Adnan Menderes Birinci Hükümet Programını, 28 Mayıs 1950’de TBMM’de sunmuştu. TBMM’de program görüşmeleri 2 Haziran 1950 tarihine kadar sürmüş, programın Meclis Grubunda okunmasından sonra Arapça ezan yasağının kaldırılması ile ilgili yasa çıkarılmış, elliden fazla milletvekili söz alarak konuşmuştu. Programda Atatürk’ün adının geçmemiş olması ve Atatürk inkılâplarına hiçbir atıfta bulunulmamış olması dikkat çekmektedir.¹⁰³ Menderes Hükümeti’nin ilk nutkunda Atatürk adına yer verilmemiş, bunun yanında 14 Mayıs seçimlerine “*gelmiş geçmiş bütün inkılâpların en büyük aşaması*” denmiştir¹⁰⁴. Ayrıca Menderes, Hükümet Programında inkılâpları, millete mal olmuş ve olmamış diye ikiye ayırarak; “*Millete mal olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız*” demiştir. Adnan Menderes’e göre, ulusun benimsediği ve benimsemediği inkılâplar vardı ve benimsenen inkılâplar saklı tutulacaktı. Menderes, hangi inkılâpların ulus tarafından benimsenmediğini açıklamamıştı¹⁰⁵. Menderes’in 14 Mayıs seçimlerine gelmiş geçmiş inkılâpların en büyük aşaması demesini Peyami Safa Ulus Gazetesi’nin¹⁰⁶ 5 Haziran 1950 tarihinde

¹⁰¹ DP’nin 1. Hükümet Programı için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, 31.05.1950, DP’nin 2. Hükümet Programı için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, 30.03.1951.

¹⁰² Eroğul, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁰³ Güneş, **a.g.t.**, s.19.

¹⁰⁴ Aydemir, **Menderes’in...**, s. 188.

¹⁰⁵ Güneş, **a.g.t.**, s.20.

¹⁰⁶ İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye’nin devamı niteliğinde olan **Ulus** gazetesi, ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün teşvikleri ile 14 Eylül 1919’da İrade-i Milliye olarak Sivas’ta kuruldu. Daha sonra Ankara’da Hâkimiyet-i Milliye olarak yayın hayatına devam eden gazete, 1934’ten sonra Ulus adını almıştır. 1954 yılına kadar gazetenin sahibi Halil Sezai Erkut’tur. 1954-1955 yılları arasında Nihat Erim, 1955’den sonra ise Kasım Gülek gazetenin sahipliğini yapmıştır. 1957’ye kadar başyazarlığını Hüseyin Cahit Yalçın’ın yaptığı gazete daha sonra sırasıyla Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Osman Okyar, Doğan Kasaroğlu ve Altan Öymen tarafından devam ettirilmiştir. Bülent Ecevit, Kasım Gülek gibi siyasilerde bu gazetede yazılar yazmıştır. Ulus Gazetesi DP’ye yönelik yaptığı sert muhalefetten dolayı sık sık kapatılmıştır. Ulus Gazetesi 1946 yılına kadar tek parti hükümetinin sözcüsü olarak yayın yapmış, 1946’dan sonra ise yayın politikası yavaş yavaş değişmeye

çıkan sayısında eleştirmiş, bu tür söylemlerin rejimin geleceği için hayırlı olmayacağını söylemiştir¹⁰⁷.

İkinci DP Hükümeti, TBMM’de 2 Nisan 1951 tarihinde güvenoyu almış ve 14 Mayıs 1954 tarihine kadar faaliyetlerini devam ettirmişti. İkinci DP Hükümeti programında Atatürk ismi geçmemişti¹⁰⁸. Sadece Adnan Menderes Atatürk aleyhine işlenen suçlar konusundaki kanun sebebiyle konuşma yapmış ve “ *Muhterem arkadaşlar; Atatürk’ün manevi şahsiyetine veya manevi şahsını temsil eden eserlerine yapılan tecavüzlere, son zamanlarda hükümetin almış olduğu tedbirlerden ziyade, belki böyle bir kanunun tedvinine teşebbüs edilmiş olmasının şayi olması mani olmuştur.*” demiştir¹⁰⁹. Bu dönemde yapılan saldırılardan dolayı DP, Atatürk’ü ve anıtlarını saldırılardan koruma kanunu çıkarmıştır. Bu kanuna Mecliste öncelikle Halk Partisi tepki gösterdi. Şevket Süreyya’ya göre, Atatürk’ün ve hatıralarının böyle bir korunmaya muhtaç görülmesi ve duyulması bile Atatürk hatıraları bakımından çok üzücüydü¹¹⁰. Ali Naci Karacan ise Milliyet gazetesinde yazdığı yazıda bu kanunun çıkarılmasına sevindiğini, bundan sonra rejim karşıtlarının susacaklarını ve sineceklerini düşündüğünü yazmıştır¹¹¹. İkinci DP Hükümeti döneminde; Anıtkabir yapımına dair yasal düzenlemeler yapılmış, Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkarılmış, Anıtkabir’in inşası tamamlanarak Atatürk’ün naaşı Anıtkabir’e nakledilmiş, Halkevleri kapatılmıştır¹¹². Halkevleri hakkında yaptığı bir konuşmada Adnan Menderes “ *Halkevleri, Halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak faşistvâri telâkki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerekir.*” demiştir¹¹³.

5. 1. Üçüncü DP İktidarının Hükümet Programında Atatürk Algısı

Demokrat Parti 2 Mayıs 1954’de yapılan seçimleri kazanmış, Üçüncü DP Hükümeti, 26 Mayıs 1954 tarihinde güven oylaması neticesinde vazifeye başlamış ve 29 Kasım 1955’e kadar vazifede kalmıştır. Üçüncü Hükümet programı, TBMM’de

başlamıştır. DP’nin iktidara gelmesi ile birlikte muhalif basın arasında yerini alan gazete, hükümete yaptığı ağır eleştirilerden dolayı sık sık soruşturmalara uğrayarak cezalar almıştır. Bkz. www.turkcebilgi.com (Erişim: 23.05.2016)

¹⁰⁷ **Ulus**, 5 Haziran 1950.

¹⁰⁸ Güneş, **a.g.t.**, s.23.

¹⁰⁹ Sükan, **a.g.e.**, s. 71.

¹¹⁰ Aydemir, **Menderes’in...**, s.s.199-200.

¹¹¹ **Milliyet**, 27 Temmuz 1951.

¹¹² Güneş, **a.g.t.**, 23.

¹¹³ Sükan, **a.g.e.**, s. 79.

24 Mayıs 1954’de okunmuştu. Bu programda da “Atatürk” ismi geçmemişti¹¹⁴. Seçimlerden sonra dikkate değer önemli gelişmelerden biri partide tek adam hükümeti izleniminin başlamasıydı. Menderes’in “ *Seçimler, vatandaşların benim tuttuğum yolu ne kadar beğendiğini açığa vurdu. Şimdiye kadar ben, siz gazetecilere danışmaya değer veriyordum. “ Acaba ilaç diye aspirin mi, yoksa optalidon mu kullanmak münasiptir?” diye fikrinizi soruyordum. Halkın coşkun güveni şimdi şunu belli ediyor ki, böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin, dilersem optalidon kullanacağım.*” şeklindeki konuşmasının tek adam hükümeti izlenimini çağrıştırdığı söylenebilir.

Üçüncü DP Hükümeti, parti içinde çıkan problemler nedeniyle 29 Kasım 1955 günü istifa etmek zorunda kalmıştı. 4. DP Hükümet Programı, 14 Aralık 1955’de mecliste Başbakan Adnan Menderes tarafından okunmuştu. Hükümet, TBMM’de 16 Aralık 1955 tarihinde yapılan güven oylamasından sonra faaliyete başlamıştı. Dördüncü Hükümet Programı’nda da Atatürk adının geçmediği göze çarpmaktadır¹¹⁵.

5.2. Beşinci DP İktidarının Hükümet Programında Atatürk Algısı

5. DP Hükümeti, 4 Aralık 1957’de TBMM’den güvenoyu alarak faaliyete başlamıştı. Aynı günde TBMM’de okunan Hükümet Programı’nda da “Atatürk” ismi geçmemişti¹¹⁶.

Özet olarak denilebilir ki; DP Hükümet Programlarında “Atatürk”ün ismi geçmemiştir. DP Hükümet programlarında, Atatürk’e dair herhangi bir atıfta bulunulmamış, ekonomi, sağlık, tarım, eğitim gibi meseleler ele alınmıştır¹¹⁷. Genellikle gündemi meşgul eden iç politikada halkın refahını artırmaya yönelik tedbirler, basın ve üniversite meseleleri ile dış politikada ABD ve dünya gündemi ile ilgili konular programlara yansımıştır. DP Hükümet Programlarında yer almamasına karşın özellikle I. ve II. DP Hükümetleri dönemlerinde “Atatürk” ile ilgili soru önergeleri, çıkarılan yasalar ve uygulamalar gündemi meşgul etmiştir¹¹⁸.

¹¹⁴ Güneş, **a.g.t.**, s.24.

¹¹⁵ Güneş, **a.g.t.**, s. 24.

¹¹⁶ Aydemir, **Menderes’in...**,s.s. 228-229.

¹¹⁷ Demokrat Parti’nin hükümet programlarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (22 Mayıs 1950- 20 Kasım 1961)**, C.2, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

¹¹⁸ Güneş, **a.g.t.**, s.24.

II. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İÇ VE DIŞ POLİTİKASINDA ATATÜRK ALGISI

2.1. 6-7 Eylül Olayları ve Atatürk Algısı

2.1.1. Tarihsel Süreçte Yunanlılar ile Olan ilişkiler ve Kıbrıs Sorunu

Rumlar, uzun bir zaman Osmanlı İmparatorluğu'nda ayrıcalıklı azınlık olarak yaşamış ve bunun doğrultusunda her iki taraf arasında iyi ilişkiler kurulmuştur. Ama imparatorluğun son dönemlerinden itibaren Yunanlıların, Türkler aleyhine olan bir mücadelesi ve gelişimi görülür. İmparatorluk bünyesinde senelerce refah içerisinde yaşamış olan Yunanlılar 1769-1770 senelerinde birinci, 1787 senesinde ikinci, 1821 senesinde üçüncü Mora ayaklanmalarını yapmışlar ve 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Barış Antlaşması ile Türklerden alınan topraklar üzerinde kurulan bağımsız devletlerini resmen tanıtmışlardır. Devletlerini kurduktan sonra başlangıçlarında yaptıkları gibi devamlı Türklerden toprak alarak sınırlarını genişletmişler 1869'da Yedi Adayı, devamında Teselya Ovası ile Narda'yı, Balkan Savaşı sonunda Makedonya, Epir, Trakya ve Ege adalarını, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Anadolu'nun büyük bir kısmını almışlardır. Yunanlıların sürekli genişleme sürecine Megali İdea bağlamında bakmak olayları daha dayanıklı bir temele oturtacaktır. 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıttasından hemen sonra, Patrikhane'nin de desteğiyle kökü İstanbul'un Fethi'ne kadar giden Büyük Yunanistan Ülküsü (Megali İdea¹¹⁹) dile getirilmeye başlandı¹²⁰. Bu amaçları Büyük Zafer ile sona erdirecek olan Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleri Anadolu'daki ulusal direncin doğmasında en büyük faktör olmuştu. Bu yönüyle İzmir, Türk Kurtuluş Savaşı için bir sembol oluşturmuştu. 9 Eylül 1922'de Türk birliklerinin kente girişleriyle 3 yıl 3 ay 25 gün süren işgal sona ermiş, Anadolu direnci başladığı yerde

¹¹⁹Megali İdea konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe, 1. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 114.

¹²⁰Gürçan, **a.g.t.**,s.4.

bitmiştir. Bu sebeple İzmir'in kurtarılışıyla bütünleşen Yunanlıların Anadolu'dan çıkarılması bütün yurt düzeyinde, hatta dünyada büyük yankılar uyandırmıştır¹²¹.

Kurtuluş Savaşı sonucunda Yunanlıların Anadolu'dan çıkarılması ile ilişkilerde yeni bir dönem açıldı. Lozan Konferansı'nda görüşülen meselelerden biri olan, Türkiye'deki Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin değişimi 30 Ocak 1923'te imzalanan bir sözleşme ile neticelendirildi¹²². Atatürk ile Venizelos tarafından temelleri atılan Türk-Yunan dostluğu, 1930'larda süratle gelişerek bir ittifaka dönüştü. Her iki ülke arasındaki iyi niyete dayalı komşuluk ilişkileri II. Dünya Harbi'nden sonra da devam etti. 1952'de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Yunanistan Kralı Pavlov birbirlerinin ülkelerini ziyaret ettiler. 1953 yılında Yugoslavya ile beraber Balkan Paketi'ni kurdular. Demokrat Parti döneminde azınlıklara karşı dostça bir davranış gösterilmekte, Yunanlılar ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi yönünde gayret sarf edilmekteydi. Ama bu yıllarda Kıbrıs Sorunu'nun tekrar su yüzüne çıkmasıyla iyi ilişkiler bozulmaya başladı¹²³. Kıbrıs, öteden beri iki devlet arasında problem oluşturmaktaydı¹²⁴.

Lozan Anlaşması ile İngilizler Kıbrıs'ta söz sahibi olduktan sonra ada yönetiminde sürekli olarak Rum tarafını desteklemişler ve adanın Türk idaresindeki durumundan uzaklaştırılması yönünde çaba göstermişlerdir. Her türlü haksızlığa rağmen Türkler adadaki varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Rumlarla birlikte Yunanistan'da Megali İdea amacı

¹²¹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, 2. kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 270.

¹²² Gürcan, **a.g.t.**, s.7.

¹²³ Şerif Demir, "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", "**Olaylar**" **Tarih ve Toplum**, C. VI, S. 33, İstanbul, 1986, s.s. 38-39.

¹²⁴ Kıbrıs tarih boyunca hem Türkler hem de Yunanlılar için oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Tarih boyunca hangi devlet kuvvetliyse onun eline geçmiş, uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalmış, ticaret yolları bakımından önemli bir adaydı. 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na katılana kadar ada pek çok devletin eline geçmiştir. Osmanlı, adayı aldıktan sonra Türkleri adaya yerleştirmiş ve Kıbrıs bir Türk yurdu haline getirilmiştir. İmparatorluk, güçsüzleştiği son dönemlerde, bilhassa 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda güç duruma düşmüş ve sadece kendi çıkarları açısından Rusları durdurmak gerektiğine inanan İngilizlerin yardımıyla kurtulmuştur. Bu yardıma karşılık olarak da İngiliz askerlerinin üslenmesi için Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesini talep etmişlerdir. Ada kiralama durumu şeklinde İngiltere'ye verilmiş olmasına rağmen, İngiltere buraya yerleşir yerleşmez sanki Kıbrıs İngiliz İmparatorluğu'nun bir parçasıymış gibi hareket etmiştir. 1914'te Osmanlı'nın Almanya tarafında savaşa girmesiyle de adayı egemenliği altına almıştır. Lozan Antlaşması'nın ardından Türkiye adanın İngiltere'ye bırakılmasını kabul etmiştir. Fakat aynı zamanda Türkiye, antlaşmada bulunan bir madde ile adanın statüsünde meydana gelebilecek değişimlerde söz sahibi olabilecekti. Bkz. Gürcan, **a.g.t.**, s.s.39-40.

çerçevesindeki Enosis¹²⁵ faaliyetleri hız kazanmıştır¹²⁶. Bu dönemde Vakit Gazetesi'nde ¹²⁷ Kıbrıs sorunu ile ilgili çıkan makalede Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin korunması konusu üzerinde durulmuş ve Atatürk'ün Hatay'ı kurtarması örneği üzerinden yazılmıştır. Makale şu şekildedir:

“ Kıbrıs Sorunu ve Türk Bütünlüğü

Yunanlıların kışkırtıcılığı ve Moskova'nın destekleyişi ile yıllar yılıdır sürüp gelen ve biz Türkleri yakından ilgilendiren sorun artık çözümlenip bitti mi? Atatürk'ün kendilerinin de, Hatay işinde davranışa geçişleri ve o büyük başarıyı kazanmış olmaları, bize Kıbrıs işinde de çok güzel bir örnek ve ulusal hız kaynağı olmuştur.

Bu şanlı olaylar, dışarıda kalmış büyük küçük bütün soydaşlarımızla gerektiği zaman yakından ilgilenmemizin toplumbilimsel yasalara uygun olduğunu pek açık olarak kanıtlamıştır.

Öz Türklükle ilgileri, ancak “ Osmanlı Bankası'nın ki” kadar olduğunu söyleyen ve Türklüğe henüz iyi kaynaşmamış kimseler, gerek Hatay gerek Kıbrıs işinde o derin ve yüksek duygudaşlığımızı hiç beğenmezler. Onlara göre, bir Hatay Türkleri, bir Kıbrıs Türkleri ile uğraşmaya ve keyif bozmaya ne gerek varmış! Varsın bazı soydaşlarımız ezilsinler! Sakın ha, onların keyiflerine dokunmayınız! Yunanlılar, Girit, Oniki Ada ve Kıbrıs için mücadele ediyorlar. O başka imiş! Fransızlar, Alsas- Loren için yaptılarsa da o da başka imiş! Bize gelince dış Türklerle ilgilenmek doğru değilmiş!

Ne yazık ki bunlar Kıbrıs işinde de böyle düşünmüşlerse de, hükümetimiz ve öz Türk ulusal kamuoyu bu konuda gerekli olanı yapmış bizleri bugünkü şanlı yengiyeye kavuşturmuştur.

Kıbrıs işi Türk birliğinin gerektiği zaman bütün canlılığı ile kabarcığını göstermiştir. Çünkü, Türklük bir bütündür. Çünkü Türk maneviyatı ayrılmaz, bölünmez bir tek varlıktır¹²⁸.”

Cumhuriyetin kurulmasından Demokrat Parti'nin iktidarı devralmasına kadar devam etmiş olan bu gelişmeler 6-7 Eylül olaylarının da yaşanmasına neden olmuştur.

¹²⁵ **Enosis**, 1930'lu senelerde Birleşik Krallık idaresinde bulunan Kıbrıs Adasının “ Yunanistan'a Bağlanması” anlamında kullanılmıştır. Kıbrıs Sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sebahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kaştaş Yayınları, İstanbul, 1998.

¹²⁶ Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorunu'nun Tarihi Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, Özel Sayı, İzmir, 2012, s.s. 1496-1497.

¹²⁷ **Vakit**; İstanbul'da 1875 ve 1959 tarihleri arasında yayımlanmış günlük siyasi gazetedir. 1875'de Filip Efendi tarafından yayımlanmaya başlanmış ve başyazarlığını Sait Efendi yapmıştır. 22 Ekim 1917'de Ahmet Emin Yalman, Mehmet Asım Us'a geçerek onlar tarafından yayınlanmaya devam etmiştir. Milli Mücadele'ye destek veren gazete sahiplerinden Ahmet Emin 1920'de Malta'ya sürüldüğü zaman gazetenin sorumluluğu Ahmet Us'a geçmiştir. 1934'de ası Kurun olarak değiştirildiyse de bir süre sonra tekrar eski adına döndü. Gazete'nin tarihinde en önemli olaylardan birini Atatürk'ün 22-26 Ocak 1937 tarihinde beş gün Vakit'e başyazı yazması oluşturur. Bunlar Asım Us adıyla yayınlanır. Yazıların konusunu Türk-Fransız ilişkileri ve Hatay sorunu oluşturur. Bkz. www.nedirler.com (Erişim: 02.06.2016)

¹²⁸ **Vakit**, 12 Ocak 1955.

2.1.2. DP'nin Kıbrıs Politikası ve 6/7 Eylül Olaylarının Başlaması

Demokrat Parti 1950 seçimleriyle iktidara geldikten sonra Türkiye'nin dış politikasındaki en büyük problemlerinden biri olan Kıbrıs Sorunu'na dair, yeni Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Haziran'da verdiği bir beyanatta Kıbrıs Sorunu diye bir sorun olmadığını söylemiştir. Dış politikada ciddi bir zafer kazanarak yönetime başlamak isteyen DP, bu dönemde tüm dikkatini NATO üyeliğine vermiştir. Ayrıca İngiltere veya Yunanistan'ı karşısına alarak ABD ile ilişkilerini bozacak olan Kıbrıs Sorunu'nu gündeme getirmekten kaçınan bir politika izlediği de dikkat çekmektedir. DP iktidarı bu dönemde bir yandan içerde yaptığı açıklamalarda Kıbrıs'ın Yunanistan tarafından ilhakına İngiltere'nin karşı çıkacağını söylemiş, öte yandan da Yunanistan'a Türk-Yunan dostluğunun Kıbrıs'tan daha önemli olduğu mesajlarını vermiştir. Yunanistan'ın 1954 yılında Kıbrıs'ta self determinasyon hakkının tanınması için BM'ye başvurması üzerine Türkiye farklı bir politika izlemeye başlamıştır. Konu BM'de görüşülürken Türkiye temsilcisi Selim Sarper İngiltere'ye paralel görüşler ileri sürerek Kıbrıs'ın İngiltere'nin bir iç işi olduğunu, Lozan'da Kıbrıs'ın İngiltere'ye verildiğini ve Yunanistan'ın da hiçbir çekince koymadan bu antlaşmayı imzaladığını, adanın coğrafi açıdan Anadolu'nun bir uzantısı olduğunu ve Kıbrıslı Rumların çoğunluğu oluşturmalarının adanın durumunu değiştirmek için yeterli olamayacağını savunmuştur¹²⁹.

1955'de Dünya Örgütünün çalışmaları yaklaşınca, Yunanlılar yeniden harekete geçtiler. 1955'in Mart ayından itibaren gösteriler ve olaylar yeniden hızlandı. İngiltere, adadaki Yunan halkını ezen sömürgeci bir devlet durumunda bulunmaktan çok rahatsızdı. Bundan kurtulmak için Türkiye'yi meselede taraf haline getirmeyi faydalı buldu. 1955'in Haziran ayı sonunda İngiltere; Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs meselesi hakkında bir konferansa çağırdı. DP hükümeti bu daveti kabul etti ve davada kararlılığını göstermek için kısa bir müddet sonra Yunanistan'a sert bir nota vererek Kıbrıs meselesindeki kışkırtmalarına son vermesini bildirdi. Böylelikle bu uluslararası bir sorun haline geldi. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki görüşmeler 27 Ağustos 1955 tarihinde Londra'da başladı. Fâtin Rüştü Zorlu'nun savunduğu Türk tezine göre, ada Türklere

¹²⁹ Gürcan, a.g.t., s.s. 41-42.

verilmeliydi. Yunanlılar ise Enosis'te ısrar ediyorlardı. Türk kamuoyunun dikkati artık büsbütün Londra'ya çevrilmişti. Basın sürekli bu mesele hakkında yayın yapıyordu. 4 Eylül günü Londra'daki Türkler gösteri yaptılar. Konferansı etkilemek gayesiyle Türkiye'de de bir gösteri düzenlemenin uygun olacağı düşünülüyordu. Bu hava içerisinde 6 Eylül 1955'te İstanbul Ekspres Gazetesi'nde¹³⁰, Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberi “*Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı*” başlığı ile verildi¹³¹. Bu haber olayları başlatmaya yetti¹³².

2.1.3. 6/7 Eylül Olayları ve Bu Olaylarda Atatürk Algısı

6 Eylül 1955 günü İstanbul Ekspres Gazetesi'nde bu haberin çıkması ve özellikle de Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberinin çıkması halkı harekete geçirmeye yetti. Başlayan galeyana kısa zamanda yağmacılığa dönüştü. Rum evlerine, dükkânlarına hatta mezarlarına bile saldırıldı. Demokrat İzmir Gazetesi'nin 7 Eylül 1955 Çarşamba tarihli “*Türk Milleti Hakareti Hazmetmedi*” yazısı o gün neler yaşandığını daha iyi anlamaya yardımcı olabilir. Haberde Türk Milletinin hakareti hazmetmediğini, 6 Eylül'de İzmir'de yüzlerce kişinin katılımıyla Yunanlılar aleyhinde gösteriler yapıldığı, Yunan Konsolosluğu ile fuardaki Yunan pavyonu ve bir kilisenin yakıldığı yazılmıştır. Ayrıca İstanbul'da sıkıyönetimin ilan edilebileceği yazılmıştır. Bunların yanında Konak ve fuardaki Yunan bayraklarının yakıldığı, göstericilerin faaliyetleri sonucunda fuardaki Yunan pavyonunun bir iskelet haline getirildiği, göstericileri dağıtmak için itfaiyenin göstericiler üzerine su sıktığı ama dağıtmakta başarılı olmadığı bildirilmiştir. Çocuk Hastanesi yanındaki Katolik kilisesinin de göstericiler tarafından yakıldığı, Alsancak'taki Rum ev ve dükkânlarının yakıldığı, Alsancak'ın en kuytu mahallerinin bile Türk bayrakları ile süslediği bildirilmiştir. Göstericilerin Alsancak Mesudiye mahallesinde oturan

¹³⁰ **İstanbul Ekspres**'i 1951'de Mithat Perin, Osman Karaca ve Abdi İpekçi ile çıkardı. Yazarları arasında Füzûn Hüsrev Tökin, Cevdet Perin, Gökşin Sipahioğlu vardı. Manşet ve fotoğraf düzeninde yenilikler yapan gazete, çok satan akşam gazetesiydi. Gazete 6 Eylül 1955 günü “*Atatürk'ün Selanik'teki evi bombalandı*” haberini yayınladı. Bu haber üzerine 6-7 Eylül Olayları patlamıştır. Olaylarda Rum, Ermeni ve Yahudilere ait iş yerleri tahrip edildi, 30 günde bin satan gazete o haber ile 296 bin tiraja ulaştı. Hükümet olaylardan dolayı gazeteyi suçlamıştır. Sıkıyönetimde gazete kapatılmıştır. Bkz. www.turkcebilgi.com (Erişim: 23.05.2016)

¹³¹ **İstanbul Ekspres**, 6 Eylül 1955

¹³² Eroğul, a.g.e., s.s.109- 110.

Yunan konsolosluk kâtibinin evinin önünde gösteriler yaptığını, ama evin askerler tarafından kordon altına alınmasından dolayı burada hiçbir faaliyet gösteremedikleri yazılmıştır. Olaylar sırasında bir Yunanlıya ait kamyonun Cumhuriyet Meydanı önünde göstericiler tarafından denize atıldığı ve sonra çıkarılarak yakıldığı, olaylar sırasında birçok kişinin yaralandığı ve hemen Memleket Hastanesine kaldırıldığı, hadiseler sırasında tek bir Yunanlının dahi burnunun kanamadığı yazılmıştır. Olaylar sırasında Alsancak'ta bulunan İngiliz Kültür Heyeti binasının da bazı göstericiler tarafından yakıldığı haberde yazılmıştır. İstanbul'daki olaylarda ise; Tepebaşı, Beyoğlu, Taksim, Talimhane, Kurtuluş, Pangaltı, Dolapdere, Beşiktaş, Yeniköy, Sirkeci, Eminönü, Babıâli, Tarlabası semtlerinde bulunan bütün Rum dükkân ve iş yerlerinin tamamen tahrip edilerek parçalandığı, İstanbul'un her köşesine yayılan hadiseleri emniyet teşkilatının önleyemediği, bunun üzerine ordu birliklerinden yardım istendiği yazılmıştır. Diğer taraftan Taksim'de ki Ayatriyanda Kilisesi ve ayrıca Beyoğlu'ndaki iki Rum kilisesinin yakıldığı bildirilmiştir. Fener'deki Rum patrikhanesinin çok sıkı bir emniyet kordonu altına alındığı, Patrikhane mensuplarının evleri ve diğer Yunan Konsoloshanesi mensuplarının buldukları evlerin çok sıkı bir emniyet kordonu altına alındığı haberde bildirilmiştir. İstanbul'daki olaylar sırasında birçok yaralanmaların olduğu da yazılmıştır. Tahminlere göre tahribatın maddi zararının 300.000.000 lirayı bulduğu yazılmıştır¹³³. Vatan Gazetesi'nin¹³⁴ 7 Eylül 1955 yılında çıkan sayısında İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildiği yazılmıştır¹³⁵. Olaylar 6 Eylül'de sona ermemiş, 7 Eylül'de de devam etmiştir. İstanbul ve İzmir'de Rumlara ait yerler büyük zararlar görmüştür. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e göre bu olayların çıkmasının iki nedeni vardı. İlk neden Kıbrıslı Rumlardı. Kıbrıs'ın Türk azınlığına karşı bir saldırı içindeydiler. İkinci neden ise; *İstanbul Ekspres* adlı akşam gazetesinin 6 Eylül 1955 tarihli bir haberine göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu Selanik'teki evde bir

¹³³ **Demokrat İzmir**, 7 Eylül 1955.

¹³⁴ **Vatan**, 26 Mart 1923'te Ahmet Emin Yalman tarafından İstanbul'da yayınlanmaya başlayan günlük gazetedir. Gazete, yayına ara vermek zorunda kalacağı 1925 yılına kadar Batı tarafı, Lozan başarısı için ek yayımlayacak kadar bunun övücüsü idi. Tek Parti döneminde eleştirel yazılar sebebiyle 1925 yılında Yalman İstiklal Mahkemelerine verilmiş, gazete de kapatılmıştır. Vatan ikinci kez yayın hayatına 1940 yılında girmiştir. Çok partili döneme geçildiğinde, demokrasinin etkili bir savunucusu olarak yayını sürdüren Vatan, 1950'den sonra uzun süre adeta DP'nin koruyucusu şeklinde yayın yapan gazete, 1955 döneminden sonra DP iktidarını eleştiren yayın organları arasında yer aldı. Bkz. www.filozof.net (Erişim: 11.04.2016)

¹³⁵ **Vatan**, 7 Eylül 1955.

bomba patlatılmıştı¹³⁶. 6 Eylül 1955 günü Hükümetin Sıkıyönetim Tebliği şu şekilde verildi:

“ Başvekâletten tebliğ edilmiştir:

Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve ve konsoloslüğümüze tecavüzü vesile ittihaz, vatandaşları birbirine karşı tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak hükümet kuvvetlerinin tebliğine karşı koymak gibi toplu hareketlerde bulunmak, yağma ve yangın çıkarmaya teşebbüs etmek suretiyle girilen hareket muvacehesinde, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 81. Maddesine uyularak, İstanbul ve İzmir'de Örfî İdare ilân edilmiştir. Keyfiyet ehemmiyetle tebliğ ve ilân olunur.”

Cumhuriyet Gazetesi'nin¹³⁷ 8 Eylül 1955 yılındaki sayısında 6-7 Eylül olaylarının Kıbrıs sorunu ile alakalı olarak ülkeye zarardan başka bir şey getirmeyeceği yazılmıştır¹³⁸. Olaydan hemen sonra hükümet suçluların komünistler olduğunu iddia etmiştir. DP iktidarı bunu kanıtlamak amacıyla Amerika'dan bir uzman getirtmiş, fakat Amerikalı uzman, *“ Komünistler eğer bu kadar kuvvetli olsalardı dükkân tahrip edeceklerine ihtilâl yaparlardı.”* diyerek bu görüşü reddetmiştir. Bunun kadar önemli bir başka iddia ise, olayların CHP'liler tarafından çıkarıldığıdır. Fakat bu tür bir hazırlığın hükümetin gözünden kaçmayacağı ve İnönü'nün kitleleri böyle bir olayla harekete geçirecek bir insan olarak düşünülmediğinden iddianın doğruluğuna olasılık verilmemiştir. Diğer önemli iddia ise olayların hükümetin onayı ile başladığı ve arkasından onun kontrolünden çıktığıydı¹³⁹. Olaylardan sonra bazı idare, zabıta amirleri ve bazı valiler görevlerinden alınıp başka yerlere gönderilmişlerdir, Kars Mebusu Mehmet Hazer Meclis'te, bu görev değişikliklerinin 6/7 Eylül Olayları ile ilgili olup olmadığını sormuş, bu soruya Ethem Menderes cevap vermiş ve bu değişikliklerin vekâletçe uygun görülen isteklere, sağlık durumuna, mahrumiyet bölgelerindeki hizmetlerinin

¹³⁶ Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s.s. 3-4.

¹³⁷ **Cumhuriyet Gazetesi**, 7 Mayıs 1924 tarihinde Yunus Nabi Abaloğlu tarafından yayın hayatına başlamıştır. Atatürk'ün Milli Mücadele arkadaşı da olan Yunus Nadi aynı zamanda gazetenin başyazarlığını da yapıyordu. Gazete, M. Zekeriyâ Sertel, Peyami Safa, Hasan Bedrettin, Ahmet Rasim, Ahmet Refik Bey'in de aralarında bulunduğu geniş bir kadroya sahipti. Atatürk devrimlerine son derece bağlı olan Cumhuriyet Gazetesi bir fikir gazetesi olarak yayın hayatını sürdürüyordu. Yunus Nadi ölünce 1945 Haziran'ından itibaren oğlu Nadir Nadi tarafından yayın hayatına devam etmiştir. Çok partili döneme geçilirken DP'yi desteklemiştir. Başyazarı Nadir Nadi 1950 seçimlerinde DP'nin listesinden bağımsız milletvekili olarak meclise girmiştir. İlk yıllarında yapıcı eleştiriler yapan gazete, 1954 yılından itibaren basına yönelik uygulanan baskılar nedeniyle eleştirilerini sertleştirmeye başlamıştır. 1957'den sonra ise tamamen muhalif bir yaklaşım sergilemiştir. Yaşar Kemal, Burhan Felek, Hasan Ali Yücel, Cahit Tanyol gibi kişiler bu gazetenin yazı kadrosunda yer almışlardır. Bkz. www.wikipedia.com. (Erişim: 02.02.2016.)

¹³⁸ **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1955.

¹³⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s.s.110-111.

bütünlemesine göre yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca bir kısım idare ve zabıta amirlerinin İstanbul'dan başka yerlere tayin edilmeleri veya sevk edilmiş bulunmaları veya vekâlet emrine alınmalarının bu olaylar ile ilgili olduğunu, suçları ve kusurlarının emniyet müfettişlerinin raporlarında bulunduğunu dile getirmiştir¹⁴⁰.

Bu dönemde ortaya çıkan bazı kanıtlar 1955'teki olayların yönlendirilmesinde devlet yöneticilerinin etkili olduğunu gösterir niteliktedir¹⁴¹. Bu kanıtlar arasında polisin başlangıçta tamamen hareketsiz kalması, hükümet tarafından olayların örtbas edilmesi, 12 Eylül'de toplanan Meclis'te sıkıyönetimin altı ay uzatılmasıyla yetinilmesi, iktidarın baskısıyla meclis soruşturması açılmasının reddedilmesi ve hükümetin tek verdiği tavizin, 10 Eylül'de içişleri Bakanı Namık Gedik'in istifa etmesiydi¹⁴². Olaylardan sonra Kars Mebusu Mehmet Hazer, 6/7 Eylül Olayları dolayısıyla Başvekil ve eski Dâhiliye Vekili hakkında Meclis tahkikatı açılmasına dair tavrini Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine vermiştir. Tavrinde şöyle yazmaktadır: *“Başvekil ve Dâhiliye Vekili de İstanbul'da buldukları halde 6 – 7 Eylül müessif hâdiselerinin vukuunun önlenememesi ve İstanbul Valisinin bu hususta aldığı ifade ettiği önleme tedbirlerinin tatbik edilememesi ve bu işlerin tahkikine memur örfi idare Komutanının işin bu safhası ile alâkadar olup olmadığının şifâhen arz ettiğim sebepler de nazara alınarak tetkikini ve bu hususta Başvekil ve eski Dâhiliye Vekili hakkında Meclis tahkikatı açılmasını arz ve teklif ederim.”* Adnan Menderes buna karşılık olarak meselenin yeniden alevlendirilmek istendiğini söylemiştir. *“Hükümetin veya şahsımın bu hâdise ile alâka ve irtibatı bulunduğu dair tavrinde hiçbir delilden bahis yoktur.”* demiştir. Adnan Menderes'ten sonra söz alan Namık Gedik'te olayla hiçbir ilgilerinin olmadığını dile getirmiştir¹⁴³. Manisa Mebusu Muhlis Tümay'ın İstanbul, İzmir ve Ankara'da meydana gelen 6-7 Eylül olaylarının sonucunda yakalananlarla, serbest bırakılanların miktarına, suçların kanuni niteliği ile sıkıyönetim mahkemelerine intikal eden dosya sayısına, bu işlerle kaç mahkeme ve hâkimin meşgul olduğuna dair sorusuna Devlet Vekili ve Millî Müdafaa Vekâleti Vekili Semi Ergin'in cevabı şöyle olmuştur. Sami Ergin İstanbul, İzmir ve Ankara'da olaylarla ilgili toplam 4408 kişinin yakalandığını, üç şehirde yakalananlardan bugüne kadar serbest bırakılanların toplam 3933 kişi olduğunu,

¹⁴⁰ Meclis Tutanakları, 26 Aralık 1955.

¹⁴¹ Güven, a.g.e., s.4.

¹⁴² Eroğul, a.g.e., s. 111.

¹⁴³ Meclis Tutanakları, 13 Ocak 1956.

halen sıkıyönetim mahkemelerinde bulunanların toplam 288 kişi olduğunu, sıkıyönetim adli amirliklerince takip edilen dosya sayısının toplam 2943 tane olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca sıkıyönetim amirliklerince takip edilen dosyalardan toplam 208 tanesinin takipsizlik kararı ile sonuçlandığını, duruşmaya toplam 1190 tanesinin intikal ettirildiğini, duruşmaya intikal edenlerden 228 tanesinin mahkûm olduğunu, 61 tanesinin beraat ettiğini, 901 kişinin davasının halen devam ettiğini, sıkıyönetim ilanı üzerine üç şehirde toplam 8 mahkemenin kurulduğu bilgisini vermiştir¹⁴⁴.

Bunların yanında, 6 Eylül'deki olayların çıkmasına neden olan, Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu eve yapılan saldırıyla ilgili haber, 6 Eylül günü ciddi basın organı olmayan ve o gün sıra dışı şekilde yüksek sayıda basılan *İstanbul Ekspres* gazetesinde çıkmıştır. DP ile yakın ilişki içerisinde bulunduğu iddia edilen gazetenin editörü Mithat Perin ayaklanmalar sonrası yakalanmış, ancak tutuklandıktan iki saat sonra serbest bırakılmıştır. *İstanbul Ekspres*'in o günkü editörü Gökşin Sipahoğlu, kendisiyle yapılan bir röportajda, 6 Eylül 1955'teki saldırıların MAH (Milli Emniyet Hizmetleri) tarafından düzenlenmiş olduğunu açıklamıştır¹⁴⁵.

26 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile Demokrat Parti iktidarına son verildikten sonra mahkeme tarafından ayrıntılı olarak incelenen konulardan biri de 6/7 Eylül olayları oldu. 9 Temmuz 1960 tarihli Demokrat İzmir Gazetesi; Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bu konuyu ayrıntılı olarak incelemeye başladığını yazmıştır¹⁴⁶. Yapılan mahkemelerde bu olayların hükümetin tertibi altında geliştiği kanıtlanmıştır. Fuat Köprülü, " 6/7 Eylül'ün baş tertipçisi Menderes 'tir." demiştir¹⁴⁷. Dinlenen şahitler ısrarla, 6/7 Eylül olayları hükümet tertibidir demiştir¹⁴⁸. Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Zorlu ve Bakan Köprülü, askeri mahkemece yargılanmışlardır. Bu davada, Rumların Türk vatandaşı olarak Anayasa tarafından güvence altına alınmış olan temel haklarını çiğnemek ve Türk yurttaşlarını gösteri ile şiddet olaylarına teşvik etmekle suçlanmışlardır. İzmir Valisi Hadımlı, İstanbul Valisi Gökay ve Emniyet Müdürü Alaaddin Eriş, şiddet olaylarının engellenmesi için gerekli önlemlerin alınmadığı gerekçesiyle

¹⁴⁴ Meclis Tutanakları, 20 Ocak 1956.

¹⁴⁵ Güven, a.g.e., s. 72.

¹⁴⁶ Demokrat İzmir, 9 Temmuz 1960.

¹⁴⁷ Demokrat İzmir, 2 Kasım 1960.

¹⁴⁸ Demokrat İzmir, 4 Kasım 1960.

suçlanmışlardır. Selanik Başkonsolosu Mehmet Ali Balin ve Vekili Mehmet Ali Tekinalp, Üniversite öğrencisi Oktay Engin ve Konsolosluğun bekçisi Hakan Uçar, bomba sağlamak ve Selanik'teki başkonsolosluğun patlatmaya neden olmakla suçlanmışlardır. Mahkeme Bayar, Menderes ve Zorlu'nun suçlu olduğuna hükmederken; Balin, Tekinalp ve Engin'i suçsuz bulmuştur. Gökay ve Erin'in suçları ise zaman aşımına uğramıştır¹⁴⁹.

2.2. DP ve Muhalefet Partisi CHP'nin Atatürk Algısı

Demokrat Parti'nin kurulması, muhalefet ve sonrasında iktidara gelmesini incelemenin ardından dönemin en büyük muhalefet partisi olan CHP'nin Atatürk algısını ele almak konuya yarar sağlayacaktır¹⁵⁰. Türkiye'de en eski parti olan Cumhuriyet Halk Partisi, doğrudan Atatürk'e ve Cumhuriyet rejiminin tarihine bağlıdır. 1923 yılından 1945 yılına kadar Türkiye'de bütün reformların ve siyasi faaliyetlere parti önyak olmuştur¹⁵¹. 10 Mayıs 1931'de CHP'nin 3. Kurultay'ında partinin dayandığı ilkeler şahsi olarak Gazi'nin o dönemdeki seçim bildirgesinde belirtildiği gibi; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık olarak kabul edilmiştir. CHP'nin altı okla biçimlendirdiği bu ilkeler birbirlerini tamamlayan bir bütün olarak tanımlanmış olup günümüzde Atatürkçülük olarak isimlendirilmektedir¹⁵². 1935'teki kurultayda net olarak tek partili rejim kabul edilmiştir. Parti bütün bireyleri birleştiren bir kurum olarak idealleştirildi¹⁵³. Atatürk'ün hayatının sonlarına doğru inkılâpçılık, halkçılık gibi dinamik ilkeler önce parti programına, daha sonra da Anayasaya girmişlerdi.¹⁵⁴

CHP ve DP'nin Atatürk algısını incelemeyen önce İnönü dönemindeki Atatürk algısını ele almak yararlı olacaktır¹⁵⁵. Atatürk'ün 1938'de ölmesinden sonra

¹⁴⁹ Güven, **a.g.e.**, s.s.76-77.

¹⁵⁰ Demokrat Parti'nin tarihçesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Anadol, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁵¹ Karpat, **a.g.e.**, s.s. 471-475.

¹⁵² Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.384.

¹⁵³ Karpat, **a.g.e.**, s.474.

¹⁵⁴ Aydemir, **İkinci Adam**, II. Cilt..., s.55.

¹⁵⁵ İnönü döneminde Atatürk algısı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hilal İşçi, "İnönü Dönemi Atatürk İmajı (1938-1950)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2011

İsmet İnönü partinin değişmez başkanı seçildi¹⁵⁶. Göreve geldikten sonra İnönü, usulen istifasını sunan Celâl Bayar'ı tekrar görevlendirmekle birlikte Parti ve hükümette denetimi sağlayacak adımları da ihmal etmemiştir. Daha sonra 1939'da istifa eden Bayar'ın yerine Refik Saydam Başbakanlık görevine getirilmiştir¹⁵⁷. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı devrinde, Atatürk'ün resmi para, pul ve devlet dairelerinden kaldırılmış; para ve pullara İnönü'nün resimleri konulmuş, devlet dairelerine İnönü'nün resimleri asılmıştı. Atatürk resimli banknotları tedavülden kaldırılmış, İnönü'nün resmini taşıyan banknotlar tedavüle girmiştir. İnönü devrinin bu uygulamaları uzun yıllar tartışma konusu olmuştur¹⁵⁸. İnönü Atatürk'ten, düşünce öğeleri toplanmış, kuramlaştırılmış ve yasalara bağlanmış bir devrim disiplini devralmamıştı. İnönü, Atatürk'ü devam ettirmek ve onu tamamlamak için yarım kalan bu hareketlerin, sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiğinin farkında olan bir devlet adamıydı¹⁵⁹.

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra Atatürk döneminde çeşitli sebeplerle siyaset dışı kalan İstiklal Savaşı'nın önde gelen kişileri parti üyeliğine ve Meclis'e alınmışlardı¹⁶⁰. *“1939 yılında yapılan kurultayda parti, devlet ile partiyi birbirinden ayırmaya ve Kemalizm ilkelerini daha net bir şekilde belirlemeye çalıştı. Bunlara rağmen 1943 Kurultayı temel bir değişiklik getirmedi¹⁶¹.”* *“İnönü devrinde, Atatürk'ü devam ettirmek ve devrimi derinleştirmek, yerleştirmek konusu, köyün sosyal yapısı ve zirai siyaset alanında, İkinci Dünya Savaşı öncesinde de kendi ilke ve sloganlarını ortaya atamadı¹⁶².”* Savaş döneminde 18 Haziran 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu, hükümete fiyatları kontrol ve piyasaya mal temin etme, üretimi devam ettirmek için özellikle madenlerde mecburi çalıştırma gibi olağanüstü durum yetkileri verdi. Kasım 1942 tarihinde Varlık Vergisi, savaş esnasında servet biriktirenleri yani işadamlarını, özellikle gayri Müslimleri ve büyük çiftlik sahiplerini vergilendirmek için tasarlandı. 1943 yılında, 1925'te kaldırılan aşar, tarımsal ürünlerde Ayniyat Vergisi şeklinde yenilendi. Bu kanunların uygulanma biçimi, vatandaşların devlete ve partiye güveninin aşınmasına sebep olmuştur. Bu durum

¹⁵⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.474.

¹⁵⁷ Durmuş Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 520.

¹⁵⁸ Güneş, **a.g.t.**, s. 24.

¹⁵⁹ Aydemir, **İkinci Adam**, II. Cilt..., s.s.56-58.

¹⁶⁰ Yalçın, **a.g.e.** s.521.

¹⁶¹ Karpat, **a.g.e.**, s. 475.

¹⁶² Aydemir, **İkinci Adam**, II. Cilt..., s.63.

özellikle, savaş yıllarında önemli ölçüde servet biriktirmiş olmalarına karşın, Varlık Vergisi ile simgeleşen hükümetin son dönemlerdeki uygulamaları sebebiyle tek partili devlette kendilerini artık güvende hissedemeyen işadamları ve büyük çiftlik sahipleri için geçerli idi¹⁶³. 1944’de savaşın sonu yavaş yavaş görünmeye başlamış ve Türkiye’de de bazı değişiklikler olmuştur. Basının üzerinde baskının hafiflemeye başladığı, ekonomik sıkıntıların gazetelere yansıdığı süreç ve özellikle Vatan ile Tan gazetelerinde hükümet politikalarının eleştirilmesi, Parti grubundaki çalışmaların, tartışmaların gazetelere yansmasıyla yeni bir durum kazandı. Bu dönemde muhalefet çok fazla etkili değildi. Ama Cumhuriyet Halk Partisi içinde Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü gibi isimlerle birlikte Hikmet Bayur ve Recep Peker’in ekonomik politikalarına yönelik eleştirileri ve olumsuz oy kullanmaları giderek yaygınlaşmıştır¹⁶⁴. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun çıktığı zamanlarda dört milletvekili, parti grubuna bir önerge vermişlerdi. Dörtlü Takrir ismiyle tanınan bu önergeyi imzalayanlar; İzmir Milletvekili Celâl Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü’dür¹⁶⁵. Bu öneri grupta tartışılmasına rağmen bir netice çıkmamıştır. Bu süreçte teklif sahiplerinin yeni bir parti kurarak düşüncelerini tartışmaya açmaları konusu konuşulurken sanayici Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisi’ni kurmak için İçişleri Bakanlığı’na başvurdu. Diğer yandan “ *Dörtlü Takrir*” sahiplerinden Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in Tan ve Vatan gibi muhalif basın organlarında eleştirilerini sürdürmeleri parti disiplinini ihlâl olarak değerlendirilip 21 Eylül 1945’te partiden ihraç edilmelerine neden olmuştur. Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’e ilk olarak, ihraçları tüzüğe aykırı olmakla eleştiren Koraltan katıldı. Ekibin önderi olarak değerlendirilen Bayar ise 1 Aralık 1945’te Milletvekilliği ve parti üyeliğinden istifa etmiştir. Artık yeni dönem için çekirdek kadro ortaya çıkmış oldu¹⁶⁶. Devlet başkanının ve dolayısıyla iktidar partisinin de onayını alan kurucular, sonunda 7 Ocak 1946’da resmen DP’yi kurdular¹⁶⁷. Bunun yanında 1946’dan sonra Cumhuriyet Halk Partisi’nin genel felsefesinde değişikliklerin olduğu dikkat çekmektedir. Halk Partisi sözcüleri, partinin her zaman demokratik nitelikler

¹⁶³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁶⁴ Yalçın, **a.g.e.**, s.s. 530-531.

¹⁶⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s.10.

¹⁶⁶ Yalçın, **a.g.e.**, s.s. 533- 534.

¹⁶⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s. 12.

taşıdığını, partinin diktatörlük gayesiyle kurulmamış olduğunu dile getirmeye başladılar¹⁶⁸.

DP'nin kısa zamanda halk tarafından ilgi görmesi CHP'nin kendi içinde bir takım değişikliklere gitmesini sağlamıştır. 10 Mayıs 1946 günü olağanüstü bir kongre toplanmış, bu kongrede İnönü'ye verilen “*Millî Şef*” ve “*Değişmez Başkan*” unvanları kaldırılmıştır. DP'nin kamuoyunda kısa zamanda başarı göstermesi üzerine CHP'nin, din konusunda daha liberal bir politika izlediği göze çarpmaktadır. İlkokul programlarına isteğe bağlı din dersi konulması, hacca gideceklere döviz tahsis edilmesi, İmam- Hatip kurslarının açılması ve İlahiyat Fakültesi açılmasının programa konması gibi dini konularda halka yönelik bazı faaliyetlerde bulunulması bu politikanın örneklerinden sayılabilir.¹⁶⁹ Bunların yanında CHP bu dönemde köylüleri göz önünde bulundurarak Toprak Yasası'nı çıkarmıştır. Arkasından toprak mahsulleri vergisini kaldırmıştır. Daha sonra işçilerin yararına, işçi sigortaları yasasını yürürlüğe koymuştur¹⁷⁰. DP 7 Ocak 1947'de, partinin kuruluşunun birinci yıldönümünde, Ankara'da Birinci Büyük Kongresi'ni yapmıştır. Birinci Büyük Kongre'de ilan edilen “*Hürriyet Misakı*” ile vatandaş hak ve özgürlüklerine uymayan kanun maddelerin Anayasadan çıkarılması, seçim kanununda değişiklikler yapılması ve cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması esasının kabul edilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine İsmet İnönü, ünlü 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştır ve iki parti arasında eşit mesafede olacağını açıklamıştır¹⁷¹. 12 Temmuz Beyannamesi; muhalefete verilen güvenceler yönünden çok önemlidir. İnönü beyannamede önce, iktidar ve muhalefet kanadıyla yapmış olduğu görüşmeleri anlatmış, sonra da iki taraftan gerçekleştirmelerini beklediği şeyleri belirtmiştir. İnönü, bildirinin gayesini, iki taraf arasında düğümlenen ilişkileri tarafsız konumuyla çözmek olarak açıklamıştır¹⁷². “*Halk Partisi'nin uzun süren iktidarı, bizzat kendisinin hazırladığı seçim yasasına göre yapılan seçimler sonucunda, 14 Mayıs 1950 tarihinde sona erdi. Parti, 1950 seçimlerine, ana ilkelerinde ve tüzüğünde yaptığı liberal değişikliklerin halkı yeteri derecede hoşnut bırakacağı ve seçimlerde kendisine zafer sağlayacağı inancıyla girmişti. Gerçekten*

¹⁶⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 475.

¹⁶⁹ Güneş, **a.g.t.**, s.14.

¹⁷⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁷¹ Güneş, **a.g.t.**, s.15.

¹⁷² Fehmi Akın, “12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 2, Afyon, 2005 s. 98.

de lâiklik, devletçilik, halkçılık ve diğer ilkelerdeki değişiklikler Halk Partisi'ne muhafazakâr bir orta sınıf kimliği kazandırmış ve 1951 tarihinde parti birçok seçmenin daha kolay kabul edebileceği liberal bir şekil almıştı. Fakat bu önlemler 1950 seçimlerindeki yenilgiyi önleyemedi¹⁷³. “

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler genelde olaysız geçerken iktidar milletin iradesi nasıl ortaya çıkarsa kabul edileceğini, muhalefet ise geçmişin unutulacağını ifade ediyorlardı. Yapılan seçime katılım oranı % 88.88 olarak son derece yüksek bir biçimde gerçekleşti. Demokrat Parti oyların % 53. 59'unu, Halk Partisi ise % 39.98'ini aldı. Millet Partisi %3'ünü alırken Bağımsız milletvekilleri %3.4 oy aldılar. Milletvekili sayısı oy oranları ile doğru orantılı olmadı. Çoğunluk sistemi gereği Demokratlar 408 milletvekilliği, Halk Partililer 69 milletvekilliği, Millet Partisi 1, Bağımsızlar 9 milletvekilliği almışlardır. Çoğunluk sistemi bu sonucun temel nedeni olmuştur¹⁷⁴. Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra Haziran 1950'de Cumhurbaşkanı Bayar'ın talimatıyla, devlet dairelerinde, para ve pulların üstünde, derslikler, ders kitapları ve resmi dairelerde Atatürk'ün fotoğrafının bulundurulması uygulaması başlatılmıştır¹⁷⁵.

“ Halk Partisi'nin muhalefetteki rolü, 1950 yılında toplanan Sekizinci Kurultay'da İnönü'nün belirttiği gibi, Büyük Millet Meclisi'nde hükümeti kontrol etme görevini ciddiyetle yerine getirmektir. Dış politikada Halk Partisi, Demokratlarla benzer politikayı izlemekteydi. Demokrat milletvekillerinin sayıca fazla olmalarına rağmen, Halk Partisi Büyük Millet Meclisi'nde demokrasinin ve inkılâpların savunucusu durumuna geçti¹⁷⁶. ”

¹⁷³ Karpat, **a.g.e.**, s. 478.

¹⁷⁴ Yalçın, **a.g.e.**, s.s. 547-548.

¹⁷⁵ Güneş, **a.g.t.**, s.25.

¹⁷⁶ Karpat, **a.g.e.**, s. 481.

İKİNCİ BÖLÜM

DP İKTİDARI DÖNEMİNDE TOPLUM VE BASINDA ATATÜRK ALGISI

I- TOPLUMDA ATATÜRK ALGISI

Demokrat Parti döneminde toplumda Atatürk algısı genellikle laiklik tartışmaları etrafında olmuştur. Partinin iktidarı boyunca toplumun en yoğun tartıştığı konular, din-devlet ilişkileri ve laiklik olmuştur. Din-devlet ve laiklik tartışmalarının temel noktasında ise Atatürk ve Atatürk devrimleri yer almıştır diyebiliriz. Toplum ile basında Atatürk devrimlerine taraftar olanların, taraftar olmayanların ve taraftar olup bazı yönlerinin değişmesi gerektiğini düşünen muhafazakârların yer aldığı görülmüştür¹⁷⁷. Bu dönemde Demokrat Parti, ağırlaşan bir ekonomik bunalım, kentli ve okumuşların desteğinin azalması sonucuyla karşı karşıya kalmıştır. 1957 seçimlerine doğru giderken DP'nin kendi iktidarı zamanında açılmış cami ile imam hatip okullarının sayısından söz etmesi, partiyi dini siyasal amaçlarla kullandığı ve devletin laiklik ilkelerinden saptığı yolundaki suçlamalara maruz kalmasına sebep olmuştur¹⁷⁸. Nitekim Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ulus Gazetesi*'nde yazdığı "*Laisizmin 29. Yıldönümü*" isimli yazıda, Atatürk'ün gerçekleştirdiği büyük devrimle gelen demokratik, cumhuriyetçi ve lâiklik özelliklerinin giderek kaybolduğunu dile getirmiştir. Yine bu dönemde Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığı bir anketle laiklik ilkesinin yeniden ortaya çıkarılabildiğini, gerici ve ilerici arasındaki çatışmanın giderek şiddetlendiğini yazmıştır¹⁷⁹. Bu dönemde ilericiğin savunucusu olarak öne çıkan Atatürkçüler ile dini daha özgür bir yaşam tarzı haline getirmek isteyenlerin, Atatürk hakkındaki düşüncelerinin farklılıklar gösterdiği dikkat çekmiştir. Cumhuriyet rejimine muhalif olanlar Atatürk'ün din konusunda yaptığı yenilikleri beğenmeyen bir tutum sergilemişlerdi.

¹⁷⁷Güneş, a.g.t., s. 116

¹⁷⁸Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.338.

¹⁷⁹*Ulus*, 13 Nisan 1957.

Atatürk'ü savunan gruplara göre ise Atatürk; bu ülkeyi, bu ulusu yüzyıllar boyu medeniyet yoluna girmekten alıkoyan bağınazlığa şiddetle karşı çıkmıştı. Medeni ve gerçek insan olmanın ilk şartı olan lâikliği getirmişti. Milleti gerilikten ve medeniyetsizlikten kurtarmış, millete “*millet*” kimliği kazandırmıştı¹⁸⁰.

Bu dönemde hem partiler arasında hem de toplumda en önemli tartışma konularından biri de gericilik sorunu oldu. İçişleri Bakanlığı, siyasi gayelerle dini istismar etmek iddiasıyla suçlanan “*Büyük Doğu*¹⁸¹ ve *Sebilürreşad*” gibi yayınlara karşı soruşturmalar açtı¹⁸². DP döneminde laiklik tartışmalarında hukukçular da yer almıştır. Dönemin hukukçuları, din ile devlet ayrımı konusunda Atatürk'ün koymuş olduğu ölçüyü gevşetmemek ve buna bağlı olarak ferdi vicdanlardaki yerini korumak gerektiğini düşünmüşlerdi. Hukukçulara göre, gerçeği geçmişte gören doğruya bağlı gerici hareketlerin engellenmesi gerekiyordu¹⁸³. Toplumda Atatürk ile ilgili tartışmalar bu şekilde cereyan etmişti.

1.1. En Yakınının Gözüyle Atatürk

Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım'ın Ali Rıza Efendi'den beş çocuğu olmuştu. Ama bunlardan sadece ikisi, Mustafa Kemal ve Makbule Hanım yaşamıştı¹⁸⁴. Milliyet Gazetesi yazarı Şemsi Belli, Makbule Hanım ile Atatürk üzerine röportaj yapma fırsatını yakalamış ve duygularını şu şekilde dile getirmişti: “*Sayın Atadan, Atatürk'ün dünyaya yüzünde mevcut son ve tek akrabası idi... Ona en yakın olan bir kimsenin anlatacağı şeylerin ehemmiyeti büyüktü... Bu ehemmiyet,*

¹⁸⁰ Güneş, a.g.t., s.116.

¹⁸¹ **Büyük Doğu**; 1943-1978 seneleri arasında, Necip Fazıl Kısakürek'in değişik evrelerde yayınladığı dergidir. Dergi yazarları kendilerine "Büyük Doğucu"lar demişlerdir. Dergi İslamî bir bakış açısına sahip olmuştur. Başlangıçta, birçoğu Necip Fazıl'ın yakın arkadaşı olan ve dönemin ünlü entelektüellerini kadrosunda barındıran bir dergiydi. İlk dönem Büyük Doğu'da, Sait Faik, Özdemir Asaf gibi isimler yer almıştır. Necip Fazıl'ın önderliğinde çıkan Büyük Doğu dergisi, gerek tek parti döneminde, gerekse Demokrat Parti iktidarı döneminde yürüttüğü şiddetli eleştirilerle muhalefetle iktidarın tepkisini çekmiştir. Bkz. www.wikipedia.com (Erişim: 02.03.2016)

¹⁸² Ahmat, a.g.e., s. 64.

¹⁸³ Güneş, a.g.t., s.118.

¹⁸⁴ Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev: Necdet Sander, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994, s. 22. Ayrıca Atatürk'ün hayatına dair geniş bilgi için bkz., Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)**, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997; Mustafa Kemal Ulusu, **Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları**, Doğan Kitapçılık, Ankara, 2008.

kıymetini hakikate ve Atatürk'e yakın bir başka fâninin kan ve kader birliğinden alıyordu. Büyük Ölünün çocukluğu, gençliği, delikanlılığı, askerliği, hulâsa hayatının birçok safhaları bu hatıraların ışığında daha çok aydınlanabilirdi. Bunların hiçbiri mümkün olmasa bile kız kardeşinin gözüyle ağabeyi Mustafa Kemal'i tanımak gene ayrı bir değer taşırdı¹⁸⁵.” Gerçektende Şemsi Belli'nin Makbule Atadan ile yaptığı röportaj ile Atatürk'ün çocukluğuna, askerliğine ve hayatının birçok yönüne dair bilgiler edinilmektedir. Şemsi Belli, Makbule Atadan ile yaptığı röportajları daha sonra “ *Makbule Atadan Anlatıyor; Ağabeyim Mustafa Kemal*” isimli kitap haline çevirmiştir.

Şemsi Belli'nin, Makbule Atadan ile yaptığı röportajda sorduğu ilk soru Mustafa Kemal'in çocukluğuna dair olmuştur. Makbule Atadan, Atatürk'ün çocukluğunda çok hareketli ve neşeli biri olduğunu, kendisinin sakin bir kişiliğe sahip olduğu için Atatürk'ün her dediğini yaptığını ve bu yüzden hiç kavga etmediklerini dile getirmiştir. Ayrıca Atatürk'ün çocukluğunda her çeşit oyuncağa düşkün olduğunu, ama en çok da silaha düşkün olduğunu söylemiştir. Hatta bir keresinde Mustafa Kemal'in silahını temizlerken ona yardım ettiğini, yanlışlıkla silahın ateş aldığını ama ikisinin de yara almadan bu kazayı atlattığını anlatmıştır. Askeri mektebe devam ederken ata merak saldiğını ve çocukken fareden başka hiçbir şeyden korkmadığını da anlatmıştır. Bir gün şaka olsun diye kız kardeşleri olan Naciye'nin Mustafa Kemal'e “*Ağabey, senin yattığın odada fare var!*” dediğini, O'nunda koşarak annelerinin yanına gidip fareden dolayı odada yatmak istemediğini söylediği, annelerinin ise “*Bu sözleri bir daha duymayayım. Sen asker olacaksın.. Asker korkar mı hiç?..*” dediğini anlatmıştır¹⁸⁶.

Röportajda Makbule Atadan, Mustafa Kemal'in en heyecanlı ve hareketli günlerinin Anadolu'ya geçeceği sıralarda yaşandığını söylemiştir. O sıralarda Mustafa Kemal'in çok dikkatli olduğunu, Osmanlı Hükümeti'nin kendisi hakkında aldığı bütün kararları günü gününe takip ettiğini ve gerekli tedbirler aldığını, kendilerinin de Mustafa Kemal hakkında aldıkları en ufak haberleri bile ona ilettiklerini anlatmıştır. Hatta bir gün bir aile ziyareti yaptığı esnada oradaki insanların bir an için kendi varlığını unutup Mustafa Kemal'in asılacağı haberini kendi aralarında konuştuklarını, eve gelir gelmez bu haberi ağabeyine verdiğini,

¹⁸⁵ Şemsi Belli, *Makbule Atadan Anlatıyor; Ağabeyim Mustafa Kemal*, Selis Kitaplar, Ankara, 1959, s. 12.

¹⁸⁶ *Milliyet*, 12 Kasım 1955.

ağabeyinin de “*Üzülme Makbuş. Onlar gayelerinde muvaffak olamayacaklar.*” dediğini anlatmıştır. Evlerindeki tedirgin havanın Mustafa Kemal’in Anadolu’ya gidinceye kadar devam ettiğini de anlatan Makbule Atadan, bu havanın Mustafa Kemal’den “*Samsun’a ayak bastım, merak etmeyin*” telgrafının gelmesiyle tamamen dağıldığını anlatmıştır. Ağabeyinin Samsun’a çıktığını haber alan diğer arkadaşlarının kendilerini tebrik ettiğini de anlatmıştır¹⁸⁷.

Makbule Atadan, zabıt olarak sürgün edildiği günler sırasında Mustafa Kemal’e annesinin artık evlenmesi gerektiğini söylediği, ağabeyinin bu teklife karşı çıktığını “*Anneciğim ben vatanımla evliyim. Başka bir izdivaç yapmaya şu zamanda vaktim yok. Bugün evlenmekten daha ehemmiyetli memleket işleri peşindeyim. Vatan varken insan kendisini düşünmez. Bırak şimdi şu evlenme meselesini..*” dediğini söylemiştir. Ayrıca harp yıllarında Mustafa Kemal’in ailesini özleyen arkadaşlarına da kızdığını, hatta bu dönemde evini özleyen bir arkadaşına “*Bugün harptesin. Cephane düşüneneğin tek şey düşmanı defetmektir. Karın ve çocuklarının ateş hattında işi yok.*” dediğini anlatmıştır¹⁸⁸.

Şemsi Belli’nin “*Atatürk kindar mıydı?*” sorusuna cevap olarak Makbule Atadan, Mustafa Kemal’in asla kindar olmadığını, onun kalbinde asla yer etmeyen iki his varsa birinin kıskançlık diğeri de kin olduğunu, bunlara karşılık olarak fazlasıyla müşfik ve hoşgörülü olduğunu söylemiştir. Ayrıca sevmediği ve beğenmediği kimseleri onların hakiki şahsiyetini öğrendikten sonra uzaklaştırdığını ama kin gütmek gibi bir hissi içinde barındırmadığını anlatmıştır. Hatta erkânı harp zabıtyken sürgün edilmesinde rol oynayan bir kişinin, cumhurbaşkanı olduktan sonra Atatürk’e bir işi düşmüş, yıllarca önce kendisinin sürgün edilmesine neden olan bu kişiye bile zerre zorluk çıkarmadığını ve işinin halledilmesi için gerekli yerlere emir verdiğini anlatmıştır¹⁸⁹.

Devrimlere ilişkin soruya cevap olarak Makbule Atadan, Mustafa Kemal’in hiçbir devrimini diğeri tercih etmediğini, daha doğrusu onların hiçbirini arzu ettiği ölçüde kabul etmediğini, daha çok yapmak, daha büyük devrimler yaratmak arzusunda olduğunu anlatmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal’in güzel sanatlara karşı büyük bir ilgisi olduğunu da söyleyen Atadan, onun bir konuşmasında “*Efendiler,*

¹⁸⁷ **Milliyet**, 13 Kasım 1955.

¹⁸⁸ **Milliyet**, 15 Kasım 1955.

¹⁸⁹ **Milliyet**, 20 Kasım 1955.

hepiniz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hatta Reiscumhur olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim!” dediğini de belirtmiştir¹⁹⁰.

1.1.1. Atatürk'ün Son Günleri

Makbule Atadan Mustafa Kemal'i son günlerinde hastalığı dolayısıyla ve doktorların onun sağlığı için kendisiyle konuşmayı sakıncalı gördüklerinden yeterince göremediğini anlatmıştır. Mustafa Kemal'i hayata gözlerini yummadan birkaç dakika önce gören Atadan, kendisinin odadan çıktıktan on üç dakika sonra öldüğünü, Dolmabahçe Sarayı'nda bayrağın yarıya indiğini, her tarafı kurşun gibi bir matem havasının sardığını anlatmıştır¹⁹¹.

1.2. Halkın Gözüyle Atatürk

1.2.1. Atatürk Filmlerinin Basına Yansımaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk tarihinde kendi dönemini olduğu kadar, sonrasına da derinden tesir eden, çığır açıcı bir yeri vardır¹⁹². İsmet İnönü'nün “*devletin kurucusu, ulusun hizmetlisi, insanlık ülküsünün âşığı*” diye tanımladığı bu büyük devlet adamı zeki, uyanık, berrak görüşlü, etkinlik dolu, insancıl, gerçekçi, ülkesine çalışmakta kararlı, özgürlüğe gönül vermiş, bağışlayıcı bir insandı. Önemli konularda sabırlı, öğrenmek, öğretmek, yetiştirmek ve özellikle yetiştirmek canlısı, içlerindeki özlemleri insanlara anlatarak yöneten bir lider, tarihin kendine yönelttiği önemli görevin bilincine varmış

¹⁹⁰ **Milliyet**, 16 Kasım 1955.

¹⁹¹ **Milliyet**, 23 Kasım 1955

¹⁹² Çaycı, **a.g.e.**, s.475.

bir devrimciydi¹⁹³. Ayrıca dâhiliği, devlet kuruculuğu gibi özellikleri de oldukça yüksekti¹⁹⁴.

Atatürk'ün milli bağımsızlık ve çağdaşlaşma lideri olarak, süper devletlere ve o devletlerin destekledikleri uydularına karşı elde ettiği inanılmaz başarılar, Latin Amerika'dan Uzakdoğu'ya kadar uzanan bir alanda heyecanla ve tutkuyla izlenmişti. Öyle ki bu büyük şahsiyet kendisinden sonra gelen toplumları her yönden etkilemişti¹⁹⁵. Bu dönemde Atatürk'ün hayatının film olarak gösterilmek istenmesi bu olumlu etkilerden biri olarak sayılabilir. Hadiselere Tercüman Gazetesi Atatürk filmi ile ilgili haberde; Atatürk'ün hayatını, mücadele ve inkılâplarını canlandıracak filmin çevrilmesi için gerekli hazırlıkların ilerlediğini, bu konuda gerek İngiltere ve Amerika'da Douglas Fairbanks Jr. gözetiminde, gerekse memleketimizde çalışmaların yapılmakta olduğunu bildirmiştir¹⁹⁶. Kasım 1955'te film ile ilgili ciddi girişimlerin sağlandığı, Haziran'da 40'ı Amerikalı, 120'si Türk olmak üzere 160 kişilik bir teknisyenler grubunun filmi çekmeye başlayacağı, filmin 1957 Ocağında İstanbul ve Washington'da aynı zamanda gösterime gireceği haberi de basında yer almıştır¹⁹⁷. 5 Kasım 1955'de ise, uzun zamandan beri hazırlıkları devam eden Atatürk filminin prodüktörlüğünü yapacak olan Aaron Rosenberg'in, filmin hikâyesini yazacak olan Bordon Chase ile Universal-International Stüdyoları prodüksiyon müdürü Gilbert Cooland'ın 4 Kasım akşamı Türkiye'ye geldikleri yazılmıştır. Bu kişilerin Atatürk'ü yakından tanıyan kimselerle görüşüp bilgi alacakları da belirtilmiştir.¹⁹⁸ Milliyet'te yer alan haberde ise, Amerikalı filmcilerin film için “ *Gayemiz, O'nu yaşatabilmek ve O'na layık bir film hazırlamaktır.*” diyerek duygularını dile getirdikleri, ayrıca filmin senaryosunu yazacak olan senarist Bordon Chase'in “*Hayatımda ilk defa olarak, bir millet yaratmış bir insanın hayatını ele alacağım. Vazifemin ağılığına müdrikim. Onun büyüklüğüne hayran kaldım.*” dediği de bildirilmiştir¹⁹⁹. Bu dönemde çekilecek Atatürk filmi ile ilgili tartışmalar yaşanmış, Mustafa Kemal Derneği Başkanı Atatürk'ün hayatı ile ilgili tüm kitapların okunması gerektiği üzerinde önemle durmuş ve bunu filmi çekecek olanlara

¹⁹³ Celal Erikan, **Atatürkçülük**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1974, s. 102.

¹⁹⁴ Atatürk'ün özellikleri ve ideolojisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Atatürk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

¹⁹⁵ Çaycı, **a.g.e.**, s. 479.

¹⁹⁶ **Hadiselere Tercüman**, 6 Temmuz 1955.

¹⁹⁷ **Hadiselere Tercüman**, 1 Kasım 1955.

¹⁹⁸ **Hadiselere Tercüman**, 5 Kasım 1955.

¹⁹⁹ **Milliyet**, 6 Kasım 1955.

önermiştir²⁰⁰. Aynı haber Hadiselere Tercüman Gazetesi'nde de yer almış, Mustafa Kemal Derneği Başkanı Muhtar Kumral'ın bu konuyla ilgili olarak Gazeteciler Cemiyeti'nde bir basın toplantısı yaptığı, filmi ortaya çıkaracak kişilerin Atatürk ile ilgili en ufak ayrıntıya bile dikkat etmelerini, acele etmemelerini tavsiye ettiği yazılmıştır²⁰¹. Laurence Olivier, Marlon Brando ve John Wayne filmde yer alacak üç önemli isimdi.²⁰². Filmde bu isimlerle 160 Türk'ün de oynayacağı basında yer alan haberlerdendi²⁰³. Tan Gazetesi'nde yer alan haberde ise Atatürk ile ilgili bir filmin Fransa'da da çekileceği yazılmıştır.²⁰⁴. Bu amaç için Fransa'dan Türkiye'ye ünlü oyuncular gelmiştir. Fransızların bu filmde Atatürk ve inkılaplarına yer vereceği de bildirilmiştir²⁰⁵. 1956 yılına gelindiğinde, New York'ta “ *Atatürk- Bir Milletın Adamı* ” isimli bir filmin gösterilmiş olduğu haberi basında yer almıştır. 28 dakikalık renkli filmde modern Türkiye'nin kurucusu olan Atatürk'ün hayatı ve Celâl Bayar'ın başkanlığına kadar olan Türkiye'nin kısa bir tarihçesi verilmiştir²⁰⁶. Atatürk'ün büyük başarıları görüldüğü gibi sadece Türkiye için paha biçilmez bir değer olmakla kalmamıştır. Özellikle özgürlük özlemi içinde bulunan veya gelişmekte olan ülkeler için bir ümit ışığı, değerli bir esin kaynağı haline gelmiştir²⁰⁷.

1.2.2. Atatürk'ün Heykellerine Saygı

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, inanılmaz derecede olumsuz şartlar içinde dünyanın güçlü devletlerine karşı bağımsızlık bayrağını açan ve emperyalist güçleri dize getiren, ülkesini tam bağımsızlığa kavuşturan milli bir kahramandır. Bu özelliğiyle boyunduruk altındaki Asya ve Afrika ülkeleri için bir yol gösterici, bir

²⁰⁰ **Milliyet**, 20 Kasım 1955.

²⁰¹ **Hadiselere Tercüman**, 20 Kasım 1955.

²⁰² **Milliyet**, 4 Aralık 1955.

²⁰³ **Tan**, 28 Ocak 1956.

²⁰⁴ **Tan**, 1926-1935 yılları arasına Milliyet adıyla ve 1935-1945 yılları arasında Türkiye'nin İstanbul ilinde yayınlanan, sol eğilimli günlük gazetedir. Başlıca yazarları arasında Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Ömer Rıza Doğrul, Burhan Felek, Refik Halid Karay, Eşref Şefik ve Fikret Adil yer aldı. II. Dünya Savaşı sırasında Nazilere karşı Müttefikleri destekleyen bir yayın çizgisi izledi. Bu yayın politikası sonucu antikomünist bir propaganda ve karanlık bir provokasyon ile gazete on binlerce gösterici ile gerçekleştirilen toplu bir linç ve yağma hareketi olan Tan Olayı ile karşı karşıya kaldı. Bu saldırı sonrasında gazete, yayını durdurmak zorunda kaldı. 1950'de isim hakkını Ali Naci Karacan tarafından satın alınmıştır. Bkz. www.wikipedia.com (Erişim: 24.08.2016)

²⁰⁵ **Demokrat İzmir**, 5 Ekim 1956.

²⁰⁶ **Hadiselere Tercüman**, 29 Şubat 1956.

²⁰⁷ Çaycı, **a.g.e.**, s. 479.

ümit ışığı haline gelmişti. Diğer yandan istiladan kurtardığı ülkesini bir daha aynı hale düşmemesi, canı ve kanı pahasına elde ettiği bağımsızlığını sonsuza kadar koruyabilmesi için “ *Batiya rağmen Batılılaşma*”, bir başka deyimle medenileşme yolunu açmış ve Türkiye’yi on beş yıllık bir süre zarfında her bakımdan tanınmayacak kadar değiştirmiş, çağdaş bir devlet haline getirmiştir²⁰⁸. Devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk, ülkesinin bütün devletlerce eşit koşullarda kabul edilmesini ve Yakınoğu gibi devamlı değişikliğe uğrayan bir bölgede denge unsuru olarak kalmasını sağladı²⁰⁹. Tüm bu olaylar Türk milletinin Atatürk’e derin bir saygı ve sevgi ile bağlanmasını sağlamıştır. Bu derin saygının en önemli örneklerinden birini Tan Gazetesi’nde çıkan 27 Temmuz 1955 tarihli haberden görebiliriz. Haberde Taksim- Harbiye Caddesi’nin genişletilmesi için, Harbiye’deki ordu evi binasından bir kısmının belediye tarafından kamulaştırma kararı verildiği, kamulaştırma dolayısıyla burada bulunan Atatürk heykelinin de yeri değiştirileceği, bunun için Mustafa Kemal Derneği’nin faaliyete geçerek bu heykelin Kadıköy iskele meydanına nakli için hükümete müracaat ettiği yazılmaktadır. Heykelin Kadıköy’e naklini istemek için Dernek Başkanı Reisicumhur Celâl Bayar’a telgraf çekmiş ve İstanbul’un Rumeli tarafında Atatürk’ün dört abidesinin bulunduğunu, Anadolu yakasında ise bir tek abidenin dahi olmadığını, Anadolu tarafının Kadıköy iskele meydanına bir Atatürk heykelinin dikilmesi konusunun dernekçe ele alındığını ve buna bağlı olarak Harbiye’deki Atatürk heykelini Kadıköylülerin istediğini belirtmiştir.²¹⁰ Türk milleti Atatürk’e olan sevgi ve saygısı ülkenin çeşitli yerlerine heykelleri ve büstünün yaparak da göstermiştir. Örneğin; bu dönemde İstanbul Üniversitesi bahçesine dikilmek üzere öğrenci kuruluşları tarafından bir Atatürk heykeli yapılmıştır. Vakit Gazetesi’nde yer alan haberde, öğrenci kuruluşlarının üniversite bahçesine dikmek üzere yaptıkları heykelin 19 Mayıs 1955 günü yapılacak olan büyük bir merasimle açılacağı, merasime hazır bulunmak üzere devlet ve hükümet büyüklerinin de davet edildiği yazılmıştır²¹¹. 19 Mayıs 1955 gününe gelindiğinde de gazetede yazıldığı gibi büyük bir törenle Atatürk heykeli açılmıştır²¹². Yine 1955 yılında İstanbul Sultanahmet Sanat Enstitüsü’nde büyük bir

²⁰⁸ Çaycı, **a.g.e.**, s.s. 466-467.

²⁰⁹ Kinross, **a.g.e.**, s. 576.

²¹⁰ **Tan**, 27 Temmuz 1955.

²¹¹ **Vakit**, 15 Mayıs 1955.

²¹² **Vakit**, 20 Mayıs 1955.

törene Atatürk anıtı açılmıştır. Anıtta Atatürk'ün “ *Sanatsız kalan bir milletin, hayat damarlarından biri kopmuş demektir.* ” sözleri de yer almıştır²¹³

1.2.3. Atatürk ve Gençlik

Mustafa Kemal Atatürk ve onun döneminde görev yapan devlet ile siyaset adamları gençlerin vatani ve milletini seven, ülkenin birliği ile bağımsızlığını koruyacak, idealist ve fedakâr nesiller olarak yetiştirilmesini istemiştir. Atatürk bu kavramlara dikkat çektiği ilk konuşmalarından birini 15 Temmuz 1921'de toplanan Maarif Kongresi'nde yapmış ve gençlerin sahip olmasını istediği özellikleri şöyle açıklamıştır:

“ *Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile hakkı ile birliği ile tearuz eden (çatışan) bilumum yabancı anasırda mücadele lüzumunu ve milli fikirleri Kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu nitelikler ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimi ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayatı milletlerin felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı Kemali şiddetle talep etmektedir*²¹⁴. ”

Atatürk'e göre, gençlerimize her şeyden önce Türkiye'nin istiklâline ve milli benliğine düşman öğelerle mücadele etmeyi öğretmek gerekiyordu ve bunu bilmeyen insanlardan oluşan bir topluma hayat ile istiklâl hakkı yoktu. Atatürk eğitimin gücüne inanmakta ve eğitim aracılığıyla, vatansever, idealist ve yüksek karakterli bir gençlik yetiştirilmesini istemekteydi. Gençler aldıkları eğitimle “ *insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin ve fikir hürriyetinin en değerli timsali* ” olacaklardır²¹⁵. Cumhuriyetin ve devrimlerin koruyucusu olan gençleri vazifelerinin bilincine varmaları için istediği tek şey onların hayatta tek gerçek yol gösterici olan bilimin ışığında yetişmeleri, çalışmalarıdır. Bu konuda arkadaşı Cevat Abbas Gürler'e 1936'da şunları yazdırmıştır: “ *Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle, bugünkü gençliğine ve yetişmekte olan çocuklarına sesleniyorum: Batı senden, Türk'ten çok*

²¹³ **Hadiselere Tercüman**, 7 Temmuz 1955.

²¹⁴ Mustafa Özcan, “Türkiye Cumhuriyeti'ni Kuranlar Nasıl Bir Gençlik İstiyordu? Atatürk Dönemi TBMM Tutanaklarının ve İlgili Diğer Belgelerin Analizi (23 Nisan 1920- 10 Kasım 1938)”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.s.183-184.

²¹⁵ Özcan, **a.g.m.**, s. 184-185.

gerideydi. Anlamda, düşüncede, tarihte bu böyleydi. Eğer bugün Batı nihayet teknikte bir yükselme gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o kabahatte senin değil, senden evvelkilerin af olunmaz ihmalinin bir sonucudur²¹⁶.” Atatürk devrinin önemli bir devlet ve politika adamı olan İsmet İnönü de nasıl bir gençlik istediğini yaptığı konuşmalarda açıklamıştır. 1 Ocak 1923 tarihinde Birinci İnönü Zaferi'nin yıldönümü nedeniyle yapılan bir toplantıda öğretmenlere hitap ederken, ulaşmak istediği sonucu elde etmeye karar vermiş bir insanın kesinlikle başarılı olacağını ve gençlerin böyle yetiştirilmesi gerektiğini söylemiştir²¹⁷. Yine Birinci İnönü zaferinin 36. yıldönümü münasebetiyle İnönü gençlerle 11 Ocak 1957 tarihinde bir araya gelmiş ve bu toplantıda İnönü gençlere, İnönü Muharebelerinin siyasi sonuçlarının öneminden söz etmiştir²¹⁸.

Başta Atatürk olmak üzere, Türk devlet adamları gençlerin yapılan devrimleri yaşatacak biçimde yetiştirilmesini ve eğitim sisteminin buna göre düzenlenmesini istemişlerdir. Atatürk 1924 yılında Dumlupınar'da yaptığı bir konuşmada bu konudaki görüşünü şöyle dile getirmiştir: “ Ey yükselen yeni nesil, istikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik, onu ila ve idame edecek sizsiniz.” Atatürk 1927'de Halk Partisi Kurultayı'nda okuduğu tarihi “ Nutuk”ta da Türkiye Cumhuriyeti'ni ilelebet koruma ve savunma görevini gençliğe vermiştir²¹⁹. Söylev ve Cumhuriyetin gençliğe emanet edilmesi yurt düzeyinde büyük yankılar yapmıştır. Ankara Hukuk Mektebi öğrencileri, Atatürk'ün gençlere seslenişini okuduktan sonra bir bildiri yayımlamışlar ve Cumhuriyeti her şartta koruyacaklarını açıklamışlardı. İstanbul Üniversitesi'nde yapılan toplantılarda da söylevin gençliğe sesleniş kısmının levha halinde hazırlanıp sınıflara asılması kararlaştırılmıştı. Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Tahsin Bekir Balta imzasıyla Atatürk'e gönderilen telgrafta da “ Yüce hitabımız benliğimize kazanmıştır. İlkemiz Türk bağımsızlığı ve Cumhuriyetidir. Hedefimiz çağdaş uygarlıktır.” denilmiştir. Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver ise Ocakların “ Cumhuriyeti ve onun istiklalini büyük başkanın kutsal bir emaneti olarak tanıdığını ve korunmasını bir iman ve namus borcu saydığını” açıklamıştır²²⁰. 10 Haziran 1960'da Ulus Gazetesi'nde Afet İnan, Türkiye Büyük

²¹⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, 3. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 286.

²¹⁷ Özcan, **a.g.m.**, s. 185.

²¹⁸ **Milliyet**, 11 Ocak 1957.

²¹⁹ Özcan, **a.g.m.**, s.s.196-197.

²²⁰ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap..., s. 287.

Millet Meclisi'nin, Atatürk'e Ankara'da bir Anıtkabir yeri tespit etmiş olduğunu ve anıta Atatürk ile ilgili yazılar yazıldığını söylemiştir. Örneğin; Atatürk'ün “ *Gençliğe Hitabesi*” asıl kabrin giriş kısmının yanlarına Onuncu Yıl Nutku ile beraber yazılmıştır. Bundan sonra, İstanbul'da “ *Gençliğin Atatürk'e Hitabı*” üzerine bir anket yapılmış ve yazılar toplanmıştır. Fakat Anıtkabir'e konacak kadar önemli bir yazı seçilememiştir. 1960 yılının Nisan, Mayıs aylarında İnkılâpçı Türk Gençliği Atatürk'ün Hitabesine, bir Hürriyet İnkılâbı yaparak cevap vermiş olduğu, hür, ileri fikirlerden ilhamını alan aydın Türk gençliğinin Anıtkabir'de yerini aldığı yazılmıştır²²¹.

1.2.4. Devrimcilik ve Gericilik

Cumhuriyet'in temel unsurları Cumhuriyetçilik, Ulusalcılık, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimciliktir²²². Bunlar yazdığımız sıra ile kabul ve ilân edilmiştir. En sonuncularının kabul ve ilân edildiği CHP'nin 1935 Kurultayında onanmış; 25 Şubat 1937'de de Anayasaya konulmuştur²²³. 1935 Kurultayında, kesin olarak tek partili rejim de kabul edilmiş ve parti bütün bireyleri birleştiren bir örgüt olarak idealleştirilmiştir²²⁴.

1935 Kurultayında kabul edilen Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri devrimcilikti. Sözlüklerde devrim, bir durumdan başka bir duruma geçiş, değişim olarak tanımlanmaktadır²²⁵. Mustafa Kemal'in bir inkılâp yapacağı 1906'da Şam'da “*Vatan ve Hürriyet*” partisini kurmasıyla kendisini belli etmiştir²²⁶. O, Türk ulusunun silinmek istendiği bir sırada ortaya çıkarak Birinci Dünya Harbi'nin sonunda Türkiye'nin büyük bölümünün işgal edildiği bir ortamda kitleleri harekete geçirmiş, onları yönetmiş ve işgalcileri ülkeden kovmuştur. “ *Hasta adam*”dan dinamik bir devlet ortaya çıkarmıştır. Yeni Türk devletinin kurulması ise, Kurtuluş

²²¹ **Ulus**, 10 Haziran 1960.

²²² Cumhuriyetin altı temel ilkesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, “Altı İle”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.s.926-939.

²²³ Erikan, **a.g.e.**, s. 203.

²²⁴ Karpat, **a.g.e.**, s.474.

²²⁵ Yalçın, **a.g.e.**, s. 299.

²²⁶ Erikan, **a.g.e.**, s. 287.

Savaşı'nın sonunu değil başlangıcını teşkil etmiştir²²⁷. Büyük lider devrim hareketlerini bir tasarıya göre ve aşama aşama uygulamıştır²²⁸. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, Atatürk'ün Türk toplumunu değiştirmek için getirdiği değişim önerileri Osmanlı dönemindeki yaklaşımlardan çok farklı özellikte olmuştur. İstiklâl Savaşı'ndan sonra ülkenin nüfusu temel olarak eski bir tarih ve kültüre sahip olan Türk toplumundan oluşmaktaydı. Yalnızca lâik Cumhuriyet düzeni kabul edildikten sonra sosyal yapıyı değiştirmek mümkün olabilmiştir. 1924'ten sonra girilen dönüştürme hareketleri, Türk toplumunun çağdaş toplum modeli yolunda yapısal değişimini sağlamak amacıyla gütümüştür. Bu yüzden Atatürk devrimlerinin temel amaçlarından başta gelenleri; insanların düşünce biçimlerini yeniliklere açmak, değişmez bir kısım dogmatik ilkeler yerine çağdaş bilim zihniyetinin tesisi, insanlarda olaylara bilimin verileriyle bakma alışkanlığının yer aldığı bir fikir yapısının oluşturulmasıdır²²⁹.

Demokrat Parti iktidar olduktan sonra bir taraftan Atatürk devrimlerine yönelik yapılan olumsuz hareketlere karşı çok fazla müdahale etmezken, bir taraftan da devrimlere karşı çok sert bir tutum sergilemediği görülmüştür²³⁰. DP'nin bu tutumuna ilişkin olarak Yakup Kadri; partinin başa gelir gelmez Atatürk'ün devrimlerini, yeniliklerini ortadan kaldırmaya çalıştığını, Atatürk düşmanlarına cesaret vererek O'nun heykellerinin yıkılmasına kadar işi götüren partinin “*iktisadi istiklal mücadelesi yoluyla*” Atatürk'e kavuşmak istediğini ama bu çabasının faydasız olduğunu söyleyerek düşüncelerini dile getirmiştir²³¹. 1950 seçimlerinden sonra Menderes'in inkılâplar konusunu halka mal olmuş veya mal olmamış inkılâplar gibi bir açıdan ele alışı, Atatürk ve inkılâplarının korunabilmesi konusuna esnek bir ölçü getirdiği söylenebilir²³². Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1959'un Mart ayında Demokrat İzmir Gazetesi'nde çıkan bir haber buna örnek teşkil edebilir. Haberde İstanbul'da çıkan “*Büyük Doğu Dergisi*”nde Atatürk ve inkılâplarına dil uzatıldığı söylenmiştir. Dergide Türk milletinin ilerleme grafiği verilmiş, 1566 yani Kanuni Devri'ne kadar olan ilerlemenin, bu devirden sonra devamlı gerilemeyi ifade ettiğini ve hatta bu gerilemeye 1923'den sonraki Cumhuriyet devri de dâhil

²²⁷Yalçın, **a.g.e.**, s. 307.

²²⁸ Erikan, **a.g.e.**, s. 292.

²²⁹Yalçın, **a.g.e.**, s.s.308-309.

²³⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s.79.

²³¹ **Ulus**, 15 Eylül 1957.

²³² Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s.s.110-111.

edilmiştir. Ayrıca Büyük Doğu, Cumhuriyet devrinin tarihe yanlış aksettirildiğini ifade ederek tarih adına söylenen doğru olmayan bilgileri düzeltecek hakiki tarihçiyi beklediğini söylemiştir. Demokrat İzmir Gazetesi'nde; Atatürk'e dil uzatan bu yazıyı çıkaran dergi hakkında savcılarının neden hala harekete geçmediği sorulmuştur²³³.

Sebilürreşad Dergisi bu dönemde devrimcilik konusunu gerçek devrimci olan ve gerçek devrimci olmayanlar üzerinden ele almıştır. Dergide yazılan yazıya göre memleketin bir numaralı davası; gerçek devrimcilik, sendikacılık, yeni sanat, ileri fikir hareketlerinin yanında bunları kendine maske olarak kullanan solcu ajanlarla olan mücadeledir. Yazıda, gerçek devrimci olmayan bu kimselerin yıkıcı propaganda yaptıklarından, irtica ayaklanıyor diyerek manevi ve milli inançları kökünden değiştirmek istediklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca dergi, gerçek devrimci olmayan bu kimselerin propagandalarının Türk basınında makaleler halinde yer aldığı iddiasında da bulunmuştur²³⁴. Sebilürreşad Dergisi bu dönemde irtica meselesinin gerçek devrimci olmayan kimselere tarafından ortaya atıldığını, gerçekte böyle bir durumun söz konusu olmadığını savunurken, Taş Dergisi²³⁵ irtica meselesinin var olduğunu savunmuş ve şöyle yazmıştır; “*Sağırların işitip, âmâların gördüğü acı gerçeği başkaları ne zaman fark edecekler merakla bekliyoruz*²³⁶.” Ocak 1960'da Sebilürreşad'da devrim konusu ile yazılan yazıda ise Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren'in Kemalizm ve Atatürk konusu ile ilgili sözlerine yer verilmiştir. Zeren, Atatürk'e bağlılığın yalnız bayram günlerinde değil her fırsatta gösterilmesi gerektiğini, bu dönemde çarşaf ve peçenin her yere hâkim olduğunu, devrimciliğin unutulmuş olduğunu dile getirdiği yazılmıştır²³⁷.

Türk devrimi ve eserlerine karşı olan hareketler daha cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kendini göstermiş ve bu dönemde de devam etmiştir²³⁸. Baştan beri, düzen değişikliği yapmak isteyen yenilikçiler ile buna karşı olanlar arasında

²³³ **Demokrat İzmir**, 18 Mart 1959.

²³⁴ **Sebilürreşad**, Haziran 1955.

²³⁵ **Taş**; Semih Balcıoğlu tarafından yayımlan bir dergidir. 13 Sayı yayımlandıktan sonra İlhan Selçuk Tarafından yayımlanan “**Dolmuş Karikatür**” dergisiyle birleşmiştir. 14. Sayıdan itibaren “**Taş Karikatür**” adıyla yayımlanmıştır. 41 sayı sonunda yayın hayatına son vermiştir. Bkz. www.seyriadem.com. (Erişim: 18.05.2016)

²³⁶ **Taş**, 1 Nisan 1959.

²³⁷ **Sebilürreşad**, Ocak 1960.

²³⁸ Türk devrimi ve eserlerine karşı tepkiler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, **Türkiye'de Gerici Eylemler (1923'ten bu yana)**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Ankara, 1972.

daima bir çekişmenin yaşandığı görülmüştür²³⁹. Nimetullah Öztürk 3 Mart 1957 tarihinde kaleme aldığı “ *Devrimcilik, Gericilik*” yazısında; büyük devrimle hayatımıza giren ve bizi uygar medeniyet seviyesine yaklaştıran güzelliklere (resim, heykel vs.) karşı çıkan gericilik hareketleriyle baş etmemiz gerektiğini söyleyerek, bu güzelliklerin önemine dikkat çekmiştir²⁴⁰.

1.2.5. Çarşaf Tartışmaları

Atatürk’ün fikirleri tutarlı bir bütün oluşturmaktadır. Atatürk’ün kadın hakları ve toplumdaki yeri ile ilgili düşünceleri bu bütünün önemli bir ögesidir. Atatürk yeni Türk devletini kurarken modern, çağdaş ve lâik bir devlet kurmayı amaç edinmiş ve çağdaş uygarlığa geçerken kadın erkek eşitliğini sağlamıştır. Atatürk devrimlerinde her konuda kadın ve erkek eşit düşünölmüştü. Çünkü ona göre insanlar iki cins olarak yaratılmıştı bunlar birbirinin bütünleyicisi idi. Atatürk, kadınları ilimde, sosyal hayatta ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcı ve koruyucusu yapmayı hedefliyordu. Kadınları erkeklerin yalnızca yardımcısı değil aynı zamanda ortağı, arkadaşı olarak görüyordu²⁴¹. Kurtuluş mücadelesi sırasında erkeğiyle omuz omuza çalışan, ordusuna cephane taşıyan Türk kadınlarının bu fedakarlığını Atatürk, “ *Dünyada hiçbir milletin kadını ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştıım.. Milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim diyemez.*” sözleriyle taçlandırmıştır²⁴².

Atatürk kadın hakları konusunda toplumu her fırsatta uyarmış, modern bir medeniyet seviyesine çıkmanın ancak kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması ile başarıya ulaşacağına inanmaktaydı. Bu eşitliğin sağlanması adına en önemli girişimlerden biri Medeni Kanun’un 4 Ekim 1926’da yürürlüğe konmasıydı. Bu kanun Türk kadın haklarına köklü değişim sayılabilecek yenilikler getirmekteydi. Bu

²³⁹ Erikan, **a.g.e.**, s. 285.

²⁴⁰ **Ulus**, 3 Mart 1957.

²⁴¹ Hale Şıvgın, “ Atatürk’ün Kadın Hakları Reformu BM ve AB’de Kadın Hakları İle İlgili Son Gelişmeler”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.813.

²⁴² Yalçın, **a.g.e.**, s. 95.

yasa ile kadın ve erkek yasalar karşısında eşit hale geliyordu²⁴³. Bu kanunla evlenme, boşanma, miras, hak ve fiil ehliyeti, velayet gibi mevzularda mutlak bir erkek kadın eşitliği, tek eşlilik, medeni nikâhla kurulan modern hayatın gereklerine uygun bir aile tipi getirildi. Hukuk Devrimi, Türk kadınına ikinci sınıf insan olarak gören anlayış ve tartışmalara son verdi. Kadın üzerindeki baskı ve akla, bilime, çağa aykırı değer yargıları kalkarken Türk kadınına kişiliğini geliştirme yolu sonunda açıldı²⁴⁴. Daha sonra 3 Nisan 1930 tarihinde kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verildi. 5 Aralık 1934’de kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. Kanun gerekçesinde şöyle denilmektedir: “ *Türk tarihinin her safhasında ve her safhasında erkeği ile yan yana her fedakârlığı yapan, ulus ve yurt işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan ulusun, yurdun felâket ve saadetlerine aynı hisle katılan büyük kalpli ve yüksek erdemli Türk kadını, müşterek eseri olan bu Cumhuriyet’e elbette ve elbette kendi evinin kent beldesinin işlerinde olduğu gibi, yasama işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır.*” Bu yasa ile ilk milletvekili seçimi 8 Şubat 1935 yılında yapıldı. İlk defa meclise 18 kadın milletvekili girdi²⁴⁵. Bunlar ile birlikte Osmanlı zamanında hakları için büyük mücadele vermesine rağmen gayesine ulaşamayan Türk kadını, Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet ve tüm gücüyle desteklediği yasalarla kişi, insan ve vatandaş olarak tüm siyasi, hukuki ve ekonomik kaynaklarına kavuştu²⁴⁶. Türk kadınına Atatürk’ün getirdiği bu haklar verildiği sırada Avrupa, Amerika ve Asya’daki birçok ülkenin kadınları bu haklardan yoksunlardı²⁴⁷. Yani Türk kadını, Atatürk ile birlikte hak ettiği değere kavuştu²⁴⁸.

1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen Demokrat Parti’nin lâiklik hususunda yürüttüğü yumuşak politika, kendi yapısında da bir takım teokratik eğilimlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. DP’nin özellikle kadın erkek eşitliğine ters düşen, ihtiyacı olanlar dışında kadın memur çalıştırılmaması kararı çok dikkat çekicidir²⁴⁹. Bunlardan başka bu dönemde çarşaf tartışmaları önemli bir yer tutmuş, mecliste de

²⁴³ Çaycı, **a.g.e.**, s. 437

²⁴⁴ Yalçın, **a.g.e.**, s. 95.

²⁴⁵ Çaycı, **a.g.e.**, s. 438.

²⁴⁶ Yalçın, **a.g.e.**, s. 96.

²⁴⁷ Çaycı, **a.g.e.**, s. 438.

²⁴⁸ Atatürk’ün kadınları kavuşturduğu haklar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, “ Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılapları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 676, 730.

²⁴⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 80.

gündeme getirilmiştir. Akis Dergisi'nde²⁵⁰ bu konu ile alakalı olarak yazılan “*İnkılâplar Büyük İmtihan*” yazısında; Edibe Sayar, Aliye Temuçin ve Nazlı Tlabar isimli üç milletvekilinin kara çarşafın resmen kaldırılması için kanun teklifini imzalayarak TBMM'ye verdikleri yazılmıştır. Seçme ve seçilme hakkını Atatürk devrinde almış olan Türk kadının temsilcileri olarak bu üç milletvekilinin üzerlerine düşen vazifeyi her ne pahasına olursa olsun yerine getirdikleri yazılmıştır. Fakat bu kanun teklifinin yine bir kadın milletvekili olan DP İzmir Milletvekili Nuriye Pınar'ın imzalamaya yanaşmadığına da dikkat çekilmiştir²⁵¹. Sebilürreşad Dergisi de çarşaf meselesini ele almış ve çarşafın tamamen kaldırılmasına tepki göstermiştir. Yazıda yüzyıllardır Türk kadının örtü olarak kullandığı çarşafın bazı kimseler tarafından kanun dışı yapılmaya çalışıldığı yazılmıştır. Üç bayan milletvekilinin ele aldığı bu konunun Cumhuriyet Gazetesi tarafından anket şeklinde yapılması ve bunların gazetede yayınlanmasına da tepki gösteren dergi, yapılan bu anket ve ankete verilen cevaplarla demagojiye fazla yer verildiğini iddia etmiştir²⁵². Çarşaf ile ilgili tartışmalara Mustafa Kemal Derneği de katılmış, dernek başkanı “*Çarşaf Atatürk'ün ölümüne kadar tamamen ortadan kalkmıştı. Çok partili sistemden sonra her yerde rastlamak mümkün oluyor. Derneğimiz yakında bir çarşaf tasarısı komisyonu kuracaktır*²⁵³.” demiştir. Hadiselere Tercüman Gazetesi'nde bu dönemde yer alan bir haber oldukça dikkat çekicidir. Haberde; Kütahya'ya Tunçbilek tesislerinin açmak üzere Celâl Bayar ve Adnan Menderes'in gittiği Tavşanlı tren istasyonunda trenlerini 300 çarşafli kadının karşıladığı yazılmıştır. Ayrıca gazete bu hareketin, çarşafın kaldırılması hakkındaki söz ve tekliflere manidar bir cevap olduğunu yazmıştır²⁵⁴. Bunlar dışında Türk Kadınlar Birliği de çarşaf tartışmaları içinde yer almış, çarşafa ve geriliğe savaşta açtığını duyurmuştur. Birlik, her ikisine açtığı savaş üzerinde daha azimle ve ısrarla duracaklarını dile getirmiştir. Bu konuyla alakalı olarak yaptıkları toplantı sonunda yayınladıkları bildiride, Türk Kadınlar Birliği Antalya teşkilatına mensup 25 kişilik bir öğretmen grubunun, birlik başkanı

²⁵⁰ **Akis**; Metin Toker yönetiminde 15 Mayıs 1954- 31 Aralık 1967 arasında 706 sayı çıkan dergidir. Türk basınındaki haftalık haber- siyaset dergilerinin ilkidir. İlk çıkışında tarafsız olan dergi, zamanla CHP'yi desteklemiş ve DP'ye karşı sert bir muhalefete girişmiştir. Bu nedenle yazar ve yöneticileri tutuklanarak mahkûm edilen Akis, ana muhalefet partisi CHP'nin etkinliklerini soruşturmakla görevlendirilen Tahkikat Komisyonu tarafından Nisan 1960'da kapatılmıştır. Tahkikat Komisyonu'nun basına baskısı ve dergi yöneticilerini tutuklamasından sonra derginin DP'ye olan muhalefeti daha da sertleşmiştir. Bkz. www.turkcebilgi.com (Erişim: 18.05.2016)

²⁵¹ **Akis Dergisi**, 17 Mart 1956.

²⁵² **Sebilürreşad**, Nisan 1956.

²⁵³ **Tan**, 13 Mayıs 1957.

²⁵⁴ **Hadiselere Tercüman**, 7 Nisan 1956.

Melek Akın'ın başkanlığında köyleri dolaşarak devrimlerin korunması ve köy kadınlarının manen kalkınması için açmış oldukları kampanyaya devam etmekte olduğunu da belirtmişlerdir²⁵⁵.

II- BASINDA ATATÜRK ALGISI

Demokrat Parti döneminde toplumda yer alan farklı düşünce mensupları, gazete ve dergilerde yazarak seslerini duyurmaya ve düşüncelerini ortaya koymaya çalışmışlardı. Aynı düşünce ya da Atatürk ile devrim karşıtı grupta yer alanların gazete ve dergilerde Atatürk ve devrimleri ile ilgili yazdıkları yazılar toplumun ve gençliğin tepkisini çekmiştir²⁵⁶. Örneğin; Demokrat İzmir Gazetesi'nin “ *Büyük Doğu* ” dergisinde Atatürk ve inkılâplara dil uzatan yazıya dikkat çekerek, savcıların ve devlet adamlarının buna neden göz yumduklarını sorması bu tepkilerden biri olarak sayılabilir²⁵⁷. Yine Demokrat İzmir Gazetesi'nde bu konuyla alakalı olarak çıkan haberde; Milli Türk Talebe Birliği, CHP Gençlik Kolları ve Y. İktisat ve Ticaret Okulu Talebe Cemiyeti'nin bu yazıya büyük tepki gösterdiği, İstanbul Üniversitesi'nin olayla ilgili olarak miting teklif ettiği yazılmıştır. Eskişehir gençliği de derginin sahibi olan Necip Fazıl Kısakürek ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmişlerdir:

“ Necip Fazıl Kısakürek'in gazetelere gönderdiği çirkin emellerinin ve korkunç ideolojisinin gençlik tarafından ortaya çıkarılmasından duyduğu büyük telaşın neticesidir. Büyük Doğu'nun malum yazarı tarih ve Türk milleti önünde maskesi düşen yüzünü şimdi de siyaset perdesiyle örtmeye çalışmaktadır. Kendisine şunu hatırlatırız ki öğrenci cemiyeti olarak siyasi hiçbir gaye ve bağlılığımız yoktur. Türk gençliği hiçbir partinin cebinde ve elinde hazır çocuklar veya kuklalar değildir. Atatürk'ün eserlerinin yılmaz bekçileri olarak Büyük Doğu'nun tecavüzünden duyduğumuz infialine Atatürk ve O'nun ölmez inkılâplarına olan bağlılığımızı her türlü tesirden uzak tutmaktayız. Beyannameyi mensubu bulunduğumuz gençlik olarak partiler lehinde veya aleyhinde tefsire kalkışanları da nazarımızda en az Necip Fazıl kadar inkılâplarımızı inkâr ve suiistimal etmiş addolunacaklardır²⁵⁸. ”

²⁵⁵ Demokrat İzmir, 22 Nisan 1959.

²⁵⁶ Güneş, a.g.t., s.118.

²⁵⁷ Demokrat İzmir, 18 Mart 1959.

²⁵⁸ Demokrat İzmir, 20 Mart 1959.

1. Atatürk'ün Vasiyeti ve Basında Etkileri

Atatürk, kurduğu ve vefatına kadar genel başkanlığını yaptığı CHP'ye vasiyetnamesi ile önemli miktarda mal varlığı bırakmıştı. Tek parti zamanında bu mal varlığı, devlet- parti- hükümet anlayışlarının bir olması sebebiyle bir hayli artmıştı. DP, CHP'nin bu mal varlığının sağlayacağı harcama ile seçimlere yatırım yapacağını düşünmüş ve birtakım önlemler almak yoluna gitmiştir²⁵⁹. İlk düşündükleri önlem, cemiyetler yasasını değiştirip siyasal partilerin amaçları dışında gayrimenkul edinemeyecekleri yolunda bir hüküm koymak oldu. Bu hüküm bütün partileri içine aldığı için hukuk kuralarına aykırı sayılamazdı. Fakat DP'nin, CHP'ye ait tüm mallara el koymak amacıyla olduğu düşünülebilir. Çünkü 100'e yakın DP'li vekilin, CHP'nin “ *meşru yollar haricinde*” hayır kurumlarından, iktisadi devlet örgütlerinden emlak ve paranın hazineye devrini öngören bir teklif hazırlamaları bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Bunların yanında Demokratların, Halk Partisi'nin Halkevleri için hazineден aldığı altı küsur milyon lirayı da kendi zimmetine geçirdiği iddiasında buldukları da görülmüştür²⁶⁰. Adnan Menderes bu konu ile alakalı olarak mecliste yaptığı konuşmada “ *Halkevlerine verilmiş olan paralarla edinilmiş malların, mülklerin Halk Partisi'nin malları olarak tescil edilmeleri, geçmiş Büyük Millet Meclislerinin muamelelerini iptal mahiyetinde olarak tahsis olunan paraların maksadın tamamen dışında olarak kullanıldığı manasını tazammun ettiğinde asla şüphe olunamaz*²⁶¹.” demiştir. DP'nin bu iddiası üzerine CHP'nin serveti ve bunun kaynağına dair yeni bir tartışma başlamıştır. CHP, servetini açıklamak ve savunmaya geçmek durumunda kalmıştır²⁶².

Temmuz 1953'den sonra iktidar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin mal varlığını yeniden gündeme getirmiştir. Yine bu dönemde Atatürk devrimlerine tehdit oluşturduğu iddiasıyla Millet Partisi'nin kapatılma girişimi ise CHP'nin iç özgürlükleri tehdit olarak algılayıp karşı çıkmasıyla ilk aşamada önlenmiştir²⁶³. CHP mallarının yeniden gündeme getirilmesinin en büyük sebebini CHP'nin Millet Partisi'ni destekleyen bir tutum takınması oluşturur diyebiliriz²⁶⁴. Bir diğer neden

²⁵⁹ Güneş, **a.g.t.**,s.94.

²⁶⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 76.

²⁶¹ Sükan, **a.g.e.**, s.82.

²⁶² Eroğul,**a.g.e.**, s. 76.

²⁶³ Yalçın, **a.g.e.**, s. 559.

²⁶⁴MP'nin 1953 tarihinde Ankara'da yapılan Büyük Kongresi'nde, bazı delegeler Türk Devrimi'ne karşı çıkararak; İslam Birliğinin sağlanmasını, Hilafetin geri getirilmesini, Saltanatın canlandırılmasını,

olarak 14 Kasım 1953 tarihinde Uşak'ta yapılan ara seçimleri CHP'nin kazanmış olması gösterilebilir. DP Meclis Grubu'nun 17 Kasım 1953 tarihli oturumunda söz alan Menderes yine, CHP'nin mali kaynaklarının kendi partisinin mal varlığından çok olduğunu iddia etmiştir²⁶⁵. Adnan Menderes bu konu ile alakalı yaptığı bir konuşmasında: “ *Halk Partisi'nin mallarını alacak mısınız, almayacak mısınız? diyorlar. İki kelime ile söyleyeyim. Alacağımız varsa bunlar Halk Partisi'nin malları değil. Halk Partisi'nin mallarına devlet asla tenezzül etmez. Millet hazinesi onların bir habbesini kabul etmek tenezzülünde bulunmaz. Fakat onlar tenezzül edip hazineyi soydular. Fakat bir devir gelir, millet hazinesinin sahibi olan insanlar, sizlere gelip de hesap sorarlarsa ne dersiniz?*”²⁶⁶ demiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda Demokrat Parti Hükümeti 15 Aralık 1953 tarihinde CHP'nin malvarlığına el koyma yasasını meclisten geçirmiştir²⁶⁷. 6195 numara ve “ *Cumhuriyet Halk Partisi'nin İktisaplarının Millete İadesi*” ismi ile yasalaşmıştır. Kanun üzerindeki tartışmalar çok sert olmuştur. Özellikle kanun kapsamının belirsiz olması tartışmaların daha da artmasına sebep olmuştur. Adnan Menderes'in bu el koymalardan dolayı muhalefetin mahkeme araştırmalarına gidilmesi önerisine karşı çıktığı görülmüştür. Bunu şu sözlerinden anlayabiliriz: “ *Halk Partililer, mahkeme huzuruna gitmeyi temenni edemezler. Çünkü, mahkeme huzuruna çıkacak yüzleri yoktur!*”²⁶⁸

CHP'nin bütün mallarına el konulmasını uygulamaya koyan 6195 sayılı kanun, özellikle 1954 seçimlerinde CHP'nin büyük zorluklar yaşamasına neden olmuştur. 6195 Sayılı kanun, basın ve kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul etmişti²⁶⁹. Bu konu ile alakalı olarak Mustafa Nuri Okçuoğlu Ulus Gazetesi'nde 10 Haziran 1955 tarihinde “ *Hukukçu Gözü ile Atatürk Vasiyeti ve Ulus Gazetesi*” adlı yazıyı yazmıştır. Yazıda; Atatürk'ün vasiyet ettiği mallara zabıt ve el koymanın yersizliğini gösteren vicdani, akli ve hukuki sebepleri şöyle sıralamıştır:

“ *1- Atatürk'ün bütün mallarını CHP'ye vasiyet etmesi, eseri olan bu partiyi yaşatmak ve meydana getirdiği muazzam inkılâpların olgunluk seyrini temin etmek gibi yüce bir gayeye*

Medeni Kanun'un kaldırılarak Şeriatın uygulanmasını ve Arap harflerinin yeniden kabul edilmesini önermişlerdi. İktidar bu kongreyi şiddetle protesto etmiş, MP hakkında soruşturma başlatmış ve derhal toplanarak yaptığı açık ve gizli oturumlarda “ *MP'nin gerici bir parti olduğu ve kapatılması gerektiği*” üzerinde durulmuştu. Hükümet, 8 Temmuz'da, MP'yi “ *dini siyasete alet etmek ve arabozucu faaliyetlere girişmekten dolayı*” kapatma kararı almıştı. Bu karardan dolayı, 15 Temmuz'da bir bildiri yayımlayan CHP, DP'nin bu kararını eleştirmişti. Bkz. Albayrak, **a.g.e.**, s.215

²⁶⁵ Güneş, **a.g.t.**, s.94.

²⁶⁶ Sükan, **a.g.e.**, s. 143.

²⁶⁷ Yalçın, **a.g.e.**, s. 559.

²⁶⁸ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s.118.

²⁶⁹ Güneş, **a.g.t.**, s. 99.

yaslanmaktadır. Halk Partisi'nin bütün imkânlardan mahrum bırakılması, Atatürk'ün vasiyet ettiği malların alınması, Ata'nın kastettiği yüksek gayenin yerine gelmesine, olgunlaşmasına ve demokrasinin gelişmesine mani bir sonuç olarak memleketin maddi ve manevi zararına sebep olmuştur.

2- Müessirin kadir ve kıymetinin eserine gösterilen hürmet derecesiyle ölçülebileceği tabii bir kuraldır. Bu kurala göre Atatürk'ün inkılâpların olgunlaşması gayesiyle vasiyet ettiği malların zabıt ve müsadereeden hariç bırakılması icap ederdi.

3- Atatürk'ün vasiyetinin böyle kanuni bir müdahale ile hükümsüz bırakılması hastaneler, mektepler, Kızılaylar ve yardım eserleri gibi hayır müesseselerine ve cemiyetlere vasiyet etmek kararında bulunan birçok vatandaşlarda ölümden sonra arzularının yerine getirilemeyeceği endişesi uyandırmıştır. Bu endişenin tesiri ise memleket için zararlıdır.

4- Bir vasiyetin iptal ve eksiltmesini icap ettiren sebepler Medeni Kanunumuzun 499. ve arkadan gelen maddelerinde yazılıdır. Atatürk'ün vasiyetini iptal veya eksiltmeyi icap ettiren bir hal var ise ve ancak Medeni Kanunumuzun hükümleri dairesinde hareket etmek lazım gelirken hususi bir kanunla Medeni Kanunumuzun ölüme bağlı tasarruflara ait hükümlerinin ihlal edilmesi affedilmez bir hukuki hata teşkil eder.

5- Ceza Hukuku'nda zabıt ve el koyma, suç konusunu teşkil eden mallara mahsustur. Suçlunun şahsına ait mallar zabıt ve el koyma hükmünden hariç tutulmuştur. Ceza Kanunumuzun 36. Maddesi ile hususi ceza kanunlarımızın açıklığı da bu kaideyi doğrular. Bir ölünün vasiyet ettiği mallar ise haksız kazanma veya bir suç konusu olmak ihtimali olmadığına göre zabıt ve el koyma yalnız Halk Partisi'nin haksız olarak kazanç sağladığı ileri sürülen mallara hasrı icap ederken tutanağın Atatürk'ün vasiyet ettiği malları kapsamaması da Ceza Hukuku'na aykırıdır.

6- CHP bütün menkul ve gayri menkul mallarının zaptını amir 6195 sayılı kanunun başlığından ve birinci maddesinin metninden anlaşılacağı üzere, bu kanun hükmü yalnız Halk Parti'nin haksız kazandığı iddia edilen mallara mahsustur. Öyle olduğu halde bu kanun hükmünün Atatürk'ün memleketin yüksek menfaatine, inkılâp ve demokrasinin gelişmesine tahsis ettiği malların kapsamında da isabet mevcut bulunmamıştır.

7- Ulus Gazetesi'nin intişarına engel olunmaması da bu kanun hükmünün Ata'nın vasiyet ve bağış ettiği mallara şamil olmadığı kanaatinin bir belirmesi olarak kabulü icap eder. Bu itibarla da soyut bir kavramdan ibaret olan gazete adının zabıt haricinde olduğu kabul edildiğine göre bu ada ruh vererek yaşatan Ulus Matbaası'nın da CHP'ye iadesi lazım gelmektedir.”

Tüm bunları sıraladıktan sonra, bu hadisenin hukuk âleminde büyük bir çatlak açtığını ve bu çatlağın kapanması ile Ata'nın vasiyeti üzerine malların da iade edileceğini ümit ettiğini söylemiştir²⁷⁰. Bu konu ile alakalı olarak Tan Gazetesi 19 Mart 1955 tarihinde Atatürk'e ait son kasanın açıldığı haberini yazmıştır. Haberin içeriğinde Maliye Bakanlığı'nın CHP'den devraldığı dosyaları okumadan başka bir kasaya kilitlediği yazılmıştır. Tadat (Sayım) Heyeti arasında bulunan CHP temsilcileri dosyaları teslim ederken mahkeme zaptına şöyle bir kayıt koydurmuşlardır:

²⁷⁰ Ulus, 10 Haziran 1955.

“ Bu dosyalar CHP'nin teşekkülünü ve faaliyetini ilgilendiren evrak ve vesaihtir. Yani 6195 sayılı kanunda partimizin faaliyetiyle ilgili kabul ettiği eşyadandır. Bu eşyalar, vasiyet yoluyla partiye intikal eden malların vafında ve arasındadır. Bu itibarla vasiyet müessesesinin bir kanunla bertaraf edilemeyeceğine kani olarak bunlar üzerindeki talep ve dava hakkımızı gerek vusale sıfatıyla ve gerekse 6195 sayılı kanun hükmüyle mahfuz tuttuğumuz kaydı ihtirazı ile bu zaptı imza ederken bu vesait yakın tarihimizi ilgilendirdiğinden yaşanan devre karışan zevatin hayatta oldukları müddetçe açılmaması için dosyaların mühür altına alınarak her türlü tefrik ve müdahaleden uzak tutulmasını da talep ediyoruz.”

Mahkeme bu dosyaların 6195 sayılı kanuna göre hazineye intikal ettiğinden ve bundan dolayı bir tereke mahkemesi olarak artık tedbir almayı yetkisi dışında gördüğünden bahisle mühür altına alınması talebinin reddine karar vermiştir. Bu dosyalarda İstiklal Harbi'ne ait ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu hadiselerine takaddüm eden günler ve sonrasına dair yakın tarihimizi aydınlatacak vesika ve hatıralar bulunduğu da Tan Gazetesi'nde yazılmıştır²⁷¹.

2. Atatürk'ü Taklit ve Gerçek Atatürkçülük

Mustafa Kemal tarih sahnesine çıktığında bilinen toplumsal sistemleri yeterli görmemiş ve bir yenisini tasarlamıştır. Bunun temellerini hem sözle hem yazıyla hem de çalışmayla atmıştır. Gerçekte Mustafa Kemal, ortaya “*Atatürkçülük*” veya “*Kemalizm*” diye bir doktrin koyduğunu iddia etmemiştir. Üstelik düşüncelerinin bir doktrin olarak ele alınmasından da kaçınmıştır. Nitekim 1923 yılının baharında Halk Partisini kurarken:

- “*Ama Paşam, bu partinin öğretisi yok!*” diyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na:
- “*Eğer bir öğretiye bağlanırsak, çocuğum, devrimi dondururuz..*” demiştir²⁷².

Gazi Mustafa Kemal Atatürk daha genç yaşından itibaren, hadiseler üzerinde kafa yoran, düşünen, okuyan ve çözüm yolu üretmeye çalışan biriydi. Hem öğrencilik hem de ilk subaylık yıllarında ülkenin ve milletin meseleleriyle çok ciddi şekilde ilgilenmiş, bunları iyi çözümlenmiş ve sağlıklı sayılabilecek neticelere

²⁷¹ Tan, 19 Mart 1955.

²⁷² Erikan, a.g.e., s.5.

varmıştır. O kadar ki; Mustafa Kemal Atatürk'ün vardığı sonuçlar ve çözüm önerileri zamanına göre oldukça ileri ve oldukça inanılması güç çözümlerdi²⁷³. Aynı zamanda zeki, uyanık, berrak görüşlü, insancıl, gerçekçi, ülkesine çalışmakta hırslı, özgürlük tutkunu, bağışlayıcı bir insandı. Yapım ve davranışlarında kendi kendini, ulusun sürekli denetimi altında sayan bir görevliydi. Taktik, stratejik yönleriyle yetişmiş bir komutan; topyekûn savaş temellerini saptayan ve savaşı bu özelliğiyle yöneten eşsiz bir başkomutandı. Çalışmak, örnek olmak, özellikle köylüyü uyandırmak isteği O'nu, asker üniformasını çıkardıktan sonra traktör başına getirmiştir²⁷⁴. İsmet İnönü'ye göre; Atatürk'ün hem askeri hem de siyasi yönleri çok yüksekti ve bu ikisi birleşince Atatürk'ün kişiliği müstesna bir dereceye çıkmıştı. Bir konuşmasında; “ *Siyasî vasıfları hakikaten çok yüksektir. Milli Mücadele'nin askerî safhada idaresi kadar siyasî idaresi de nazikti. Hatta daha nazikti denilebilir. Atatürk siyasî safhanın idaresinde de aynı derece maharetli olmuştur. Meselâ, benim kanaatimce Milli Mücadele'nin, bir Millet Meclisi kurularak onunla beraber yürütülmesi son derece güç, fakat harikulade isabetli bir karar olmuştur. Padişah idaresi, saltanat idaresi, bütün tarihten gelen mekanizma hayatî bir mücadelede karşı tarafta bulunuyor... Bunun karşısında Millet Meclisi'nde ihtilâlciler bir hükümet teşkil ederek mücadeleyi devam ettirebiliyorlar. Askerî sahada, idarî sahada, iç ve dış siyaset sahasında bu, harikulade bir buluştur. Emsali de hemen hemen yok gibidir*²⁷⁵.” demiştir. İsmet İnönü bu konuşması ile Atatürk'ün eşsiz bir insan olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Bu dönemde Atatürk'ün eşsiz bir insan olduğu düşüncesi Demokrat İzmir Gazetesi'nde de belirtilmiştir. Atatürk'ün hiç kimse ile kıyaslanamayacak kadar büyük bir ebedi bir kişilik olduğu ve O'nun her zaman Türk milletinin önderi olarak kalacağı yazılmıştır²⁷⁶.

Temel unsurlarını Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlediği Atatürkçülük, bir düşünce sistemi olarak akıl ve bilimi temel almış, Türk kimliğini koruyarak muasırlaşmayı hedeflemiştir. Türkiye Cumhuriyeti; ulus devleti, ulusal egemenliği ve tam bağımsızlığı temel alan lâik demokratik bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Atatürk'ün hem ortaya koyduğu düşünce sistemi hem de gerçekleştirdiği toplumsal, siyasal, ekonomik büyük değişim ve dönüşüm modeli, bugün dünyaya örnek olarak

²⁷³ Cemalettin Taşkiran, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Bazı Liderlik Özellikleri”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.631.

²⁷⁴ Erikan, **a.g.e.**, s.s. 102-103.

²⁷⁵ Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004, s. 27.

²⁷⁶ **Demokrat İzmir**, 18 Ekim 1957.

sunulmaktadır²⁷⁷. Yazarlara göre Atatürkçülüğün tanımı farklı farklı olmuştur. Örneğin; Profesör Bülent Daver'e göre; Atatürkçülük sistemi demokratik bir sosyalizm ile tedbirli sosyal demokrasi arasında yer alır. Profesör Cahit Tanyol'a göre; özel mülkiyeti tanıyan, ama insanın insanca sömürülmesini önlemek ve ulusal kalkınmayı başarmak için devlete, ekonomik işlerde denetim ve girişim hak yetkilerini kabul eden bir sistemdir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre ise; ne komünistlik gibi sınıf kavgasının, ne de faşistlik gibi yalnızca bir devlet kolluk hareketinin ismidir. O, evrensel bir platform üzerinde oluşmuş, genel tarihin gidişini kaplayıcı ve bütün insanlığın kaderiyle ilgili geniş bir olaydır²⁷⁸. Bunun yanında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre Atatürkçülük gerici olaylara karşı sınırlanacak bir kale gibidir. Ulus Gazetesi'ne düşüncelerini yazan Yakup Kadri, Atatürkçülük sayesinde kendilerine bırakılan büyük eserlerin yıkılma tehlikesini ortadan kaldırdığını dile getirmiştir²⁷⁹.

Atatürkçülük, öngörüp gerçekleştirdiği toplumsal, siyasal ve ekonomik model bakımından evrensel değerlere de dayanan bir düşünce sistemidir. Değişim ve dönüşümü temel aldığı için de çok değişen bir yapıdadır. Akıl ile bilimi temel alan yaklaşımıyla “*İnkılâpçılık İlkesi*” hem düşünce sisteminin hem de öngörülen toplumsal, siyasal ve ekonomik modelin çağdaş değişim ve dönüşümlere açık olduğunu gösterir. Nitekim Atatürk 1925'te, “*Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların hedefi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tümüyle çağımıza uygun, bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum durumuna ulaştırmaktır. İnkılâplarımızın temel ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen anlayışları darmadağın etmek zorunludur. Şimdiye dek ulusun dimağını paslandıran, uyuşturan bu anlayışta bulunanlar olmuştur. Her durumda zihniyetlerde var olan hurafeler tümüyle kovulacaktır. Onlar çıkarılmadıkça, dimağa gerçek pırlıtlarını yerleştirmek olanaksızdır.*” diyerek düşünce sisteminin modernleşme hedefini işaret etmiştir²⁸⁰.

Atatürk, yaşamı boyunca diğer tek partili sistemlerde olduğu gibi belli bir kurama dogmatik olarak uygulamaktan çok, halk arasında yaşayan görüşleri bulmaya ve parti programına sokmaya çalıştı. Bu gaye ile Halk Partisi'nin programı partinin

²⁷⁷ Ali Güler, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Atatürkçülük”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl: 121, S. 374 Ekim, 2002, s. 1.

²⁷⁸ Erikan, *a.g.e.*, s.s. 132-133.

²⁷⁹ *Ulus*, 10 Aralık 1956.

²⁸⁰ Güler, *a.g.m.*, s. 1.

temsil ettiği varsayılan bütün toplumsal grupların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yavaş yavaş genişletildi. Gerçekten Halk Partisi'nin, 1923 yılındaki seçimlere girdiği ilk programında dokuz temel ilke vardı. Bu ilkeler, Türk milletinin tek temsilcisi olarak Millet Meclisi'nin otoritesini kurmayı amaçlıyordu. 1923 yılındaki Parti Kurultayı, partiyi cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi olarak tanımlayarak daha ayrıntılı bir program çizdi. Sonunda 10 Mayıs 1931 Kurultayı, genel olarak Kemalizm diye bilinen ve daha sonra 1937'de Anayasa'nın 2. Maddesine dâhil edilen altı ilkeyi kabul etti²⁸¹. Anayasa'nın 2. Maddesi şu şekilde değiştirildi: “*Türk Devleti, Cumhuriyetçi, Ulusçu, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır.*” Kongre tutanaklarında altı ilke şu biçimde açıklanıyordu:

“Cumhuriyetçilik

Parti, ulus egemenliği ülküsünü en iyi ve en sağlam surette işaretleyen ve toplayan devlet şeklinin cumhuriyet olduğuna inançlıdır. Parti, bu sarsılmaz inançla, cumhuriyeti her tehlikeye karşı bütün araçlarla korur.

Ulusçuluk

Parti ilerleme ve gelişme yolunda ve arısı- ulusal değerlerde ve ilgilerde Türk toplumunun, modern uluslarla yan yana ve bir uyumda yürümeyle beraber, kendine özgü karakterlerini ve özgür benliğini esas sayar.

Halkçılık

İrade ve egemenlik kaynağı ulustur. Bu irade ve egemenliğin, devletin yurttaşa ve yurttaşın devlete karşı olan ödev ve sorumluluklarını tamamıyla yerine getirmek için kullanması partinin başlıca prensiplerindedir. Kanun karşısında, mutlak bir eşitlik kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate ayrıcalık tanımayan yurttaşları halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.

Devletçilik

Özel gelişim ve çalışma esas olmakla beraber, imkân olduğu kadar az süre içinde ulusumuzun genliği ve yurdu bayındırlığa erdirmek için, genel ve yüksek şartların gerektiği işlerde, hele ekonomik alanda devletli fiili surette ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır. Devletin ekonomi işleri ile ilgisi fiili surette yapıcılık olduğu kadar, özel gelişimlere ön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol etmektir.

Lâiklik

Parti, bütün kanunların, tüzüklerin ve yöntemlerin yapılışında ve toplanışında en son ilim ve teknik esasları ile asrın ihtiyaçlarına uyulmasını prensip olarak kabul etmiştir. Din, bir vicdan işi olduğundan parti; dini, dünya ve devlet işleri ile politikadan ayrı tutmayı ulusumuzun çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlıca şartlardan sayar.

²⁸¹ Karpat, a.g.e., ss. 473, 474

İnkılâpçılık

Parti, devlet yönetiminde bir tedbir bulmak için aşama ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz. Ulusumuzun sayısız fedakârlıklarla başarmış olduğu devrimlerden doğan ve olgunlaşan prensiplere bağlı kalması ve onları koruması parti için esastır²⁸².”

Atatürkçülüğün soyut temelleri ise şunlardı: Gerçekçilik ve muasırlaşmak. Bunlar dışında bir dizi temel daha vardı. Bu temeller de şöyle sıralanabilir: Çalışırlık ya da çalışkanlık, çağdaşçılık, gerçekçilik, barışseverlik, bağımsızlık, ulusal egemenlik ve özgürlük²⁸³. Atatürk'ün temel ilkelerini belirleyip yaşama geçirdiği ve bugün Atatürkçülük olarak belirttiğimiz bu tümüyle değişim ve dönüşüm modeli bir “modernleşme modeli” olarak tüm dünyaca başta İslam ülkeleri olmak üzere, bütün gelişmekte olan ülkelere örnek gösterilmektedir²⁸⁴. Kemalizm, bazılarının ‘Batılılaşma’ ismini verdikleri Tanzimat ile birlikte başlayan uydulaşma ve sömürgeleşme sürecine karşı milliyetçi bir tepkidir. Bu tepki, daha Namık Kemal döneminde ‘Avrupa neden üstün? Türkiye Avrupa gibi üstün duruma nasıl gelebilir?’ sorusuna cevap arama şeklinde ortaya çıkmıştır. Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi vatanseverler, bu soruyu cevaplandırmaya çalışmışlardır. Namık Kemal, ‘Kurtuluş Yolu’ olarak, ‘İçerde şeriat düzeninden ayrılmayalım. Avrupa’nın demiryolunu, buhar makinesini alalım’ fikrini ileri sürmüştür. Ziya Gökalp, ‘Harsa bağlı kalma, medeniyeti ithal etme’ yöntemiyle bu düşüncüyü geliştirmiştir. İlk defa Atatürk, ‘Feodal yapı üzerine sanayi uygarlığı aşılanmaz. Uygarlığa giden yol, içerde düzen değişikliğini gerektirir’ tezini açıkça ortaya koymuştur. Kısa bir zamanda uygarlığa ulaşmanın inkılâpla sağlanacağını belirtmiştir. Fakat tarihsel şartlardan dolayı zamanla üst yapıda yapılan köklü değişikliklerin alt yapıya indirilemediği görülmüştür. Örneğin; feodalizmi bütünüyle kökünden kaldıracak toprak devriminin başarılamamış olması bunu destekler niteliktedir. Kurtuluş Savaşı’nın ağır şartları altyapı devrimlerinin başarılamasını engellemiştir ve denilebilir ki Atatürk’ün devrimleri gerçekleştirme hedefi olarak kurduğu parti, halkın değil, eşrafın partisi haline gelmiştir. Hatta devrimci olması gereken patinin tutucu bir nitelik aldığı da söylenebilir. Tüm bunların yanında bütün zorlamalarına rağmen, altyapı devrimlerinin başarılamayıışı, Kemalist tezin doğru ve bugün için de geçerli olduğu hakikatini değiştirmez²⁸⁵.

²⁸² Ahmad, a.g.e., s.s.18-20.

²⁸³ Erikan, a.g.e.,s. 136.

²⁸⁴ Güler, a.g.m., s.10.

²⁸⁵ Doğan Avcıoğlu, **Atatürkçülük Nedir**, İleri Yayınları, İstanbul, 2003, s.s.105-107.

Bu dönemde Atatürkçülüğün basında geniş bir yer tuttuğu görülmüş ve bu konu üzerinde çeşitli yazılar yazılmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu 5 Temmuz 1957 yılında Ulus Gazetesi'nde Atatürkçülük konusuyla alakalı olarak “ *Atatürk'ü Taklit ve Atatürkçülük*” yazısını yazmıştır. Yazısında; içinde buldukları dönemin birçok devlet adamının Atatürk'ü yalnız dış görünüşüyle örnek aldığını, bunu bırakıp Atatürk'ü akıl, çalışkanlık yönüyle örnek alınmasını yani kısaca Atatürk taklitçisi değil, Atatürkçü olmayı önermiştir²⁸⁶. Bunun yanında DP'nin Atatürkçü bir parti olduğunu düşünmediğini de belirten Yakup Kadri bu düşüncesini partinin muhalefet yıllarında Atatürk adına yer vermemesine ve özellikle 1950'de iktidara gelmesinden sonra “ *Asıl inkılâp 1950'de oldu.*” demesine dayandırmıştır²⁸⁷. Bu dönemde Tan Gazetesi'nde de gerçek Atatürkçülük konusu ele alınmıştır. Yazıda, iki tür Atatürkçülüğün olduğu, bunlardan birinin Atatürk'ten söz edilince coşmak, nutuk söylemek ve kötü bir edebiyat yapmak şeklinde olduğu, diğerinin ise Atatürk gibi vatan ve millet için çalışmak, Atatürk gibi kurtuluş çaresinin ilim yolunda aramak gibi çalışmalar yaparak ortaya konulduğu yazılmıştır. Hakiki Atatürkçülüğün, vatan ve millet için namuslu olarak çalışmak ve ilim yolunda ilerlemek olduğu da belirtilmiştir²⁸⁸.

3. Basında Bursa Nutku Tartışmaları

Mustafa Kemal gençliğe güvenini yaşamının sonuna kadar sarsılmadan korumuş ve gençliği yalnız Cumhuriyet rejiminin değil, devrimin bekçisi olarak da görmüştür. Bu vazifeyi yerine getirirken kimi kez haksızlığa uğrayabileceklerini de işaret ederek bunlardan yılmamaları gerektiğini vurgulamıştır. 1933'te Bursa'da Türkçe ezan okunmasına duyulan tepki üzerine söyledikleri bu düşüncenin çarpıcı örneğini oluşturmaktadır:

“Türk genci devrimlerin ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Rejimi ve devrimi benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı bir hareket duydu mu, bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demeyeceksin. Hemen mücadele edeceksin ve kendi eserini koruyacaksın. Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, polis henüz devrimin polisi

²⁸⁶ **Ulus**, 5 Temmuz 1957.

²⁸⁷ **Ulus**, 15 Eylül 1957.

²⁸⁸ **Tan**, 2 Ocak 1960.

değildir, diye düşünenecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Gene düşünenecek: Demek adliye de islah etmek lazım, diyecek. O'nu hapse atacaklar. Diyecek ki: "Ben iman ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve amilleri düzeltmek benim vazifemdir"²⁸⁹.

Ulus Gazetesi 19 Mayıs 1958 tarihinde işte bu Bursa Nutku'nu "*Devrimci Genç*" başlığı ile yayımlamıştı. Bu yazıda Atatürk'ün gençliğe olan öğütlerinin olduğu görülmüştü²⁹⁰. Ulus'un bu tarihte çıkan yazısı Zafer Gazetesi ile aralarında büyük bir çatışmanın yaşanmasına yol açmıştır. Zafer, CHP'nin yayın organı olarak tanımladığı Ulus Gazetesi'nin bu yazı ile gençleri iktidara, orduya ve polise karşı kışkırttığını söylemiş, bu sözlerin asla Atatürk'e ait olmayacağını savunmuştur. Ayrıca Ulus'un Atatürk adına sahte metinler kaleme alarak, kendi uydurması olan bir beyannamenin altına Atatürk'ün imzasını atarak siyasi sahtekârlık yaptığını iddia etmiştir²⁹¹. Ulus Gazetesi'nde 21 Mayıs 1958 tarihinde tekrar "*Devrimci Genç*" başlıklı yazı çıkmış; 19 Mayıs'ta Atatürk'ün, gerilik olayları karşısında gençliğe önemli öğüdünü yayınladıklarını, Savcılığın bunun Atatürk'e ait olmadığını ve yayınlamakta ne amaç güdüldüğü iddiasıyla kovuşturmaya geçtiği, Atatürk'ün sözlerini değer sayanlar için bunlar altın düşünceli armağanlar olduğu yazılmıştır. Ulus, öğüdün gayet net olduğunu, Atatürk'ün bu sözleri Bursa'da gerilik olaylarına karşı söylediğini, o nutku vererek yazmıştır²⁹². Daha sonra Atatürk'ün bu sözleri için savcılığın kovuşturmaya geçtiği haberi çıkmıştır. Savcılık 24 saat içinde bu sözlerin nereden alındığını bildirilmesini istemiştir. Savcılığın bu isteği karşısında demecin olduğu kaynaklar şöyle gösterilmiştir:

- "*Rıza Rüşen Yücer'in " Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatırası" adlı kitabında. Şaka Matbaası 1947- İstanbul.*
- *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Ulus'taki bir başyazısında.*
- *İhsan Ada'nın 10 Kasım 1957 tarihli Ulus Gazetesi'nde " Yakınma" adlı yazısında.*
- *Pazar Postası Dergisinde, 17 Kasım 1957.*
- *Pazar Postası, 4 Mayıs 1958.*
- *Üniversite Talebe Birliği'nin çıkardığı "Açılış" dergisinin 1953- 1957-1958 tarihli sayıları.*
- *İstanbul Üniversite Gazetesi'nin 1 Kasım 1954 tarihli sayısı.*
- *Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun 3-4 yıl önce İstanbul Atlas Sinemasında yaptığı Atatürk ihtifalinde okunmuştur.*
- *Dünya Gazetesi'nde 10 Kasım 1957, sayfa 1, sütun 1 ve 2.*
- *Bayram Gazetesi- Bursa Erkek Lisesi'nin çıkardığı gazete, 11 Mayıs 1958.*

²⁸⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap..., s. 286

²⁹⁰ **Ulus**, 19 Mayıs 1958.

²⁹¹ **Zafer**, 20 Mayıs 1958.

²⁹² **Ulus**, 21 Mayıs 1958.

- *Vazife Dergisi, İstanbul- 4. Sayısında*²⁹³”.

Demokrat İzmir Gazetesi 22 Mayıs 1958 tarihli “ *Ulus- Zafer Münakaşası*” başlıklı haberi ile bu olaya yer vermiştir. Haberde Ulus’un bir yazısında savcıya açık izahat verdiğini, bir yazısında da Zafer’i cevaplandığı yazılmıştır²⁹⁴. Demokrat İzmir 23 Mayıs 1958 tarihinde Ulus’u destekler mahiyette bir haber yazmış; Atatürk’ün bu sözlerinin ilk kez 21 Temmuz 1946’da seçimleri protesto maksadıyla yapılan toplantıda DP’liler tarafından okunduğunu, şimdi savcının bu sözler için soruşturma açma hususunda büyük üzüntü içinde olduklarını yazmıştır²⁹⁵. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise bu konu ile ilgili olarak DP’lilerin asıl hedefinin Atatürk olduğunu ama O’na dil uzatamadıkları için O’nun sözlerini kullananları hedef aldıkları iddiasında bulunmuştur²⁹⁶. Habib Edip Törehan hükümetten ve Zafer’den yana bir tavır sergilemiştir. Ulus’un gençleri hükümete karşı kıskırttığını, hiçbir Avrupa ülkesinde gençlerin siyasete karışmadığını, gençleri siyasetten uzak tutmak gerektiğini söylemiştir²⁹⁷. Ulus Gazetesi’nde yine aynı tarihte çıkan “ *Atatürk’ün Öğüdünü Gömemezsiniz!*” başlıklı yazıda; Ulus’u siyasi kalpazanlıkla suçlayan Zafer ve Havadis gazetelerinin asıl bu terime uydukları, Atatürk’ü inkâr ettikleri yazılmıştır²⁹⁸.

Yakup Kadri, 26 Mayıs 1958 tarihinde meselenin psikolojik tarafını kaleme almış ve Atatürk’ün gençliğe verdiği devrimcilik dersinin öğütten hiçbir farkının olmadığını, DP’nin neden buna tepki gösterdiğini merak ettiğini söylemiştir. Ayrıca Bursa Nutku’nun, Büyük Nutuk’tan hiçbir farkının olmadığını da söyleyen Yakup Kadri, Ulus’un bu demeci çok manidar bir zamanda yayınladığını ve böylece DP’ye içinde bulunduğu durumu fark ettirmeye çalıştığını söylemiştir. Memleketin her tarafında devrimleri zayıf düşürebilecek kıpırdamaları da hatırlatan Yakup Kadri, dış politikanın Atatürk devrinden farklı olarak istiklal titizliğini kaybettiğini dile getirmiştir. Yakup Kadri işte tam böyle bir zamanda Ulus’un Atatürk’ün nutkunu yayımlayarak gerçekleri göstermeye çalıştığını, bu yüzden DP tarafından tepki topladığını söylemiştir. Bu şekilde meselenin politik tahlilini yapan Yakup Kadri, “*Sözün kısası Atatürk, ne pahasına olursa olsun, iktidarda kalmak isteyen bir*

²⁹³ **Ulus**, 21 Mayıs 1958.

²⁹⁴ **Demokrat İzmir**, 22 Mayıs 1958.

²⁹⁵ **Demokrat İzmir**, 23 Mayıs 1958.

²⁹⁶ **Ulus**, 23 Mayıs 1958.

²⁹⁷ **Tan**, 23 Mayıs 1958.

²⁹⁸ **Ulus**, 23 Mayıs 1958.

politikacı değildi. İnkılâbı tehlikede gördüğü gün daima ikbal koltuğunu bırakıp mücadele meydanına atılmaya hazır dururdu. DP iktidarı erkânı, asıl, Atatürk'ün bu tarafını anlayacak zihniyette olmadığı için Devlet Reisliği sıfatını taşıdığı bir sırada sözü geçen demeçteki gibi konuşacağına ihmal vermek istememiştir ve istememektedir.” demiştir²⁹⁹.

Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı da konu ile alakalı olarak aşağıdaki beyannameyi yayınlamıştır:

“ Bursa demeci olarak günün konusu metin ister hakiki olsun; ister olmasın; bunun 19 Mayıs'ta ortaya atılması ister maksatlı olsun, ister olmasın; Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Türk Gençliği adına görüşünü umumi efkâra arz etmek lüzumunu hissetmiştir. Türk Gençliği Atatürk'ün izinde; inkılâpların yolundadır. O'na atfedilen sözler ancak Gençliğe hitabındaki ruha uygun oldukları nispette hakiki addedilebilirler. Türk Gençliği vazifelerine müdriktir ve hiçbir tahrike kapılmayacak kadar olgundur. Bundan şüphe edilmesinden ve Atatürk'ün her ne şekilde olursa olsun polemik konusu olmasından üzüntü duyar. Türk Gençliği Nurcuların hassasiyetle takip edildiği şu günlerde Atatürk'ün eserinin tehlikede olmadığını bilmektedir. Uzak bir istikbalde ise bu büyük eser tehlikeye düşerse, Atası'nın mirasını ihtara lüzum kalmadan koruyacak kabiliyettir³⁰⁰.”

4. Atatürk Sevgisinin Basına Yansımaları

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milleti'nin benzerine nadir rastlanan, örneği ancak birkaç yüzyılda bir görülen seçkin kahramanlarından biridir. O nasıl yaşamı boyunca bu millete mensup olmakla gurur duymuşsa, Türk Milleti de böyle bir kahramana sahip olmakla gurur duymuştur. Mustafa Kemal yetişme döneminde herkesle aynı eğitim sürecini yaşamıştır, ama meslek hayatında devletin ve milletin kalıcılığı için verilen ölümcül mücadelede meslektaşlarına ve bütün çağdaşlarına üstünlüğünü ortaya koyarak adını sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanına değil, tüm dünyaya duyurmuştur. Devlet adamlığı döneminde ise, yenik bir devletten yeni bir devlet yaratmak, tarihin derinliklerinden gelen bir toplumu gerçek asaletine layık şekilde yeniden şekillendirip modernleştirmek gibi, tarihte benzerine az rastlanır uygulamalar yaparak fikir, icraat ve davranışlarıyla pek çok dünya liderine örnek ve ilham kaynağı olmuştur³⁰¹. Vakit Gazetesi'nde 5-6 Mayıs 1955 çıkan

²⁹⁹ **Ulus**, 26 Mayıs 1958.

³⁰⁰ **Tan**, 26 Mayıs 1958.

³⁰¹ Mehmet Tekin, "Çağın ve Bölgesine Sığmayan Önder: Atatürk", **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.865.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yazısında Atatürk'ün içeride ve dışarıda onca düşmana rağmen cesaretinin kırılmadığı, tamamen ümitsiz bir durumda bile yoluna büyük bir güçle devam ettiği ve yenik, yıkılmış bir devletten nasıl yeni bir devlet ortaya çıkardığından söz edilmiştir. Aynı zamanda Hamdullah Suphi, Atatürk'e duyduğu büyük hayranlığını da dile getirmiştir³⁰². Tan'da ise Atatürk'ün verimsiz denilen Türkiye topraklarını traktör başına geçerek nasıl verimli hale getirdiğinden, köylüye traktörleri kullanmayı bir rehber titizliğinde öğrettiğinden, bu büyük kişiliğin yurdun dört bir yanında saygı hisleriyle anıldığından söz edilmiştir³⁰³. Türkiye Cumhuriyeti'nin yaratıcısı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk tarihinde kendi dönemini olduğu kadar sonrasını da derinden etkileyen çığır açıcı bir yeri olmuştur. Atatürk'e Türk tarihi içinde son derece seçkin bir yer sağlayan hizmetlerinden en başta geleni hiç kuşkusuz vatan kurtaran milli bir kahraman olması gelmiştir³⁰⁴. Atatürk, çağını çok iyi anlayarak savaş meydanlarına sığmayan bir kumandan, çağına ve bölgesine sığmayan dünya çapında bir devlet adamıdır³⁰⁵. Öyle ki Türkiye'den başka diğer ülkelerde Atatürk'e olan sevgi ve saygılarını farklı şekillerde göstermeye çalışmışlardır. Hollandalıların ülkelerindeki en iyi cins laleye Atatürk adını vermek istemeleri bu sevginin bir örneği niteliğindedir³⁰⁶.

10 Kasım 1955 tarihinde yani Atatürk'ün ölüm yıldönümünde, “*20. Asrın En Büyük, En Dirayetli Lideri*” başlıklı yazıda Celâl Bayar Atatürk ile ilgili düşüncelerini dile getirmiş, Türk milletinin en kara gününün 10 Kasım 1938 olduğunu, o günden beri milli matem bir türlü dinmediğini, tarihin yetiştirdiği müstesna harika kişiliklerden birinin de Mustafa Kemal olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca askerlik yönüne ve devlet adamlığına değinen Bayar, dahi bir kişilik olduğunu da dile getirmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin Atatürk'ün en büyük eseri olduğunu, emsalsiz bir kumandan olduğunu, kazandığı zaferler ile milletinin devamını sağladığını söylemiştir. Konuşmasında Atatürk'ün devrimciliğine de değinen Bayar, geri kalmış bir cemiyeti çağdaş medeniyetler seviyesine çıkararak büyük bir devrim yarattığını da belirtmiştir. Ayrıca Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının çok ileri, geniş ve insani olduğunu söyleyen Celâl Bayar “*Atatürk'ün çok kısa olarak belirtmeğe çalıştığım müstesna vasıflarının ve bunların neticesi olan*

³⁰² **Vakit**, 5-6 Mayıs 1955.

³⁰³ **Tan**, 10 Kasım 1957.

³⁰⁴ **Çaycı, a.g.e.**, s. 475.

³⁰⁵ **Tekin, a.g.m.**, s.887.

³⁰⁶ **Hâdiselere Tercüman**, 20 Nisan 1960.

emelsiz başarılarının bir teklif dâhil, bir faniyi millet nazarında, tarihte, ebedileştirmeye kâfi gelir. Halbuki O, devlet kurmakta, devlet idare etmekle, askerlikte, inkılâpçılıkta, ayrı ayrı en mümtaz vasıflara sahip olduğunu bütün cihana göstermiş, yirminci asrın, en önde bir lideri olduğunu ispat etmiştir. Nur içinde yat!.” diyerek sözlerine son vermiştir³⁰⁷.

5. DP Dönemi Dil İnkılâbı Tartışmaları

1930’lardan itibaren Atatürk’ün şahsen sürekli ilgilendiği alanlar dil ve tarih mevzularıdır. Onun dil bahsi üzerinde ısrarla durmasının çeşitli sebepleri vardır. Her şeyden evvel iktidar benimsediği halkçılık ilkesi gereği “*anlaşılır*” olmak zorundaydı. Bu ise halk dili ile aydın dili, konuşma diliyle yazı dili arasındaki uçurumların ortadan kaldırılmasına bağlıydı³⁰⁸. Atatürk’ün Türk dilinin hak ettiği değere kavuşmasını sağlamaya yönelik bir takım hedeflerinin var olduğu bilinmekteydi ve bu hedefleri gerçekleştirmek için hem bizzat çalışmış hem de çevresini bu konuda yönlendirmiştir. Bu hedefler:

- a. Dili karma ve yapma bir dil durumunda olan Osmanlıcadan artakalan kusurları ayıklamak.
- b. Bu yolla aydınların dili ile halkın dili, yazı dili ile konuşma dili arasındaki mesafeyi kapatmak.
- c. Türk diline milli bir gelişme yolu çizmek
- ç. Türkçeyi uzun vadede, modern uygarlığın gerektirdiği her türlü ihtiyacı karşılayabilecek kelime ile kavramlara sahip işlek ve zengin bir kültür dili durumuna getirebilmek³⁰⁹.

Atatürk dil devrimini, her işinde olduğu gibi sistemli ve uygun zamanlamayla yürüttü. Önce dil devrimi için alt yapıyı oluşturdu. Bunun için Türkiye’deki bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı’nın kontrolüne alınarak, öğretim birliği sağlandı.

³⁰⁷ Tan, 10 Kasım 1955.

³⁰⁸ Çaycı, a.g.e., s. 417.

³⁰⁹ Yalçın, a.g.e., s. 197.

Ardından dil devrimini milli eğitim temeline oturtacak olan Harf Devrimi yapıldı (1928). Ertesi yıl Arapça ve Farsça okullardan kaldırıldı. Sonrasında “ *Dil işlerini düşünecek zaman geldi.*” diyen Atatürk 12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ni kurdu. Daha sonra Türk Dil Kurumu ismini alan bu derneğin çalışmaya başlamasıyla Dil Devrimi yürürlüğe girdi³¹⁰. Bundan sonra dil bilginlerini etrafında toplayan Atatürk, Türk dilinin “ *genel güzellik ve zenginliği*” ile dünya dilleri arasında hak ettiği yere yükselmesi konusunda kendi görüşlerini güçlü bir şekilde belirtecek duruma gelmesini sağlamıştır³¹¹. Atatürk, kurduğu “*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*”nin, “ *Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğe kavuşturulması*” için ilmi bir şekilde çalışmasını ve görüşlerinin de ilmi platforma taşınmasını istemiş, bunun gerçekleşmesi ve Türk dilinin bütün sorunlarının ele alınması için kesinlikle bir “ *Dil Kurultayı*”nın toplanmasını arzu etmiştir. Atatürk o kurultayda dile getirilen görüşlerin, konuşmaların Dolmabahçe Sarayı’nın duvarları arasında kapalı kalmasını istememiştir. Bunun için saraya bir radyo düzeni kurdurup bütün şehir kasabaların meydanlarına hoparlörler taktırmıştır. 26 Eylül günü başlayan ve 6 Ekim gününe kadar süren konuşma ve tartışmalar böylece İstanbul halkı tarafından da dinlenmiştir. İşte bu gün “ *Dil Bayramı*” olarak ilan edilmiştir³¹². Mustafa Kemal, bu dönemde Viyanalı bir dilci olan Herman Kvergie’in ortaya attığı “ *Güneş Dil Teorisi*” ile de ilgilendi. Bu teoriye göre ilkel insanın, güneşe bakarken duyduğu korku ve hayranlık karşısında çıkardığı sesler, sonradan kelime halini almıştı. Bunları Aryanya’da Semitik köklere bağlamak gayreti başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Fakat şimdi, Türkçe ile bağlılıkları görülüyor, böylelikle Türkçe “ *bütün dillerin anası*” oluyordu. Gazi, hemen Güneş Dil Teorisi’nin, Ankara Dil Tarih Fakültesi’nde öğrenilmesi emrini verdi ve bu mevzuda geniş bir literatürün yayınlanmasını destekledi. Bu kuram, dil devrimciliğine uygun geliyordu. Çünkü böylelikle Türkçedeki bütün Arapça, Farsça, Latince ve benzeri kelimeler Türk kaynağından çıkmış oluyor ve kullanılmalarında bir sakınca kalmıyordu. Bu kuram daha sonra dil bilginlerin eleştirileriyle karşılaşmıştır ve zamanla vazgeçilmiştir³¹³.

İnönü, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 1 Kasım 1940 tarihinde TBMM’yi açış konuşmasında dil ve tarih çalışmalarını kültürün iki esas unsuru olarak

³¹⁰ Çaycı, a.g.e., s.s. 418-419.

³¹¹ Kinross, a.g.e., s. 536.

³¹² Yalçın, a.g.e., s. 198.

³¹³ Kinross, a.g.e., s. 537.

nitelendirmiş, Türkçenin bilim ve kültür dili olacağına inandığını belirtmiştir. Daha önce Atatürk döneminde hazırlanan tüzükle Milli Eğitim Bakanları aynı zamanda Türk Dil Kurumu'nun da başkanı olmuştu. Böylece dil çalışmaları neticelerinin öğretim kurumlarına yansması amaçlanmıştı. Türk Dili ile ilgili çalışmaların neticelerinin artık yönetmelik ve tüzüklerden sonra TBMM'de çıkarılacak kanunlara da yansması aşamasına gelindiğini düşünen CHP, 1935 Kurultayında tüzüğünü yeni sözcüklerle Türkçeleştirmişti. Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra 1939'daki CHP Kurultayında Türkçenin özleştirilmesi konusunda geri adım atıldığı, 29 Mayıs 1939'da toplanan V. Kurultay'da tüzükte gerekli düzenlemeler yapılırken dilde eskiye dönüldüğü, “tüzük” yerine “nizamname” denilmesinin tercih edildiği görülmüştür³¹⁴. Ocak 1945 tarihinde Anayasa'nın dili Türkçeleştirilmiştir³¹⁵.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra dil devriminin yıpranmaya başladığı göze çarpmıştır. DP Meclis Grubu'nun 3 Nisan 1951 tarihli toplantısında Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan bir önerge vererek, Anayasa diline zorla sokulan terimlerin çıkarılmasını ve Anayasa'nın eski biçimine getirilmesini istemiştir. Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi de, Anayasa ve İç Tüzükteki uydurma ve anlaşılabilir dilin millet diline çevrilmesini ve antidemokratik yargıların Anayasadan çıkarılmasını önermişti. Bu öneriler iktidar- muhalefet ilişkilerini gerginleştirmiştir. Dil mevzusu 1952 yılında tekrardan gündeme getirilmiştir. DP'liler Anayasa dilinin 1945 öncesine getirilmesini istemişlerdi. Bu istek “dilde geriye dönüş” yorumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Basında, Moğolca kökenli sözcükler oldukları gerekçesiyle, “Yetki, belirlemek, kendi, yabancı, suç, çevre, inceleme, üye, düşünce, katılmak, söylemek” gibi birçok kelimenin Anayasadan çıkarılacağı öne sürülmüştür³¹⁶.

1952 yılının Mart Ayının ilk günlerinde Fuat Köprülü ve 222 DP'li arkadaşının Anayasanın dilinin “Yaşayan dile” çevrilmesi konusunda bir teklif hazırladıkları görüldü. Aynı yılın Aralık ayında ise konu DP Grubu'nda konuşuldu ve 1945 yılında Türkleştirilen metinden vazgeçilerek eski metne dönülmesi kararlaştırıldı. Bu olay bir bakıma ortaya çıkan “dilde geri dönüş” söylemlerinin doğru olduğunu göstermiştir. Bu zamana kadar dilde devrimcilik dönemin hükümetlerinin değişmez politikası olmuştu. Fakat DP döneminde bunun tam

³¹⁴ Güneş, a.g.t., s.75.

³¹⁵ Turgay ve Ahmad, a.g.e., s. 12 .

³¹⁶ Güneş, a.g.t., s.76.

tersinin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu karardan sonra aydınların hükümet desteği olmadan dil devrimi mücadelesini yürüttükleri söylenebilir³¹⁷.

Demokrat Parti döneminde dil inkılâbı tartışmaları basında da yer almıştır. Dil inkılâbına ilişkin olarak Demokrat İzmir Gazetesi'nde 9 Nisan 1956 tarihinde çıkan “ *Dil İnkılâbı*” başlıklı yazı ile taşlama yoluyla eskiye dönülme eleştirilmiş; “*Müthiş bir kalkınma hareketi içindesin. Yakın günlerin refahı seni bekliyor. Neylersin.. Yeni bir dil inkılâbı yapıyoruz.*” denilmiştir³¹⁸. Ulus Gazetesi'nde Yakup Kadri Karaosmanoğlu hem Türk Tarih Kurumu'nu hem de Türk Dil Kurumu'nu ele almış ve bu iki kurumla ilgili yazı yazmış, bunların sallantıda olduğunu söylemiştir. Yazısında dil sahasında Anayasa, Kurmay, Genelkurmay gibi yıllardan beri alışılmış tabirlerin yeniden Teşkilât-ı Esasiye, Erkân-ı Harbiye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye şekillerine sokulduğuna dikkat çekmiştir. Tarih alanında ise yeniden bir Osmanlı saltanatına dönüldüğünü dile getirmişti³¹⁹. 16 Kasım 1959'da Ulus'ta “ *Özleyiş*” isimli makalesini yazan Bülent Ecevit de dilde gerileme konusunu ele almıştır. Dilin özleştirilmesi hareketinin, devrimciliğin ifade ve düşünce tarzında yaşamasını sağlayan başlıca yollardan biri olduğuna dikkat çeken Ecevit, aynı yazıda kapatılan Halkevleri ve Halkodalarına da atıfta bulunmuştur. Yazısını şu sözleriyle sonlandırmıştır: “*Atatürk'ü milletçe anışımız, ancak, o devreye duyduğumuz özlem ölçüsünde ve dünyadaki varlığımıza o devrenin kazandırdığı anlam ve değere yeniden kavuşmak için, bu kavuşmayı geciktiren engelleri bir an önce ortadan kaldırmak için gösterdiğimiz azim ölçüsünde değer taşıyır*”³²⁰.

6. Lozan Barışı Yıldönümlerinin Basına Yansımaları

Lozan Barışı Birinci Dünya Harbi'nden sonra, yenik düşmüş Orta Avrupa devletlerinden birinin galip devletlere kendi şartlarını kabul ettirerek imzaladığı tek antlaşmadır³²¹. Bu anlaşma ile Mustafa Kemal'in son derece zor koşullar içinde başlattığı Milli Mücadele, Mehmetçiğin süngüsü ile çizdiği sınırlarla tescil

³¹⁷ Eroğul, a.g.e., s. 80.

³¹⁸ **Demokrat İzmir**, 9 Nisan 1956.

³¹⁹ **Ulus**, 3 Eylül 1959.

³²⁰ **Ulus**, 16 Kasım 1959.

³²¹ Kinross, a.g.e., s. 438.

edilmiştir³²². Aynı biçimde bu anlaşma ile “ *dünün her an ölümü beklenen hasta adamından*” genç dinamik tam bağımsız yeni bir devlet doğmuştur. Böylece Avrupa’nın birkaç yüzyıldır “ *doğu meselesi*” adı altında yok etme gayesi ile yürüttüğü Sevr Antlaşması’yla gerçekleştirme noktasına getirdiği siyaset iflas etmiş oluyordu. Mümkün olan ile olmayanın sınırını doğru hesaplayan Mustafa Kemal, Misak-ı Milli sınırlarını içinden homojen bir vatani ve yönetim bakımından her türlü dış müdahaleye kapalı, tam bağımsız bir devlet oluşturmayı amaçlamıştır³²³. Anlaşmanın şerefi, herhangi bir genişleme hevesinden kendini alıkoyabildiği için, önce Mustafa Kemal’in sonra da bu sınırlı amaçlara varmak yolunda gösterdiği sabır ve diretmeden dolayı, İsmet Paşa’nındır. İkisi de müttefik devletler arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanmayı iyi bilmişler, ikisi de sabırlı davranarak, Musul ve Boğazlar gibi uluslar arası karışık meselelere yol açan ve hemen çözülmesi mümkün olmayan sorunları ileride görüşmelere bırakmak akıllılığını göstermişlerdir³²⁴. Lozan’da tam bağımsızlığa gölge düşürebilecek her türlü kaydın kaldırılması için mücadele edilmiştir. Böylece Türkiye senelerden beri devam eden Avrupa’nın siyasi ve iktisadi vasiliğinden yakasını kurtarmıştır. Özellikle zorunlu nüfus mübadelesi ve Anadolu’nun Türkleşmesi tamamlanmış büyük devletlerin azınlıkları koruma bahanesi ile ülkenin iç işlerine yaptıkları müdahalenin kaynağı kurutulmuştu. Lozan gerçeklere dayalı ve dengeli bir barış anlaşması niteliği ve Türkiye’nin gerçeği görebilen yöneticilerinin idaresi ile ülkeye, tarihinin en uzun barış dönemini sağlamıştır. Bu sayede Atatürk Türkiye’si güçlenmek ve modernleştirmek için gerekli zamanı kazanmış, Atatürk devrimleriyle her bakımdan yeni bir yapılanmaya girişmiş, yepyeni çağdaş bir görünüme bürünmüştür³²⁵. Atatürk, 24 Temmuz 1923 günü Lozan Barışı’nı hazırlayan başta İsmet İnönü olmak üzere imzalayanları şu sözlerle tebrik etmiştir: *Millet ve hükümetin zatiâlilerine vermiş olduğu yeni görevi başarıyla sona erdirdiniz. Memlekete birbiri ardınca yaptığınız yararlı hizmetlerle dolu ömrünüzü bu defa da tarihi bir başarıyla taçlandırdınız. Uzun çarpışmalardan sonra vatanımızın barış ve istiklale kavuştuğu bugünde parlak hizmetiniz dolayısıyla zatiâlinizi, pek sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan*

³²² Lozan görüşmeleri ve Lozan Barış Anlaşmasına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Naci Karacan, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul, 2006.

³²³ Çaycı, **a.g.e.**, s. 283.

³²⁴ Kinross, **a.g.e.**, s.438.

³²⁵ Çaycı, **a.g.e.**, s.s. 283-284.

*Bey'leri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegation Heyeti üyelerini şükran duygularıyla kutlarım.*³²⁶”

İşte bu kadar önemli olan Lozan Antlaşması'nın yıldönümlerinin basına yansımaları da farklı olmuştur. Lozan'ın 32. Yıldönümünde Ali Rıza Erem, bu dönemde yayınlanan yarı resmi bir tebliğde, hükümetin iktisadi istiklal savaşı vermekte olduğunu, bu savaşın eski Milli Kurtuluş Savaşı'ndan farksız olduğunu yazıldığını bildirmiştir. Erem, Türkiye'nin iktisadi istiklalinin Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonların kaldırıldığı zaman gerçekleştiğini yazmıştır. Ayrıca Erem, 1923'ten 1950'ye ve 1950'den bugüne kadar içinde bulunduğumuz durumun bir iktisadi istiklal mücadelesi değil, bir iktisadi kalkınma olduğunu da belirtmiştir³²⁷. Bu yıllarda Yunanlıların Lozan Antlaşması ile ilgili iddiaları da farklı olmuştur. Yunanistan'da Eski Koordinasyon Vekili Merkezsis'in gazetesi Etnikos Kirix, Doğu Trakya'yı Yunanistan'a ilhak kampanyası başlatmış, gazete garip iddialarda bulunarak Türkiye'ye dil uzatmış ve Doğu Trakya'nın Yunanistan'a ait olduğunu ileri sürmüştür. Gazete iddialarını şöyle dile getirmiştir: “*Yunanistan Birinci Cihan Harbi'nden galip çıkarken 12 Ada'dan başka hiçbir şey kazanamamıştır. Buna mukabil Türkiye daha karlı çıkmıştır. Bugün Türkiye toprak meseleleri üzerinde bahis açarken biz de istediklerimizi öne sürmeliyiz. Lozan Antlaşması'nın tadilini istemeliyiz. Haklarımızı açıklamalıyız. Doğu Trakya'yı istemek için bütün hak ve hukuka sahibiz. Türkiye'nin nüfusu 16 milyonu geçmezken Yunanistan daracık topraklarında nüfusunu barındıramamaktadır. Bu arada da Türkiye, Sisam ve Sakız Adalarını istemektedir. Bizi bu suretle korkutmak istemektedirler. Türkler Ege'deki Yunan adalarında hak iddia ederlerken bizim de Yunanlı Doğu Trakya'yı istememiz gayet tabiidir. Esasen Mareşal Papagos da yakında efkârı umumiyeye buna dair açıklamalarda bulunarak, zamanımızda iki komşu devletin bu derece farklı anlaşmalarla bağdaşamayacaklarını bilhassa Amerikalılara duyuracaktır. Doğu Trakya Yunanistan'a verilmelidir.*” diyerek Lozan Antlaşması'nın değişmesi gerektiğini söylemiştir³²⁸. Lozan Zaferi'nin kutlandığı 25 Temmuz 1959 tarihinde İzmir Valisi kutlamalara mani olmuş, İsmet Paşa bu durumu hayretle karşılamıştır³²⁹. 28 Temmuz 1959'da Bülent Ecevit, Zafer Gazetesi'nin Ulus'a Atatürk'e saygı

³²⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Günümüz Türkçesine Çev:Bircan Lazım, Bora Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.s. 579- 580.

³²⁷ **Ulus**, 24 Temmuz 1955.

³²⁸ **Ulus**, 13 Ağustos 1955.

³²⁹ **Demokrat İzmir**, 25 Temmuz 1959.

konusunda ders vermeye kalkışmasına öfkelenmiş, asıl saygısızlığın “ *Büyük Doğu*”, “ *Hür Adam*”, “ *Köylü*” gibi yayın organlarının Atatürk ve inkılâplarına karşı bir saldırı içinde olmaları ve bunun engellenememesi olduğunu yazmıştır. Ecevit bunların yanında, Zafer Gazetesi’nin Lozan yıldönümünde bu önemli günle ilgili herhangi bir kutlama mesajı yazmamasına dikkat çekmiş ve asıl saygısızlığın bu olduğunu dile getirmiştir³³⁰.

7. Atatürk ve Milli Bayramların Basına Yansımaları

7.1. 23 Nisan Bayramları ve Atatürk Algısı

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ilk kuruluş yıldönümü olan 23 Nisan 1921, yurt düzeyinde muazzam törenlerle kutlanmıştı. O günkü Hâkimiyet-i Milliye kırmızı mürekkeple basılmış; 23 Nisanın Ulusal Bayram olarak kabul edilmesi için Meclis Başkanlığına bir önerge verilmişti. Bazı milletvekillerinin, dinsel inanç ve bayramlar varken ulusal bayramlara gerek olmadığı fikriyle buna karşı çıktıkları görülmüştü. Ancak Muhittin Baha Pars, “ *Yalnız Türklerin değil, Anadolu’nun değil, bütün İslam dünyasının hayatını, geleceğini kurtaracak bir milletin temelini 23 Nisan’da attık*” diyerek, o günün İslam âlemi için taşıdığı öneme dikkat çekmiştir. Neticede 23 Nisan’ı, M. Kemal’in deyimiyle “ *Yeni ve yüce bir tarihe başlangıç olan bu kutlanası günü ulusun anılarında sonsuza dek yaşatmak*” amacıyla aynı gün kabul edilen bir yasa ile yeni Türkiye Devletinin ilk ulusal bayramı kabul edilmiştir³³¹. Atatürk bu ulusal bayramı çok önem verdiği çocuklara armağan etmiştir. O’nun çocuklara verdiği önemi şu sözlerinden anlayabiliriz: “ *Çocuklar! Bugün bu ülkeyi sizin gibi anlamış bir gençliğe emanet edeceğimden dolayı çok memnun ve mesudum. Cesaretimizi destekleyen ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve bilgi ile insanlık değerlerinin, vatan sevgisinin, fikir hürriyetinin en kıymetli örneği olacaksınız*³³².”

³³⁰ **Ulus**, 28 Temmuz 1959.

³³¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 2. Kitap..., s. 256 .

³³² **Demokrat İzmir**, 23 Nisan 1959.

1955- 1960 yılları arasında Milli Hâkimiyet Bayramlarında, 1920’de kutlanmaya başlanan günün manasının her geçen gün daha iyi anlaşıldığı, o günden bugüne Anadolu başta olmak üzere birçok şeyin değiştiği, bugünün manasına daha çok inançlı olunduğu dile getirilmiştir³³³. 23 Nisan, yıldönümlerinde büyük heyecanla kutlanmış ve yurdun her yerinde bayram nedeniyle törenler yapılmıştır³³⁴. Tan Gazetesi’nde 23 Nisan 1956 yılındaki bayram coşkunlukla kutlanmış, 23 Nisan’ın Türk kalbine işleyen en güzel sembollerden biri olduğu, bugün 35 yaşında olan bu bayramın inkılâpların ve ileri medeniyetin bekçisi sayıldığı, sonsuza kadar muhafaza edileceği, 29 Ekim nasıl Türk milletinin varlığını bütün dünyaya tanıtan bir gün ise 23 Nisan’ın da hâkimiyetin şu veya bu zümreye değil, milletin olduğunu haykıran bir gün olduğu belirtilmiştir³³⁵. Vakit Gazetesi’nde ise “23 Nisan 1920’de toplanan Birinci Büyük Millet Meclisi’nin ilan ettiği kayıtsız şartsız Milli Hâkimiyet prensibine rağmen memleketimizde henüz halledilmeye muhtaç rejim meselelerimiz vardır.” şeklinde bir yazının yazıldığı görülmüştür. 1950’de sonra halledildiği söylenen rejim meselesinin tam olarak halledilemediği, 1950 yılından itibaren rejimle ilgili yapılması gereken iki önemli konu kaldığı yazılmıştır. Bu iki konu şöyle sıralanmıştır; Anayasayı teminata bağlamak ve antidemokratik kanunlar çıkmasını önlemek. Gazetede, demokrasi rejimini yürütecek siyasi partilerin seçimlerde aldıkları oyların Büyük Millet Meclisi’nde adil bir şekilde temsil edecek bir seçim sistemin düzenlenmesi önerilmiştir. Ayrıca bu iki önemli konunun halledilmesiyle rejim buhranının ortadan kaldırılacağı yazılmıştır³³⁶. Bunlar dışında yazılan makalelerde 23 Nisan’ın önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Buna örnek olarak Hadiselere Tercüman Gazetesi’nde çıkan şu makaleyi verebiliriz:

“Milli Hâkimiyet Bayramı

Bu milletin, halk hâkimiyetine kavuşmak için hatıralarına saygı göstermeye mecbur olduğumuz çok büyük mücadele ve fedakârlıkları olmuştur. Taif’de boğulan Mithat Paşa, takım takım sürgüne gönderilen gençler, sokaklarda, darağaçlarında can veren insanları bu memleket hep milli hâkimiyet uğrunda harcadı. Abdülhamit devrinde babalarımız (Jön Türkler) bir gün Türkiye ufuklarında doğacak hürriyet güneşinin hasreti içlerinde yana yana mücadele ettiler. Hakkın vaat ettiği gün doğmalı idi. Selanik’ten ve Makedonya dağlarından kopup gelen cereyan, meşrutiyet sevinçleri, hürriyet, eşitlik, kardeşlik prensipleri uğrunda fedakârlıklara katlanma! Birinci Cihan Harbi ve memleketin istila altına düşmesi..

³³³ Tan, 23 Nisan 1955.

³³⁴ Zafer, 23 Nisan 1956.

³³⁵ Tan, 23 Nisan 1956.

³³⁶ Vakit, 23 Nisan 1955.

İşte böyle bir karanlık günde, 23 Nisan 1920'de Türk milleti Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni topladı. Ve yine milli hâkimiyet için mücadeleye başladı. Fakat bu sefer ki mücadele, yalnız vatandaşın hak ve hürriyetine saygı göstermeyen saray idaresine karşı değil, memleketin istiklaline kasteden, bütün bir düşmanlık dünyasına karşı idi. Bu mücadele mücadelelerin en kanlısı oldu. Sakarya'da, Dumlupınar'da, Anadolu'nun çıplak steplerinde, batan bir imparatorluktan hür bir millet çıkarmak için bir nesli feda ettik ve Türk milletinin üzerine istiklâl güneşinin doğduğunu gördük.

Dünyada hiçbir millet hürriyet ve istiklâlini bizim kadar pahalıya elde etmedi. Dünyada hiçbir millet, hem içerideki düşmanlara ve hem de emperyalizmin istilacı emellerine karşı iki cephe de birden boğuşmadı. 23 Nisan Meclisi, bu iki kanatlı mücadeleyi sevk ve idare eden vatanperverlerin meclisi idi. Onun içindir ki, onların hatırasını kalbimizde en değerli emanet olarak saklıyor ve uğrunda nesiller feda ettiğimiz milli hâkimiyete sınıksız sarılmış bulunuyoruz.

Onun içindir ki bugün, hak ve hürriyetlerimiz aleyhinde zaman zaman ortaya çıkan sözleri, şüpheleri başı ezilmesi lazım gelen bir hıyanet ve irtica ayaklanması olarak nitelendiriyoruz. Cephelerde ölen, sürgünlerde sürünen, hayatlarını bu uğurda feda eden büyüklerimizin ve başta Atatürk'ün ruhuna acı çektirmeyeceğiz. Memleket düşman istilası altında, ordusu dağılmış, tersaneleri yıkılmış, içeride ve dışarıda hıyanet şebekelerinin suikastlarına maruz bulunduğu bir zamanda hürriyet ve istiklâline bağlanan 23 Nisan ruhunu bu millet ebediyen anacaktır. Geçici hadiselerin tesiri altında imanları sarsılanlar, 26 sene evvel bugün şahlanan Türk milletinin kudretini unutmamalı ve ona güvenmelidirler³³⁷.”

7.2. 19 Mayıs Bayramları ve Atatürk Algısı

Atatürk, gençleri her zaman sevmiş ve onlara güvenmiştir. Çok güvendiği gençliğe de bir bayram günü ayırmayı gerekli görmüştür. 1927 yılından başlayarak Milli Eğitime bağlı okullarda her yıl mayısın üçüncü haftasında yapılan Jimnastik Bayramı, 20 Haziran 1938 gün ve 3466 sayılı yasa ile 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı'na dönüştürülmüştür. Onun Kurtuluş Savaşı başlarında arkadaşlarıyla birlikte okuduğu “ *Dağ başını duman almış*” marşı da bu bayramın marşı olarak kabul edilmiştir³³⁸. Mustafa Kemal'e yakın olanlar, Atatürk'ün “ *Doğum günümü ben de bilmiyorum, ama en uygunu 19 Mayıs olur.*” dediğini söylemiştir. Gerçekten Mustafa Kemal'in kurtarıcı olarak bir bakıma 19 Mayıs'ta doğduğu kabul edilmektedir. Nitekim Atatürk şairi Behçet Kemal Çağlar da “ *Samsun Güneşi*” isimli şiirinde bu hususu belirtmiştir³³⁹. 1955- 1960 yılları arasında 19 Mayıs

³³⁷ **Hadiselere Tercüman**, 23 Nisan 1956.

³³⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap..., s. 286.

³³⁹ İsmet Giritli, “Atatürk'ü Doğumunun 125. Yılında Kutlarken... Atatürk ve Devriminin Evrensel Yönü”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011,s. 119.

törenlerinde yurdun her köşesinde törenler yapılmış ve Talebe Federasyonu ile Talebe Birliği gibi birlikler tebliğler yayınlamıştır³⁴⁰. Ayrıca stadyumlarda örneğin; Mithatpaşa Stadyumu gibi yerlerde büyük törenlerin tertiplendiği, gençlere armağan edilen bu günün bir bayram havası içinde geçtiği görülmüştür³⁴¹. Bu dönemde Kore’de bulunan Türk askerlerinin de 19 Mayıs Bayramı’nı kutladıkları görülmüştür. Demokrat İzmir Gazetesi’nin 19 Mayıs 1956 tarihli, Ergün Gökmen’in yazdığı “Kore’de 19 Mayıs Bayramı” başlıklı haberde Kore’deki 19 Mayıs Bayramı’nı coşkun bir dille anlatmıştır. “ *Fakat en önde geçen Atatürk nazarları kendinde toplamıştı.. Herkes ona bakıyordu. “ Hasta Adam” denen memleketten 30 sene sonra “ Komünizmden hasta olan dünyayı” tedavi için 4500 evladını 18 bin kilometre uzağa yollayan bir milleti yaratan dâhiye bakıyordu.*” sözleri ile bu coşkunluk dile getirilmiştir³⁴². Vakıf Gazetesi’nde 19 Mayıs’ın önemi şu sözlerle anlatılmaya çalışılmıştır: “ *19 Mayıs 1919 Atatürk’ün Samsun’a çıktığı gün. Esarete düşen vatan topraklarını kurtarmak için Türk milletini kendi etrafında toplanmaya çağırarak azmi ile Anadolu sahiline ayak bastığı gün. Dört sene sonra büyük zafer ile sona eren Kurtuluş mücadelesine başlangıç olan gün. Kurtuluş mücadelesinden sonra otuz beş senelik millî iradenin ilk müjdesini getiren gün. Onun için de Türk gençliğinin haklı olarak kendisine bayram yaptığı gün*”³⁴³.

19 Mayıs anma yıldönümlerinde ilgimizi çekecek olan en önemli noktalardan biri Ulus Gazetesi’nin “*Devrimci Genç*” adı altında bir yazı yayınlaması³⁴⁴, ertesi günde Ulus’un bu yazısı sebebi ile Zafer Gazetesiyle aralarında çatışma ortaya çıkması, Zafer; CHP’nin yayın organı olan Ulus’un bu yazı ile gençleri iktidara, orduya, polise karşı kışkırttığını söylemesidir³⁴⁵. Bu konu basında yoğun bir şekilde ele alınmıştır³⁴⁶. Askeri müdahaleden sonra kutlanan 19 Mayıs’ta Atatürk’ün şu sözlerine yer verilmiştir: “ *Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğru. Benim arzu edip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör başkalarının*

³⁴⁰ **Ulus**, 19 Mayıs 1957.

³⁴¹ **Hadiselere Tercüman**, 19 Mayıs 1957.

³⁴² **Demokrat İzmir**, 19 Mayıs 1956.

³⁴³ **Vakıf**, 19 Mayıs 1955.

³⁴⁴ **Ulus**, 19 Mayıs 1958.

³⁴⁵ **Zafer**, 20 Mayıs 1958.

³⁴⁶ Bkz. **Tezimizde** “ Basında Bursa Nutku Tartışmaları” s. 68.

*iradesine râm edendir. Ben kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hükmetmek isterim*³⁴⁷. ”

7.3. 30 Ağustos Zafer Bayramları ve Atatürk Algısı

30 Ağustos Zafer Bayramlarında ülkede heyecanlı kutlamalar olmuştur. Bu kutlamalar Zafer Gazetesi'nde şöyle yazılmıştır: “30 Ağustos gecesi... Bütün şehir baştan aşağı bayraklarla donatılmıştı- Ankara bu gece her günküden ayrı bir mana ifade ediyor- fener alayının halk üzerindeki çok müspet tesiri- Ulus Meydanının sahne olduğu büyük festival³⁴⁸”. Ulus ise bugünün önemini Atatürk'ün “ 30 Ağustos'ta icra ettiğimiz muharebe neticesinde düşman Kuvvayı Asliyesini imha ve esir ettik. Düşman ordusu Başkumandanlığını ifa eden General Trikapis de esirler meyanına dâhil oldu.” sözüyle vermiştir³⁴⁹. Basına yansıyan diğer haberler ise şöyledir: Demokrat İzmir: 1 Eylül 1922'de ordumuza İzmir yolunu açan 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharebesi Türk'e hayat bahşetmiştir. Çal köylü kahraman bir kadın anlatıyor: “ O günleri görmediniz... Cehennemdi sanki. Her yanımız alev alev yanıyordu kızanımı göğsüme bağlamıştım. Mermiyi sırtıma yüklemiştim. Ankara'da Gazi Paşa'nın büyük bir heykeli var. İşte onun yanındaki kadın benim³⁵⁰..” Milliyet'te 30 Ağustos 1958'de anılarını yazan Kazım Özalp; 30 Ağustos 1922'de Milli Müdafaa Vekili olduğunu, işgal altındaki İstanbul'da bulunan külliyetli miktardaki mühimmatın Anadolu'ya getirilmesinin lazım olduğunu, bu imkânsız görülen işin Türk milletinin fedakârlığı ile başarıldığını ve Anadolu kadınının cephaneyi sırtında taşıdığını yazmıştır³⁵¹. Ulus Gazetesi'nde 30 Ağustos 1959'da “ 30 Ağustos'un Siyasi Değeri” başlıklı yazıyı yazan Bülent Ecevit; Türk milletini 30 Ağustos Zaferine ulaştıran hareketin güç kaynağının, askeri olduğu kadar siyasi güç olduğunu, o kadar ağır şartların, aşılmaz sanılan engellerin yalnız askeri deha ile aşılamayacağını, siyasi dehanın da lazım olduğunu belirtmiştir³⁵². Hadiselere

³⁴⁷ **Hadiselere Tercüman**, 28 Mayıs 1960.

³⁴⁸ **Zafer**, 1 Eylül 1955.

³⁴⁹ **Ulus**, 30 Ağustos 1955.

³⁵⁰ **Demokrat İzmir**, 30 Ağustos 1957.

³⁵¹ **Milliyet**, 30 Ağustos 1958.

³⁵² **Ulus**, 30 Ağustos 1959.

Tercüman Gazetesi'nde Cihad Baban aşağıdaki metni kaleme alarak, bugünün önemini şu şekilde vurgulamıştır:

“ Bütün Mazlum Milletlerin Tebcil”³⁵³ Ettikleri Tarih: 30 Ağustos

Türkiye'nin Şark dünyası ve İslam âlemindeki büyük tesirini memleketin içinden anlamaya imkân yoktur. Bunu bir Pakistan yolculuğunda anladım. Hürriyete, istiklâle susamış insanların Türk mucizesini nasıl büyük bir hayranlıkla takip ettiklerini orada gördüm. Mustafa Kemal yalnız Türk milletini kurtuluşa götüren bir önder değildir. O yüz binlerce insana ümit vermiş, onların gözlerini açmış, kalplerine iman aşlamış bir insandır.

Şarkın çeşitli bahtsızlıkları vardır. Evvela iklimlerin boğucu sıcağıyla didişir. Çöllerin, steplerin kızgın ateşi buradaki halkı yorgun düşürmüştür. Nüfusun yer yer çok artması, hurafeler, tevekkülün yanlış anlaşılması, onlara önderlik eden Osmanlı İmparatorluğu'nun ve hilâfetin medeni vazifelerini yapamamış olmaları ve bunların bir gerileme zihniyeti içinde çökerek onların ümitlerini de beraber sürükledikleri, mezhep ve tarikat kavgaları, cehalet.. Uzun asırlar boyunca Şarkı, teknik ilerlemelerden istifade etmiş olan Garp sömürgecilerinin oyuncuğı haline sokmuştur.

Ekonomik düşkünlük, gerilik sebebidir. Yahut davayı tersine alırsak gerilik ekonomik düşkünlüğü yaratır. Şark memleketlerinde bu çöküntüyü görürüz ve asırlarca Garphılar, Şarklıların bu halini istismar etmişlerdir.

Fakat bu hal böyle devam edemezdi. Şarkın sıcak iklimlerinde yaşayan insanların da insan haklarına kavuşmak için yüreklerinde yanan bir hasret vardı. Emperyalist müdahillerin, mezhep kavgalarını alevlendirmesi bu insanları birbirine düşürmesi sürekli devam edemezdi. Şark da uyanıyordu, düşünen insanlar, hürriyetin ve istiklâlin ateşi ile uyanıyorlardı. Şair İkbâl Lahor'da kendi milletine “Uyanın!” diye haykırıyor ve onlara yol gösteriyordu.

Bir gün Türkiye şahlandı. Kudretli bir nefes onu daldığı uykudan uyandırdı. Düşmanlarının toplarına tüfeklerine karşı Türk milleti yalın sinesiyile karşı koydu. Ondaki hürriyet aşkını, insanlık idealini, tek bir adam nefsinde toplamış milletine olan inancı ve güvenciyile çok büyük bir mücadelenin içine atılmıştı. Erzurum'dan Sivas'tan sonra Ankara kürsüsünden millete hitap etti. Tedrici ölümden kurtulmak için milletin büyük bir hamle yapması icap ettiğini söyledi ve nihayet Anadolu yaylalarında bütün dünyanın hakikate karşı millî bir direnme cephesi kurdu. 30 Ağustos'ta da istilacıların aletliğini yapanları denize dökerek Türk istiklâl ve zaferini kazandırdı.

30 Ağustos hiç şüphe yok Türk için büyük bir gündür. O günkü askeri zafer, yeni bir Türk milletinin doğmasına sebep olmuştur. Tarihimizin dönüm noktası olan bugünü elbet tüm benliğimizle kutlayacağız. Çünkü o gün Türk milletinin kötü talihi ebediyen yenilmiş oldu.

Fakat yalnız o kadar değil. 30 Ağustos'ta yalnız Türk milletinin kötü talihini yenmekle kalmadık, bütün mazlum Şark âlemine de büyük bir örnek verdik. Kendi tevekkülleri içinde boğulmuş kalmış insanlar o gün yeni bir ümidin ışıklarıyla gözlerini açtılar.

Eğer bugün Pakistan hürriyetine kavuşmuş, Endonezya hür ve bağımsız olmuşsa, eğer bugün Afrika'daki birçok Müslüman memleketleri hürriyet ve istiklâllerine kavuşmak için mücadele ediyorlarsa bunun sebebini, 30 Ağustos tarihindeki Türk zaferinde aramalıyız.

³⁵³ Yüceltme.

*Bu zafer yalnız bizim değil, hürriyetlerine susamış bütün mazlum insanların da tebcil ettikleri kutsî bir tarihtir*³⁵⁴.”

Genel olarak 30 Ağustos Zafer Bayramlarında ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtardığı, emperyalist güçlere karşı cesaretle savaştığı ve genç dinamik bir devlet kurduğu için Atatürk’e karşı duyulan sevgi ile saygının dile getirilmesi görülmüştür.

7.4. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramları ve Atatürk Algısı

1955 ve 1960 seneleri arasında ülkede 29 Ekim Cumhuriyet Bayramlarının coşkunlukla kutlandığı ve Atatürk’ün şükranla anıldığı görülmüştür. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramlarında basına yansıyan başlıklar şu şekilde olmuştur: Milliyet; *“Cumhuriyet Bayramı heyecanla kutlandı, 32. Yıldönümü münasebetiyle Ankara ve İstanbul’da muhteşem geçit törenleri yapıldı. Halk sabaha kadar neşe içinde eğlendi*³⁵⁵.” Demokrat İzmir’de 29 Ekim 1956’da günün önemine dair yazı yazar Ziya Hanhan dünyanın durmadan yenilendiğini, milletin her an gençleşmekte ve kuvvetlenmekte olduğunu, şahıslara aldanarak cumhuriyete sırtını dönenlerin mutlaka ama mutlaka putsuz kalacaklarını söyleyerek bayramı kutlamıştır³⁵⁶. Zafer’de *“ Cumhuriyet Bayramı bütün yurttta törenlerle kutlandı. Hipodromda yapılan parlak ve muhteşem geçit törenini, Reiscumhur, Meclis Reisi, Başvekil, vekiller ve muazzam bir vatandaş kitlesi takip etti”* başlığı ile verilmiştir³⁵⁷. Ulus’ta Yakup Kadri Karaosmanoğlu 29 Ekim 1958 tarihinde *“ Türkiye Cumhuriyeti 35 Yaşında”* başlıklı yazı yazmıştır. Yazıda; 29 Ekim 1923’te Türkiye’de Cumhuriyet ilanına hem içeriden hem dışarıdan hayret edenlerin çok olduğunu, hepsinin ağzında *“Çok sürmez; gene Saltanat ve Hilafet müesseseleri yerine gelir ve tarih tabii seyrini takip eder.”* sözleri olduğunu yazmış, çoğu insanda Cumhuriyetin ancak Atatürk’ün hayatı müddetince süreceği kanaati olduğunu, sebebini bilmediğini ama nedense Cumhuriyet rejiminin bir türlü Türk milletine yakıştırılmadığını, tüm bunlara ve bazı eksiklerinin olmasına rağmen, bugün Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet’in o

³⁵⁴ Hadiselere Tercüman, 30 Ağustos 1955.

³⁵⁵ Milliyet, 30 Ekim 1955.

³⁵⁶ Demokrat İzmir, 29 Ekim 1956.

³⁵⁷ Zafer, 30 Ekim 1957.

yenileşme, Garplılaşma ve demokratlaşma yolunun en ileri merhalelerinden birine vardığını ve artık geriye dönme tehlikesinden kurtulduğunu belirtmiştir³⁵⁸. Cumhuriyetin 32. Yıldönümünde Hadiselere Tercüman Gazetesi Atatürk'ün şu sözlerine yer vermiştir: “Biz her vasıttan, yalnız ve ancak, bir noktaî nazardan istifade ederiz. O noktaî nazar şudur: Türk milletini, medeni cihanda layık olduğu mevkie taşımak ve Türk Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha ziyade takviye etmek ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek³⁵⁹.” Yaş dergisinde Cumhuriyet'in 35. Yılı sebebiyle yazılan başyazıda dönemin olaylarına eleştiri yapılan bir dille yaklaşıldığı görülmüş ve Cumhuriyet Bayramı bu başyazı üzerinden kutlanmıştır. Başyazı şu şekildedir:

“ 35 Yaş

Hâkimiyeti millete veren Cumhuriyet Türkiye'si 35 yaşını bitirdi. 1923'lüler bu Atatürk Türkiye'si ile yaşattılar. 10.cu yıl nutkunda Atatürk Cumhuriyeti işte bu 1923 sonrası “ Genç Adam”ına emanet etti.

Bu genç adam; ana, baba ve Atatürk'ü beraber heceledi.

Bu genç adam; okumaya “A” harfinden, yazmaya “Atatürk” kelimesinden başladı.

Bu genç adam; tabiatın rahat maviliğinden değil, savaş ampullerinin endişeli ışığında yetişti.

Ama vesika ekmeğinin karanlıklarından hayata atılan bu genç adamı demokrasi kazasına kurban ettiler. Artık “ Refah faciası” deyimi, bu gencin geçmişinde değil, günlerindedir.

Okuldan çıktığı gün, inandıklarının istimplâki ile karşıladılar onu! 1923'den başlayan “ yirmi yedi yılı” öğreten, “ yirmi yedi yılı” inandıran ağızlar, kalemler o “ yirmi yedi yılı” karalıyor, yaratılan “ Milli Şef”i yıkıyor, kitapları yakıyordu.

Genç adam bir sabah, Arapça ezanla uyandı. Yavrusunu yiyen kediler gibi, o ağızlar, o kalemler bu defa genç adama; gerdikleri kara çarşafın ardında gizlenen aklını ödeyerek girebileceği bir “ Cennet sathı”nın kapılarını açtılar!

Şimdi; bu gencin bir aylık alın teri, bir gecelik eğlencede garson yamaklarının avucunda bahşiş; ceketindeki zifos tramvay kuyruğunda beklerken geçen kadillakların hızı, midesindeki rahatsızlık, “yok”ların hazımsızlığıdır’.

Kolundaki çiçek aşısından, cebindeki nüfus hüviyet cüzdanına kadar Cumhuriyet Türkiye'si'nin içinden olan bu genç adam şimdi, elinde Atatürk'ün Nutuk'u Cumhuriyet'in 36. yılına başlıyor. Kutlu olsun³⁶⁰.”

³⁵⁸ **Ulus**, 29 Ekim 1958.

³⁵⁹ **Hadiselere Tercüman**, 29 Ekim 1955.

³⁶⁰ **Taş**, 25 Ekim 1958.

Askeri müdahaleden sonraki 29 Ekim’de Milliyet’te Atatürk’ün şu sözüne yer verilmiştir: “*Ey Türk Gençliği; birinci vazifen Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir*³⁶¹.”

7.5. 10 Kasımlar ve Atatürk Algısı

Milli çıkarlar ve devlet işlerinde son derece dikkatli olan, hiçbir bahane kabul etmeyen Atatürk kendi sağlığına yeterli alakayı göstermiyordu. Yaşayış tarzının sağlığına verebileceği zararlara karşı ilgisiz kalmaktaydı. Geceleri çok geç yatmakta, bir konu üzerinde durulduğunda ara vermeden çalışmaktaydı. Büyük Nutku hazırlarken çalışanlardan bayılanlar olduğu halde, o aralıksız dikte etmeye devam etmişti. Okumaya ilgisi olan Atatürk ilgi duyduğu bir kitabı ne kadar hacimli olursa olsun saatlerce okur, bitirmeden bırakmazdı. Fakat 1937 yılına gelindiğinde, yorgunluk işaretleri belirmeye başlamıştı. Saçları azalmış, yüz çizgileri derinleşmişti. Burun kanamalarından şikâyetleri vardı³⁶². İyice ilerleyen hastalık Atatürk’ü yatağa düşürmüştü. Hastalık sonunda 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 9’u 5 gece, girdiği komadan kurtulamayarak hayata gözlerini kapamıştı³⁶³.

Hükümet acı haberi millete şu bildiri ile duyurmuştur: “ ... *Türk Milleti Ulu şefini, insanlık büyük evlâdını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmayan ziyanından dolayı ve derin taziyelerimizi sunarız... Ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiye’sidir... Bugün ayrılığına ağladığımız Büyük Şefimiz Atatürk, her vakit Türk Milletine güvendi... Ebedi Türk Milleti, onun eserlerini ebediyete kadar yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli emaneti olan Türkiye Cumhuriyeti’ni daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir. Kemal Atatürk, Türk’ün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır.*” Atatürk’ün hayata gözlerini yumması haberi yurt içinde çok derin üzüntü yarattı. Dünyada geniş yankılar uyandırdı³⁶⁴. Türk halkının Atası’nın ölümünden duyduğu büyük kederi ve ebedi Şefine olan minnet ve bağlılığını, 11 Kasım’da oy birliği ile Cumhurbaşkanı seçilen

³⁶¹ Milliyet, 29 Ekim 1960.

³⁶² Çaycı, a.g.e., s. 461.

³⁶³ Yalçın, a.g.e., s. 400.

³⁶⁴ Çaycı, a.g.e., s. 465.

İsmet İnönü, 21 Kasım 1938’de bir bildiri ile şöyle dile getirmiştir: “ ... *Devletimizin bânisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi (hizmet edeni); insanlık idealinin mümtaz siması; eşsiz kahraman Atatürk; vatan sana minnettardır. Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk milleti ile beraber senin huzurunda tâzim ile eğiliyoruz*³⁶⁵. ”

Türk Milleti Atatürk’ün her ölüm yıldönümünde ona olan saygı ve bağlılığını her şekilde göstermeye çalışmış, matem yıldönümlerinde eğlence yaptırana tepki göstermişlerdir. Demokrat İzmir Gazetesi’nin 11 Kasım 1956 tarihli “*Matem Günü Eğlence Yaptırınlar*” başlıklı haberi de bunun en açık örneklerinden biridir. Haberde Atatürk’ün 18. ölüm yıldönümünde radyolarda büyük ölünün ruhuna konuşmalar ve şiirler okunurken, Akhisar’da matem günü olmasına rağmen belediye evlenme salonunda düğün yapılmasına izin verilmesine gazetede tepki gösterilmiştir³⁶⁶. Daha sonra Akhisar Belediye Başkanı gazeteye açıklama yapmış, Aziz Atatürk’e karşı olan sevgilerini dile getirmiş, düğün sahiplerinin salon bekçisini tehdit ederek salonu zorla açtırıp düğün yaptıklarını, belediye olarak Atatürk’ün ölüm yıldönümünde böyle bir eğlenceye müsaade etmediklerini dile getirmiştir³⁶⁷. Atatürk’ün ölüm yıldönümü olan 10 Kasımlarda; Atatürk her zaman gözyaşları ile anılmıştır³⁶⁸. 10 Kasımlarda Atatürk’e olan özlem de büyük olmuştur. Tan’da “ *Atam! Bütün dünya seni arıyor! Neden aramızda değilsin?*” başlığı bize bu özlemi gösterir niteliktedir³⁶⁹. 10 Kasım 1957 tarihinde Ulus’ta Atatürk’ün ölümünün 19. Yıldönümünde T.M.T.F. Genel Başkanı’nın basına bir demeç vererek yüksek tahsil gençliğinin Atatürk’e ve inkılâplarına olan bağlılığını ifade ettiğini, demecin sonunda Atatürk’ün ideallerinin gerçekleştirilmesi için gençliğin ant içtiği bildirilmiştir³⁷⁰. Vakit’te Hakkı Süha Gezgin’in “ *Ata İçin* ” isimli yazdığı yazı da Atatürk’ün ne kadar büyük bir kişilik olduğu anlatılmıştır. Yazı şu şekildedir:

“ Ata İçin

Himalaya gibi adamlar vardır. Zamanlarında anlaşılmazlar. Çünkü çağdaşları, o dağa tırmananlara benzerler. Yalnız bir tarafını görürler, bütün heybeti ile onu kavrayıp kucaklayamazlar.

Atatürk böyle bir tepe, kat kat dağlardan aşıldıktan sonra kavuşulan bir şahika idi.

³⁶⁵ Çaycı, a.g.e., s. 466.

³⁶⁶ Demokrat İzmir, 11 Kasım 1956.

³⁶⁷ Demokrat İzmir, 15 Kasım 1956.

³⁶⁸ Demokrat İzmir, 11 Kasım 1956.

³⁶⁹ Tan, 10 Kasım 1956.

³⁷⁰ Ulus, 10 Kasım 1957.

Büyük dağları nasıl araya mesafeler koyduktan sonra seyredebilsek Ata'ya da zaman arkasından bakınca daha iyi görüyor ve anlıyoruz.

Şu kısacık zamanda kaçımız, en az kırk kere;

- *Ah, eğer o olsaydı!*

Demedik.

Ata, yalnız kendi çağının değil, geçmiş devirlerinde en büyüklerinden biri idi. Dehasının sayesinde sezer, düşüncesinin aydınlığıyla görür, iradesinin ateşiyle yumuşatar, büker, işler, süslerdi.

Ömründe umutsuzluk nedir bilmezdi. En derin uçurum karanlıklarını şimşekleri ile yardı. Bizim bur fatihimiz, odur. Onu tarihin tanıdığı büyüklerden yalnız biriyle karşılaştırmak güçtür. Atayı sözle anlatmak ne mümkün!³⁷¹.

Zafer 11 Kasım 1958 'de " *Atatürk Gününün de Havasını Bozdular*" başlıklı haberde İsmet İnönü'nün 10 Kasım 1958'de, CHP'nin ideal ve Hürriyet cephesinde olduğunu söyleyerek politika yapılmaması gereken bir günde politika yaptığını, bütün kalplerin birleşmesi lazım gelen bir günde CHP ve İnönü'nün ortalığı karıştırmak amacıyla olduğu iddia edilmiştir. Kendilerinin CHP'nin ideal ve hürriyet cephesinde olduklarını iddia etmelerine bir şey demediklerini, ama o cephede bulunmak şuurunu gösterenlerin hidayete ermeleri gerektiğini ve bozgunculuktan vazgeçmeleri gerektiğini, CHP'nin ise bunu asla yapamayacağını söylemişlerdir³⁷².

8. Atatürk Orman Çiftliğinin Satılması Meselesi

Atatürk orman çiftliğinin satılma haberi Demokrat İzmir Gazetesi'nde çıkmış haberde; Büyük Millet Meclisi'nde günün konusu olan Atatürk Orman Çiftliği'nin 725 dekarlık arazisi üzerine çöp fabrikası kurulması için satıldığı, bu karara Kocaeli Milletvekili Saadettin Yalım'ın büyük tepki gösterdiği, fakat DP'lilerin bunun Atatürk'ün vasiyetine uygun olduğunu savundukları dile getirilmiştir³⁷³.

Atatürk, Latife Hanım'la boşanmasından sonra mal varlığını milletine bağışladığını vasiyet etmişti. Çünkü gerek kişisel birikimleri, gerekse ziyaret ettiği birçok şehirde belediyelerin bina ve toprak armağanları neticesinde üzerinde büyük

³⁷¹ **Vakit**, 10 Kasım 1955.

³⁷² **Zafer**, 11 Kasım 1958.

³⁷³ **Demokrat İzmir**, 30 Mayıs 1959.

bir mal varlığı birikmişti. Atatürk bu durumun farkında olduğundan, 12 Haziran 1933 tarihinde Medeni Kanun'un 452. maddesine göre olan birikimlerinin kanuni zorunluluk hükmünün dışında bırakılması için bir kanun çıkarılmasını ve vefatı halinde üzerindeki mal varlığının mirasçılara intikal etmeden devlete ve millete kalmasını sağlamıştı³⁷⁴. Atatürk Orman Çiftliği ile ilgili kanun görüşmelerinden biri 2 Mayıs 1956 tarihinde yapılmış; Kırklareli Milletvekili Şefik Bakay'ın, Ankara inhisarlar bira ve şarap fabrikalarıyla bunlara bağlı imalâthanelerin Atatürk Orman Çiftliğine devri hakkındaki kanun teklifinin, havale edilmiş olduğu (Gümrük ve inhisarlar, Ziraat, Maliye ve Bütçe encümenlerinden seçilecek beşer üyeden oluşmuş) geçici bir alt kurulun müzakeresini arz ve teklif etmiş ve kabul edilmiştir³⁷⁵. Meclis'te 8 Nisan 1957 tarihinde Atatürk Orman Çiftliğinin satılması konusu tartışılmış, kanun görüşülmüştür. Atatürk Orman Çiftliği arazisinin toplam 1 148 576 dekarının ihtiyaca göre Karayolları Umum Müdürlüğü, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Umum Müdürlüğü, Toprak Mahsulleri Ofisi Umum Müdürlüğü, Etibank Umum Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü, PTT Umum Müdürlüğü, Çubuk Belediyesi, Devlet müesseseleri arasında paylaşılması görüşülmüştür. Ayrıca Macun Köyü ve Balgat Köyü'nde olan arazinin lise binası yapımı için devlete verilmesi ve geri kalan kısmının bölge çiftçileri ya da isteyenler arasında paylaşılması görüşülmüştür³⁷⁶.

8 Nisan 1957'de Atatürk'ün çiftliğinin bir kısmını satmak için hazırlanmış olan yasa tasarısı Meclis'te görüşülmüş ve 1950 dekarlık arazinin satışına izin veren tasarı 17 Nisan 1957'de kabul edilmiştir³⁷⁷.

9. DP Döneminde Milli Mücadele Algısının Basına Yansımaları

Türkler, Birinci Dünya Savaşı'na yorgun, bitkin, ekonomik ve mali yönden zorluklar ve bunalımlar içerisinde, manevi bakımdan ise yıpranmış, yorgun ve huzursuz bir halde girdiler. Milli Mücadele hareketine liderlik eden Mustafa Kemal Nutuk'ta; *“ 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığım zaman Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran bir kuvvet vardı. İşte ben o kuvvete güvenerek*

³⁷⁴ Güneş, a.g.t., s. 34.

³⁷⁵ Meclis tutanakları, 2 Mayıs 1956.

³⁷⁶ Meclis Tutanakları, 8 Nisan 1957.

³⁷⁷ Turgay ve Ahmad, a.g.e., s. 161.

işe başladım.” diyerek istiklâl mücadelesine atıldığını belirtiyordu. Hükümet tarafından kendisine verilen müfettişlik görevine aykırı olarak hareket eden Mustafa Kemal, işgallere karşı halkı bilinçlendirmeye önem verdi. Kuvayı Milliye'nin yönlendirilmesi için gayretlerini arttırdı. Mustafa Kemal, Samsun'a çıktıktan sonra başlattığı Kurtuluş Mücadelesi'nin gayesini, Nutuk'ta şöyle açıklıyordu: “*Esas Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak, tam bağımsızlığı temin etmekle mümkündür.*” Bu amaçla başlatılan hareketin adı, Milli Mücadele idi³⁷⁸. Milli Mücadele, Türk milletinin bağrından çıkan milli ordu ile yapılacaktı. Öte yandan milli devletin ilkeleri, Misak-ı Milli kararları ile belirlenecekti³⁷⁹. Milli Mücadele devrinde Misak-ı Milli'nin millî sınırlarla alakalı maddeleri, Lozan Barış Antlaşması ile bu tespitler gerçekleşmiştir. Atatürk, Misak-ı Milli projesine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne esas teşkil eden görüşlerini daha Birinci Dünya Savaşı'nda, savaş meydanlarında elde ettiği tecrübelerle dayandırarak gerçekçi kişiliğini ortaya koymuştur³⁸⁰.

1954 seçimlerinde Celâl Bayar ve İnönü arasında Kuvayı Milliye anıları üzerinde bir çatışma yaşanmıştır. Celâl Bayar'ın; 20 Nisan 1954 Bursa ve 28 Nisan 1954 İstanbul'da Taksim Meydanı'ndaki nutuklarında Demokrat iktidarın yaptıklarını ve yapacaklarını anlattığı, İnönü'ye de çok eski günlere uzanan taşlamalarda bulunduğu görülmüştür. Bunlara karşılık İnönü 27 Nisan 1954'te, Celâl Bayar'ın radyodaki seçim konuşmalarına cevap vermiş; Bayar'ın milli hâkimiyet tehlikeye girdiği zaman özellikle Birinci İnönü Muharebesinin başında, Çerkez Ethem ile mücadele sırasında kendisinin İstanbul'da bulunduğunu ima ettiğini, bu ima ile neyi amaçladığını anlamadığını dile getirmiştir. Bunların yanında İnönü, milli mücadele yıllarına Bayar'ın da bizzat tanıklık ettiğini hatırlatmış, kendisi gibi onunda o dönemdeki bütün insanların adlarını ve rollerini hatırladığını, ama faydalı görürse, o zamanlar herkesin ne rol ve ne yol takip ettiğini tafsilatı ile söyleyebileceğini belirtmiştir³⁸¹.

³⁷⁸ Zekeriya Türkmen, “Bir Askeri Deha Olarak Atatürk'ün İleri Görüşlülüğü ve Ordu- Millet Dayanışmasına Verdiği Önem”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.s.371-373.

³⁷⁹ Türkmen, **a.g.m.**, s. 373.

³⁸⁰ Mehmet Evsile, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Temellerinin Oluşmasında Atatürk'ün Gerçekçi Kişiliğinin Rolü”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.830.

³⁸¹ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt...,s.s.143- 144.

Demokrat Parti döneminde dış politikada dikkat çeken özelliklerinden biri, milli kurtuluş savaşlarına ve bağımsızlık hareketlerine verilen destekten ülkenin uzaklaşması olmuştur. Bilindiği gibi, İkinci Dünya Harbi sonrasında dünya ikili bir sürece sahne olmuş, bir taraftan eski sömürgeler şeklen bağımsız olurken, diğer taraftan eski sömürgecilik de yeni emperyalizm kılığına girmiştir. Bu süreçlerin gerçekleşmesi, kolaylıkla tahmin edileceği gibi, büyük kaynaşmalara yol açmıştır. Bu dönemde Fas'tan İran'a kadar uzanan bölge, dünyanın en “ sıcak” noktalarını içine almıştır. Afrika'nın kuzeyini ve Orta Doğu'yu sarsan bu antiemperyalist savaşlarda Demokrat Parti Hükümeti'nin, emperyalist devletler tarafında yer aldığı görülmüştür³⁸². Milli Mücadele konusunda makale yazan Yakup Kadri artık milli mücadele ruhunun yavaş yavaş kaybolduğunu söyleyerek duygularını dile getirmiştir³⁸³. 18 Haziran 1957 tarihli yazısında ise Yakup Kadri yine Milli Mücadele konusuna değinmiş; aradan 35 yıl gibi az bir zamanın geçmesine rağmen Milli Mücadele'ye dair noktaların üniversite hocaları başta olmak üzere çoğu insan tarafından unutulmuş olduğunu yazmıştır³⁸⁴. Demokrat İzmir'de çıkan “ *Kuvayı Milliye Ruhu*” başlıklı yazıda ise milli mücadelemizin bütün esir devletlere kurtuluş umudu olduğu dile getirilmiştir. Kuvayı Milliye ruhunun ne kadar korkusuz, cesur olduğu belirtilmiş, Maraş kurtuluş mücadelesi yapılırken Ermeni vatandaşlarımızın Fransız saflarında bulunduğu, bundan dolayı Türk vatanperverlerden Ermeni eviyle komşu oturanların kendi evlerini kendi elleriyle ateşe verdiklerini, bir düşman yuvasının daha yıkılması için çaba gösterdikleri anlatılmış, Fas milliyetperverlerinin köy evlerini yakıp çöle çekilmelerinin Maraş kurtuluşunu hatırlattığı yazılmıştır. Kurtuluş için çekilen acılara da değinen gazetede, Fas'ın aynen Maraş gibi yakın zamanda kurtulacağı ümidi dile getirilmiştir³⁸⁵. Sebilürreşad Dergisi'nde ise; Milli Mücadele'de ulema canla başla böyle çalıştı yazılarak Şükrü Hoca isimli Çelik Alay Milli Kuvvetler Kumandanı'nın elinde süngüsü olan resmi yayınlanmıştır³⁸⁶.

³⁸² Eroğul, a.g.e., s. 70.

³⁸³ **Ulus**, 20 Ocak 1957.

³⁸⁴ **Ulus**, 18 Haziran 1957.

³⁸⁵ **Demokrat İzmir**, 22 Temmuz 1955.

³⁸⁶ **Sebilürreşad**, Haziran 1957. Ayrıca resim için bkz. Tezimizde ekler bölümü s. 149.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS'A GİDEN YOL VE 27 MAYIS SONRASI ATATÜRK ALGISI

I.ASKERİ MÜDAHALE ORTAMINI HAZIRLAYAN NEDENLER

1. Demokrat Parti'nin Yükselme ve Yıpranma Sebepleri

1946- 1950 yılları arası Demokrat Parti'nin yükselmesinde birinci dönemi oluşturur³⁸⁷. Bu dönemde parti önce kuruluşunu biçim olarak tamamlamış, Millet Meclisi'nde kuvvetli bir grupta yer almış, memleketin her yanında ocak, bucak, ilçe ve il teşkilatlarını yapmıştır. Demokrat Parti'nin yükselmesinin en önemli nedenlerinden biri Halk Parti iktidarının, dönemin şartları gereği uyguladığı çeşitli baskılardır. Bu uygulamalar Demokrat Parti'nin her geçen gün biraz daha mazlum, iktidarın biraz daha acımasız olduğu izlenimini yaratmıştır³⁸⁸. “*DP'liler kendilerini Türk tarihinde “devrimi” son aşamasına taşıyacak yeni bir kuvvet olarak görüyorlardı. Tarihin kendilerinden yana olduğundan ve İnönü yönetimindeki CHP ilerleme önündeki başlıca engel durumuna geldiğinden, ilk işlerinin CHP'yi iktidardan uzaklaştırmak olduğunu düşünüyorlardı. DP'liler, siyasi devrimin son basamağı olarak gördükleri seçimlerde zafer kazanmakla, bu engelin kaldırıldığına inandılar. Nitekim seçim zaferini bir “Beyaz Devrim” olarak nitelediler*³⁸⁹.”

Demokrat Parti kendisinden önceki dönem ile köprüleri yıkmış, bunu ilk meclis nutkundan itibaren başlatmıştı³⁹⁰. Adnan Menderes, 19 Mayıs 1950 tarihinde Birinci Menderes Kabinesi'nin programını okurken ‘*millete mâl olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız*’ derken, ilk defa tutan inkılâp ve tutmayan inkılâp ayrımını yapmıştı. Hükümet programında dikkat çeken bir diğer nokta ise

³⁸⁷ Demokrat Parti'nin yükselmesinin sebeplerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Hikmet Özdemir, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.s. 1624- 1666.

³⁸⁸ Ağaoğlu, **a.g.e.**,s. 78.

³⁸⁹ Ahmad, **a.g.e.** ,s. 60.

³⁹⁰ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 191.

Atatürk'ten neredeyse hiç söz edilmemiş olmasıydı. İnkılâpları benimsemeyerek Menderes'in destek gördüğü gelenekçi liberal kesimi karşısına almak istemediği görülmüştür. Bu şekilde izlediği tutum ile bu çevrelere olan borcunu ödediği düşünülmüştür. Gelenekçi liberal kesim, her ne kadar bu tutumu yetersiz görmüşse de Kemalist devrimden uzaklaşılması yolunda bir adım olarak değerlendirmekten de kaçınmamıştır. Kemalist devrimlerden uzaklaşma algısı devrimci çevrelerde de görülmüştür³⁹¹. Hâlbuki Menderes'in ayırım yaptığı o gelmiş geçmiş inkılâp yasalarında aslında, Celâl Bayar'ın imzası veya Meclis Oy'u vardı. Demokrat Parti'nin iktidara geçtikten sonra izlediği politik tutumlar, devrimleri inkâr ettiği şeklinde değerlendirmelere neden olmuş ve hata olarak yorumlanmıştır. Nitekim bu durum 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nde de kendini göstermiş, aydın ve subayların bu hareketi benimseyip destek olmalarında etkili olmuştur³⁹².

Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra 1950-1954 döneminde, Türkiye'de demokratik bir ortamın olduğu söylenebilir. Din hakkındaki liberal tutumuna uygun olarak Demokrat Parti ezanın Arapça okunmasına izin verdi³⁹³. Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara gelişinden hemen üç hafta sonra, Cumhuriyet'te “ *Ezan*” başlıklı yazıyı yazan Nadir Nadi Atatürk tarafından Türkçeleştirilmiş olan ezanın yeniden Arapçaya döndürülmesi konusunda tartışmaları ele alarak bunu sert bir dille eleştirmiştir³⁹⁴. Ayrıca bu dönemde askerlik süresi kısaltıldığı gibi liberal bir af yasası çıkarıldı. Türklerin yurtdışına çıkabilmeleri, yabancıların ve Türk yurttaşlarının Türkiye içinde rahatça seyahat edebilmeleri kolaylaştırıldı. Yeni bir basın yasası hazırlandı, kısıtlayıcı hükümler içeren diğer bazı yasalar değiştirildi. Antidemokratik yasaları tespit etmek üzere bir komisyon kuruldu. Zaten Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarında en büyük desteği ve davası “ *antidemokratik kanunların ortadan kaldırılması*” idi. Fakat iktidara geldikten sonra, bu temel sloganı zamanla unuttuğu gözlenmiştir. Üstelik mevcut antidemokratik yasalara, yeni

³⁹¹ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 55.

³⁹² Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 180.

³⁹³ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 156

³⁹⁴ Nadir Nadi bu yazısında düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “ ... *Büyük Atatürk'ün giriştiği inkılâp hamlelerinin her biri, hatta ezanın Türkçe okunması bile, bu memlekette taassubu yenmek, sahici fikir ve vicdan hürriyetini kökleştirmek amacını güdüyordu. Atatürk yasaklarından bir tekine olsun dokunmaya kendimizde hak görmemeliyiz. Çünkü ancak o yasaklar sayesinde ki, gerçek vicdan hürriyeti bu memlekette kök salabilecektir. Demokrat Parti'nin yarın fes giyilmesine, öbür gün Arap harfleri kullanılmasına müsaade edeceğini söyleyenler şimdiden görülüyor.*” Bkz. **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1950.

antidemokratik yasalar ve davranışlar eklemiştir. Örneğin; Halk Partisi muhalefete, radyodan yararlanma hakkını tanıdığı halde Demokrat Parti'nin bu konuşma hakkını tanımadığı ve devlet radyosunu parti malı haline getirdiği görülmüştür³⁹⁵. Bunların dışında 1950- 1954 döneminde Demokrat Parti tarım ve ekonomi alanlarında bir canlanma yaratmıştır³⁹⁶. Bu canlanma köylere makinelerin girişiyle daha da artmıştır. Tarım makinelerinin dış alım ile ticaretindeki hızlı gelişme ve buna paralel olarak Ziraat Bankası kredilerinde o zamana kadar uygulanmayan kolaylıkların geniş ölçüde yer alışı çok önemli sonuçlar verdi³⁹⁷. Ama hükümetin yatırım politikası, endüstrileşme hamlesi tam bir başarıya ulaşmadıkça, küçük bireysel girişimleri güçlendirecek nitelikte değildi. Üstelik yatırımlar, bütün iktisadi alanlardaki faaliyetleri hızlandıracak ve halkın yaşam seviyesini yükseltecek şekilde dağıtılmamıştı.³⁹⁸. Bunlardan başka traktörlerin belli bir plana bağlı olmadan toprağa sokuluşu çoğu yerde toprağı yormuştu. Traktörlerin rastgele köylere sokuluşu meraları azaltmıştı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki derebeyine benzer tarzdaki toprak ağalarının topraklarına traktörleri sokmaları buralarda çalışan işçilerin işsiz kalmalarına neden olmuştur³⁹⁹. Bunlara rağmen 1951-1953 yılları arasında Türkiye'de iktisadi hayattaki iyileşme arttı ve bunun sağladığı refahtan yararlanan Demokrat Parti 1954 seçimlerini kazandı⁴⁰⁰. Menderes'in seçimlerden sonra basın-yayın kuruluşları ve aydınların tavsiyelerini dinlememek gibi bir yol izleyeceğini söylemesi 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'yi destekleyen liberal aydınların desteğini kaybetmesine sebep oldu⁴⁰¹. Nitekim ikinci kez iktidara gelen DP'nin basın üzerinde denetimini gittikçe arttırmaya başladığı görüldü⁴⁰².

1955 yılı Menderes için güç bir yıl olmuştur. Çünkü 1954'deki seçim zaferine rağmen hem muhalifler üstünlüğünü reddetmiş hem de parti içi muhalefet kendini iyice hissettirmeye başlamıştır. Aynı zamanda ekonomik durum kötüleşmeye devam

³⁹⁵ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 156.

³⁹⁶ Demokrat Parti döneminde canlanan ekonomi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Tefrik Çavdar, "Demokrat Parti", **Cumhuriyet Donemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984, s.s. 2060- 2075.

³⁹⁷ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 218.

³⁹⁸ Karpat, **a.g.e.**,s. 496.

³⁹⁹ Aydemir, **Menderes'in...**,s. 219.

⁴⁰⁰ Karpat, **a.g.e.**, s. 497.

⁴⁰¹ Yalçın, **a.g.e.**, s. 560.

⁴⁰² Demokrat Parti'nin basın üzerinde denetimini arttırmaya başlaması konusuna dair ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Akşit, "Çok Partili Sistemin İlk Dönemlerinde Basın ve Basın Özgürlüğü (1946-1954)", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2012, s.89.

etmiş ve hükümet politikası il kongrelerinde eleştirilmiştir⁴⁰³. Toplumsal hoşnutsuzlukla birlikte muhalefet partilerinin, basın ve hatta Demokrat Parti üyelerinin eleştirileri de şiddetlendi. Bu durum Demokrat Parti önderlerinin kızgınlığına sebep olmuştur, çünkü kurulduğundan beri ilk defa partileri halkın olumsuz tepkisiyle karşılaşıyordu⁴⁰⁴. 1955’de Selanik’te Atatürk’ün doğduğu evin bombalandığı haberiyle patlak veren İstanbul’daki 6/7 Eylül olayları, hükümete İstanbul, İzmir ve Ankara’da sıkıyönetim ilan etmesi yolunu açmıştır. Bu dönemde sıkıyönetimin muhalefeti susturmak için ilan edildiği görüşünü savunanlar olmuştur. 6/7 Eylül olaylarının, sıkıyönetim ilan edilmesini düzenleyen Anayasa’nın 86. maddesindeki şartlardan hiçbirine uymaması bu görüşü destekler nitelikteydi. Hiçbir savaş tehlikesi ya da ayaklanma yoktu. Ama sıkıyönetim ilan edildi ve Meclis’te onaylandı. Elbette kişi ve konut dokunulmazlığı, basın, haberleşme, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ile ilgili kısıtlamalar ardından geldi⁴⁰⁵. Olayın sorumluları olarak komünistler gösterildi. Fakat ortada komünistler yoktu. Olayın yankıları kolay unutulmadı. Gerek kamu efkârında, gerek ordu çevresinde şüphe ve güvensizlikler yerleşti. “ *Bu işi komünistler yaptı*” şeklindeki formül bu vesile ile ondan sonraki olaylarda mesela; 1960’ın İstanbul ile Ankara öğrenci olaylarında ve benzeri olaylarda hazır formül haline getirilişi, iç siyasetin bir eksikliği olarak yerleştiği söylenebilir. Çünkü bu formüle her durumda başvuru olarak bu tür olayların sosyo-psikolojik sebeplerine, yani gerçek nedenlere inilmek yerine bu kolay ama yüzeysel hükümlerle yetinmek geleneği yerleşmiştir⁴⁰⁶. Sıkıyönetimin ilan edilmesi ile hükümetin artık normal araçlarla durumu denetleyemediği izlenimi doğmuştur. Bu izlenim muhaliflerin eleştirilerinin daha da dertleşmesine ve Menderes’in konumunun zayıflamasına sebep olmuştur. İlk sonucu, DP’deki hoşnutsuzluğun artması ve İçişleri Bakanı Namık Gedik’in 10 Eylül’de istifa etmesi olmuştur⁴⁰⁷.

Demokrat Parti’nin 1950’den başlayarak 1957 yılındaki seçimlere kadar sağladığı önemli bazı değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz:

- “*Siyaset, ilk kez halka götürülmüştür.*”
- *Devlet ve halk ilişkileri yukarıdan aşağıya inen yönergeler, emirler yerine, aşağıdan yukarıya ulaştırılan istekler, dilekler şeklinde yürümeye başlamıştır.*

⁴⁰³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 120.

⁴⁰⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 499.

⁴⁰⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s. 120.

⁴⁰⁶ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 250.

⁴⁰⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 120.

- İdare, zabıta ve jandarmanın, bilhassa köylerdeki ağırlığı, baskısı ve yasa dışı şiddet hareketleri, birden silinmiştir.
- Köy, kendi içinden önderler ve söz sahipleri yaratmıştır. İdari alanda bunlar, köy ve kasaba halkı ile hükümet cihazları arasında, bir nevi yakınlaşma ve bağıntı meydana getirmişlerdir. Böylelikle halk, kendini bir çeşit siyasi insan olarak hissetmiştir. Köylerdeki muhtarlık teşkilatı, idari olmaktan başka, siyasi bir nitelik de almıştır.
- Alt yapı hızla gelişmiştir. Yollar, barajlar geniş boyutta ele alınmıştır.
- Sulama işleri, geniş ölçüde devlet çalışması haline gelmiştir. Bataklıklara, zaten daha önceden başlanmış olan hücum, devam ettirilmiştir.
- Doğuya yöneliş, yolları, demiryollarının doğuya yürüyüşü, doğuda parti lehine önemli tesirler yapmıştır.
- Halk Partisi döneminde ülkede, ancak 4.000 kadar olan traktör sayısı, Demokrat Parti'nin Ziraat Bankası'na uygulattığı yeni bir borçlanma usulü ile birden fırlamıştır.
- Karayolları ile beraber, kara nakil araçlarının da artışı, memlekette iç pazarı genişletmiştir. Yurtta bir iktisadi bütünleşme görünmüştür. Yolcu hareketliği artmış, yeni iş, emek ve ticaret sahaları açılmıştır.
- Sanayiye, plansız da olsa yöneliş, iktidarın önemli zaferlerinden biri olmuştur. Evvela Şeker ve Çimento sanayini genişletmek, yeni üniteler kurmak biçiminde başlayan bu hareket önemli neticeler vermiştir⁴⁰⁸.”

1957 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'de yıpranmalar artık gözle görülür şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır ve bu yıpranmanın nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- “Partiler arası ilişkilerde, karşılıklı saygı ilkesi yürütülemedi.
- İktidar ve muhalefet şefleri arasında, zaman zaman ve bir masa başında karşılaşmalara gidilmemesi.
- İktidar ve muhalefet arasında ve Meclis çatısı altında normal bir parlamento düzeni, hiçbir zaman kurulamamıştır. Ve bu durum aydınlarda ve halk kitlelerinde, tesirler, bıkkınlıklar yaratmıştır.
- İnönü'nün yurt gezilerini engellemeler, saldırılar, hatta İnönü'nün mesela Uşak'ta olduğu gibi taşlanması ve yaralanmasına vardırılan kaygısızlıklar, etkilerini Demokrat Parti aleyhine yapmıştır. Bu partiyi yıpratmıştır.
- Demokrat Parti iktidarı süresince, Bayar'ın, Menderes'in ve arkadaşlarının önceden yetiştikleri Halk Partisi'nin tek parti zihniyetinden kurtulamamaları, Demokrat Parti'yi hatalı davranışlara sevk etmiştir. Bu da partiyi yıpratın sebeplerden biriydi.
- Demokrat Parti'nin, iktidara gelirken verdiği sözleri iktidardan sonra unutmaması iyi olmamıştır. Bu vaatlerin başta gelenleri şunlardır:
 - a) Anayasa teminatı
 - b) Adalet teminatı
 - c) Basın hürriyeti
 - ç) Dini siyasete alet etmemek
 - d) Antidemokratik kanunları kaldırmak
 - e) İktidarla muhalefet arasında normal parlamento münasebetlerinin kurulması⁴⁰⁹.”

⁴⁰⁸ Aydemir, **İhtilâlin...**, s.s.238-243.

⁴⁰⁹ Aydemir, **Menderes'in...**, s.s. 229-230.

1958 yılında iktisadi hayat giderek kötüleşmişti. Para yalnızca değerinden kayıplar vermekle kalmadı. Başta Birleşik Amerika parası olan dolara tabi olmak üzere, başka kurlara bağımlı olarak yürütülen Türk parasının değeri, fiyatının yanında itibar ve emniyetten de kaybediyordu. Enflasyon kaçınılmaz bir durum almıştı. Bu dönemde Amerikalılar yardım taleplerini kabul etmemişlerdir. Reisicumhur Celâl Bayar'ın Amerika gezisi de olumlu sonuç vermemişti. Başka bir çözüm yolu bulunamayınca, 4 Ağustos 1958 kararları denilen değer düşürümü kararı ilan olundu. Buna göre Türk parası, üç katından fazla düşürüldü. Amerika'nın denetimi altında ve diğer bazı Avrupa hükümetlerinin de ortak ettirilmesi suretiyle bir "İstikrar Programı" tertiplendi⁴¹⁰. Ama Ağustos 1958 istikrar programı enflasyonu durduramamıştı ve 1959 yılı yükselen fiyatlar senesi oldu⁴¹¹. Tüm bu nedenler Demokrat Parti'nin yıpranmasını hızlandırdı ve askeri müdahaleye giden yolu açmaya neden oldu.

2. DP'nin Muhalefete Baskısı

On yıllık süre boyunca iktidarda olan DP, CHP'nin geçmişine yönelik sert bir tutum sergilemiştir. Demokratların bu dönem içerisinde meşru çizgiyi çabuk aştıkları görülmüştür. Yine bu dönem içerisinde DP'nin muhalefeti tamamen ortadan kaldırmayı hedef aldığı, bu amaçla da zaman zaman yasaya aykırı hareketlerde bulunduğu görülmüştür⁴¹². Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra muhalefet ile karşılıklı iyi niyet gösterilerinde bulunulduğu dikkat çeker. Fakat bu uzun vadeli olmamıştır. İlk çatışma çok geçmeden gelmiştir. 29 Mayıs günü Menderes programını sunmuş ve bunu eleştiri ile savunmaların yapıldığı tartışmalar izlemiştir. 2 Haziran'da Menderes kendini eleştirenlerin suçlamalarına cevap vermiş ve CHP'liler meclis işleyişini düzenleyen yönetmeliğin gereğine göre cevap haklarını kullanmak istemişlerdir. Ne var ki, Meclis Başkanı Refik Koraltan, muhalefetin bu hakkını kullanma isteğini reddetmiş ve CHP'liler de bunu protesto etmek için Meclis'i terk etmişlerdir⁴¹³. İktidarın daha ilk günlerini yaşadığı bu günlerde, ismi

⁴¹⁰ Aydemir, *İhtilâlin...*, s.s 273-274.

⁴¹¹ Ahmad, *a.g.e.*, s. 94.

⁴¹² Eroğul, *a.g.e.*, s.75.

⁴¹³ Ahmad, *a.g.e.*, s.s. 56-57.

verilmeyen bir Albay da, yeni Başbakan Menderes'e gelmiş ve ona, İnönü'nün etrafındaki bazı kumandanların bir hükümet darbesi hazırladıklarını haber vermiştir. Menderes bu iddia üzerine 13 Haziran 1950 tarihinde Meclis'te şu konuşmayı yapmıştır:

“ Muhterem arkadaşlarım,

Size esefle haber vermek isterim ki, iktidara gelişimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikleri mesele ittihaz ederek Cumhuriyet Halk Partisi, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır. Bizim bütün çalışmalarımız, memleketimizde demokrasiyi perçinleştirmeye matuftur. Cumhuriyet Halk Partisi, eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır⁴¹⁴. Bu iktidar hastaları, havayı karıştırmak istemektedirler. Memlekette siyasi iktidarı bozuk göstererek, bir polemige, bir hücum ve taarruza geçmişlerdir...⁴¹⁵”

On yıllık DP iktidarı boyunca partiler arasındaki ilişkilerin giderek bozulduğu görülmüştür. İlişkilerin bozulmasındaki en önemli nedenlerden biri “ Paşa Faktörü” iddiası olmuştur. İsmet Paşa'nın, Demokrat Parti iktidarını kabul ettiği ancak paşanın siyasette aktif rol aldığı süre içerisinde DP'ye zarar vereceği ve bir bakıma parti için tehdit oluşturacağı düşüncesi vardı. Bu düşüncelerinin temel sebebi olarak, seçimlerde siyasi iktidarı ele geçirmiş olmalarına rağmen; devleti, silahlı kuvvetleri, yargıyı hatta üniversiteleri ve basını ellerinde tutma konusunda emin olmamaları gösterilebilir. DP iktidarı bütün bu kurumların özellikle silahlı kuvvetlerinin İsmet Paşa'ya ve CHP'ye sadık olduğunu düşünmekteydi⁴¹⁶. İsmet İnönü isminin ansiklopedilerden çıkarılması da bu dönemde olmuştur. Menderes'in bu tür çıkışları iktidarın sona erdirilmesine kadar sürmüştür. Bu tür çıkışlar, DP iktidarının yıpranmasında muhakkak ki çok tesirli olmuştur⁴¹⁷. İktidara geldikten sonra Menderes'in Halkevlerini faşist kuruluşlar olarak nitelediği de dikkat çekmiştir. Büyük Millet Meclisi'ndeki 4 Nisan 1951 nutkunda Menderes, Halkevlerini şöyle tarif etmiştir: “Halkevleri, Halk Odaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulüdür. Bunlar, içtimai bünyemiz içinde, tamamıyla abes, beyhude, geri ve yabancı uzuv halindedir⁴¹⁸.” Ayrıca Menderes, Halk Partisi'nin Halkevleri adı altında milli hazineden paralar aldığını iddia eden şu konuşmayı da yapmıştır: “ Halkevleri kurulmazdan evvel hayır cemaatlerinden

⁴¹⁴ Menderes'in 'iktidar hastaları' sözü, İnönü'ye ve onun CHP'deki izleyicilerine göndermeydi ve pek çok DP'linin paylaştığı İnönü hakkındaki düşünceleri gösteriyordu denilebilir. Bkz. Ahmad, a.g.e., s. 58.

⁴¹⁵ Aydemir, **İhtilâlin...**, s.s., 181-182.

⁴¹⁶ Ahmad, a.g.e., s. 58.

⁴¹⁷ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 183.

⁴¹⁸ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 199.

*sıyırılarak ve Halkevleri kurulduktan sonra da bu bahane ile Halk Partisi'nin millet kesesinden alıp zimmetine geçirdiği paralar muazzam yekûnlara varmaktadır*⁴¹⁹.”

Tüm bu konuşmalarına karşılık Menderes'in, senelerce Halk Partisi'nin Halkevleri müfettişi olarak çalıştığı bilinmektedir. Bu görevde çalıştığı senelerde kendisi de Halkevleri kurmuş, bunların açılışında nutuklar vermiştir. Bu hizmeti tam 15 sene sürmüştür. Meselâ Aydın Halkevi'nin 1930'daki açılışında şöyle konuşmuştur: “*Milletimizin yükselmesi yolunda her ihtiyacı gören ve sezen Büyük Gazi, içtimai hayatımızda, kültür hayatımızda, çok derin bir boşluğu ve şiddetli bir ihtiyacı da görmüş, bu boşluğu dolduracak ve ihtiyaca cevap verecek bir tesis ve teşekkülü esasını kurmak temellerini atmak şerefini de kazanmıştır.*” Halk Partisi üyesi ve partinin Halkevleri Müfettişi iken, Menderes'in anlayışı, inancı bu şekilde olmuştur⁴²⁰. Ama zamanla Menderes'in halkevlerinden uzaklaştığı göze çarpmıştır⁴²¹.

DP'nin muhalefete baskıcı politik tutumu gerçekte 1954'ten başlamış ise de eğilim kendisini 1952 yılında belli etmiştir. Milletvekili gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın Ulus Gazetesi'nde çıkan bir yazısından dolayı savcılık, Hüseyin Cahit Yalçın aleyhinde dava açmış, Yalçın'ın dokunulmazlığını kaldırması için TBMM'ye başvurmuştur. Savcılık bununla birlikte Ulus Gazetesi'nin yazı işleri müdürü aleyhine de dava açmıştır⁴²². Dokunulmazlık sorunu komisyonda görüşülürken, davalı yazı işleri müdürü beraat etmiştir. Karma komisyon dokunulmazlığın kaldırılması gerektiği yönünde rapor vermiştir. İşte bu sorun meclis genel kuruluna geldiğinde Demokratların, komisyon raporuyla beraat kararına önem vermeyip, Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığını kaldırdıkları görülmüştür. Muhalefete ve basına baskı yapmak için alınmış bu kararın kanunsuz olduğu düşünülmüş ve Demokrat Parti'nin çoğunluk baskıcılığına yönelişinin ilk önemli işaretlerinden biri olarak görülmüştür⁴²³. Nisan 1952 yılında DP, CHP'nin malları sorununu gündeme getirmiştir. DP, Cemiyetler Kanununda değişiklik yaparak, siyasi partileri gayeleri dışında gayrimenkul edinemeyeceği hükmünü koymuştur. CHP buna karşılık olarak

⁴¹⁹ Sükan, **a.g.e.**, s. 80.

⁴²⁰ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 184.

⁴²¹ Menderes'in, Halkevleri ile ilgili düşüncelerinin zaman içinde değişmesinin sebeplerinden en önemlisinin, bu kurumların zamanla İnönü ve CHP ile özdeşleşmesi, CHP'nin hem maddi kaynaklarından birini oluşturması hem de toplumda CHP'nin örgütlenmesinin ve yapılanmasının temelini oluşturmadır denilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 101.

⁴²² Özdağ, **a.g.e.**, s. 56.

⁴²³ Eroğul, **a.g.e.**, s.s. 75-76.

gayrimenkullerinin bir kısmını satmıştır⁴²⁴. 1953 yılında CHP'nin malları ile alakalı olarak “ *CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun*⁴²⁵” tasarısı hazırlanmış ve Meclis'e verilmiştir⁴²⁶. Tasarı CHP tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. Tasarının oylandığı meclis oturumuna CHP katılmamış, tasarı yasalaşmıştır. CHP'nin tek parti devrinde edindiği mülklerin ediniliş yolları tek parti döneminin koşulları içinde meşrudur. Hüseyin Cahit Yalçın Ulus gazetesinde konu ile ilgili olarak yazdığı bir yazısında, Haksız İktisap Kanunu'nun halkı yanıltmak için çıkarılmış bir kanun olduğunu ifade etmiştir⁴²⁷. DP'nin, CHP'nin mallarını elinden almasının sebebi muhalefet üzerindeki baskı olduğu düşünülmektedir. Muhalefete baskı 27 Ocak 1954 tarihinde MP'nin kapatılması ile iyice kendini göstermiştir⁴²⁸.

27 Haziran 1956'da kabul edilen bir yasayla, siyasi partilerin, seçim propaganda devresi dışında açık toplantı yapmaları yasaklanmış ve toplantı ile gösteri hakları zedelenmiştir. Kapalı toplantılarda, toplantı yapılacak yerin en büyük Mülkiye Amirinin iznine bağlanmıştır. Buradaki amaç yine muhalefete baskıdır⁴²⁹. 26 Aralık 1956 tarihinde Kastamonu Mebusu Ziya Termem, “ *Toplantı ve gösteri yürüyüşleri*” hakkında kanun yüzleşmesinde partilerin maruz kaldıkları durum üzerinde ne düşünüldüğüne dair Başvekil'e soru sormuş ama o gün Başvekil Meclis'te bulunmadığı için soru cevaplandırılmamıştır⁴³⁰. Menderes'in 10 Nisan 1956'da Gaziantep'te yaptığı bir konuşmasında basın ve muhalefeti hedef aldığı dikkat çekmiştir. Menderes yaptığı konuşmada; muhalefetin devlet otoritesini zayıflatıcı konuşmalar yaptığını, iktidarda bulunanların haysiyet ve şereflerini ayaklar altına aldıklarını, basının da buna destek verdiğini iddia edip bunları engellemek için yeni kanunlar çıkaracaklarını dile getirmiştir⁴³¹.

Bu dönemde CHP, Hürriyet Partisi ve diğer Meclis grupları ile işbirliği teşebbüslerine girişmiştir. Seçimlerde bir arada hareket edilecektir. Fakat Menderes bu birliği “*Haçlılar Cephesi*” olarak nitelendirmiştir. Halk Partisi'nin diğer muhaliflerle birleşerek oluşturmak istediği “ *Güç Birliği*”ne karşın Menderes, ayrı bir

⁴²⁴ Özdağ, **a.g.e.**, s. 56.

⁴²⁵ Kanun ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Esat Arsebük, “ CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair”, **AÜFH Dergisi**, C.10, S. 1-4, s.s. 426-432.

⁴²⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.77.

⁴²⁷ **Ulus**, 12 Aralık 1953.

⁴²⁸ Özdağ, **a.g.e.**, s. 57.

⁴²⁹ Aydemir, **İhtilâlin...**,s. 253.

⁴³⁰ **Meclis Tutanakları**, 26 Aralık 1956.

⁴³¹ **Milliyet**, 11 Nisan 1956

“ Vatan Cephesi” seferberliği ile karşı çıkmıştır⁴³². İlk amaç, Demokrat Parti’nin içinde mi dışında mı belli olmayan, fakat hedefi partisiz vatandaşları, kadın erkek kendi cephesinde toplamak isteyen bir destekleyiciler grubu yaratmaktı. İlk adımda 700.000 vatandaşın bu cepheye katılması hedeflenmiştir. Geniş bir propaganda yaparak radyoda gece gündüz, Vatan Cephesi’ne katılanların tek tek isimleri okunmuştur⁴³³. Vatan Cephesi’nin, Menderes’in daha sonra Yassıada’da “*Bunlar Demokrat Parti Teşkilâtıydı*” biçiminde konuşmasına rağmen, hukukî bir nitelik taşımadığı görülmüştür⁴³⁴. Bu dönemde Demokrat Parti Meclis grubu, muhalefeti halk ile askeri kışkırtmakla, yıkıcı ve bölücü grupları cesaretlendirmek iddialarıyla suçlamıştır. Bu iddialar doğrultusunda bir komisyon kurulmasına ve bu faaliyetleri soruşturmasına karar verilmiştir. İşte CHP ile DP arasındaki son irtibat bağlarını da koparan Tahkikat Komisyonu 18 Nisan 1960’da kurulmuştur⁴³⁵. Demokrat Parti’nin yıkılış günlerinin en önemli aşamalarından birini, Tahkikat Komisyonu’nun görev ve yetkileri hakkındaki kanunun kabul edilmesi oluşturmaktadır⁴³⁶. Muhalefet başta olmak üzere anayasa profesörlerinin anayasaya aykırı olarak nitelediği bu komisyonu sıkıyönetim yasasından daha ileri bir konumda değerlendirdikleri görülmüştür⁴³⁷. Yani denilebilir ki Tahkikat Komisyonu DP’yi yıkılışa götüren en önemli sebeplerden biriydi⁴³⁸.

2.1. DP- İnönü İlişkisi ve İnönü’nün Taşlanması

Demokrat Parti iktidarının Cumhurbaşkanı olarak seçtiği Celâl Bayar, ilk Büyük Millet Meclisi’nden beri milletvekili ve siyaset sahnesinde idi. İlk mecliste “*İmar ve İskân Bakanı*” olarak yer almıştı ve daha sonra Başvekilliğe kadar yükselmişti. Atatürk’ün ölümü üzerine İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olunca, Başvekillik görevine getirilmişti. Bu görevi yaparken İnönü ile aralarında bir görüş

⁴³² Vatan Cephesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Uyar, **Vatan Cephesi**, Buke Yayınları, İzmir, 2001.

⁴³³ Aydemir, **İhtilâlin...**, s.s. 279-280.

⁴³⁴ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s.362.

⁴³⁵ Yalçın, **a.g.e.**, s. 574.

⁴³⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 156.

⁴³⁷ Yalçın, **a.g.e.**, s.s. 574-575.

⁴³⁸ Tahkikat Komisyonu konusuna dair ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Asker, **Askeri Darbeye Doğru, Demokrat Parti’nin Tahkikat Komisyonu Girişimi**, İmge Yayınevi, Ankara, 2013.

ayrılığı olmamıştır. Bayar, İnönü'ye karşı büyük bir takdir ve saygı hisleri ile doluydu. Bu duygularını 10 Kasım 1938'de söylediği şu sözlerden anlayabiliriz: “İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün itimatlarına mazhar olarak Başvekâlete tayin edildim. Devrimin ve Atatürk rejiminin mümtaz siması ve Türk milletinin büyük evladı olan Cumhurbaşkanımız İnönü'nün Cumhurbaşkanlık devrinin, milletiz için uğurlu ve mesut olmasını temenni ederim. Buna şahsen emin olduğumu ifade eylerim⁴³⁹.”

Samet Ağaoğlu'na göre ; “İnönü çok partili demokratik düzenin ne hayranıydı, ne taraftarı. Ama halkın, bürokrasinin, aydınların tek partili yönetimden, Halk Partisi'nden bıkmış, usanmış olduklarını görmüş ve anlamıştı. Yaptığı direnme denemelerinin bu noktada hiç bir sonuç vermediğini ve vermeyeceğini kestirerek memleketi büyük sarsıntılara düşürmeden çok partili rejime kavuşturmak için inançlarını ve maddi, manevi koltuklarını feda etmeği kabul etti. Bayar da ileri sağdan, ileri soldan gelen kışkırtmalarla daha da heyecanlanmış bir halkı, yine çeşitli nedenlerle yanlış kararlar verebilecek arkadaşlarını yasa sınırları içinde tutmayı başardı. Böylelikle İsmet Paşa ile Celâl Bey akıl ve basiret noktasında birleşerek pürüzsüz, kavgasız bir seçim yaptılar. Artık yeni bir perde açılıyordu.” Samet Ağaoğlu'nun görüşleri de bu şekildeydi⁴⁴⁰. Demokrat Parti kurulduktan sonra muhalefette İnönü'nün varlığı ve etkisinden rahatsızlık duyulduğu görülmüştür. Bu rahatsızlığın sebepleri olarak İnönü'nün iktidardayken kamuya açık yerlerde kendi heykellerinin dikilmesine, kâğıt paralara ve posta pullarına kendi resimlerinin konulmasına, cadde, meydan ve okullara kendi isminin verilmesine izin verilmesi gösterilebilir. DP'liler, yaşayanların heykellerinin dikilmesine ve isimlerinin cadde, meydan ve okullara verilmesini yasaklayan bir kanunu meclisten geçirdiler. Hemen sonrasında da İnönü resimlerinin basılı olduğu banknotlar tedavülden kaldırıldı⁴⁴¹.

Demokrat Parti'nin başvekili olan Menderes'in İsmet Paşa'ya karşı bir tavır sergilediği görülmüştür. Bir bakıma sabit fikir haline getirdiği bu durum, kendisinin epey yıpranmasına neden olmuştur. İki parti de bu durumdan etkilenmiştir. Partiler arasında resmi ve hususi her türlü selam ve sabah kesilmiştir. Bu durum, Demokrat Parti'nin “ kendi kendini soyutlaması” olarak yorumlanmıştır. Çok partili bir

⁴³⁹ Aydemir, *İhtilâlin...*, s. 177.

⁴⁴⁰ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 146.

⁴⁴¹ Ahmad, *a.g.e.*, s.s.69-70.

demokraside partiler düzeni, ancak partilerin bütünlüğü ile sağlanabilirdi⁴⁴². İnönü'ye karşı olan tutumun tahammülsüzlük derecesinde olduğu söylenebilir⁴⁴³. Türkiye'de bu dönem içerisinde bir bütünlükten söz edilemez. Menderes'in İnönü'ye karşı tutumu yavaş yavaş eyleme de dönüşmüştür. Özellikle yeni iktidara karşı İsmet İnönü'nün orduyu ele alarak, askeri tertiplere kalkışacağı iddiaları Menderes tarafından dile getirilmiştir.⁴⁴⁴ Demokrat Parti'nin kuruluşundan ve 1946 seçimlerinden sonra DP bir parti grubu ile Meclis'te yerini aldıktan sonra İnönü, gerek iki partinin önderleri, gerek kendisi ile Celâl Bayar ve arkadaşları arasında, zaman zaman toplantılar, açık tartışmalar yapmak ve bu temas ve tartışmaların neticelerini halka açıklamak usulünün getirilmesini istemişti. Demokrat Parti'nin iktidarı süresince, bu temasları ve açıklamaları gerektiren, nice keskin, hatta milletin yaşantısı için tehlikeli durumlar ortaya çıkmıştı. Ama İnönü'nünkine benzer temas ve açıklama girişimleri görülmemiştir⁴⁴⁵. “*Demokrat Parti, 1955-1960 yılları arasındaki sarsıntıları ve sonunda askeri müdahalenin getirdiği çileleri, daima ve istisnasız şu kelimelerle açıklamaya çalışmıştır: “Tahrik ve muhalefet”. DP'lilere göre bütün suç muhalefettir. Muhalefet deyince de, elbette İnönü anlaşılır*⁴⁴⁶.” DP'liler için, kendi partileri ile CHP arasındaki ilişki tek bir kelimeyle özetlenebilirdi: “İnönü!”. İstanbul'daki bir parti toplantısında konuşan Menderes'in güvenilir adamı ve ileri gelen bir DP'li olan Mükerrerem Sarol, dinleyicilere şunu söylüyordu: “*Cumhuriyet Halk Partisi'yle alıp veremediğimiz hiçbir şey yoktur; mesele İnönü meselesidir. İnönü olmasaydı, aramızda halledemeyeceğimiz hiçbir şey olmazdı...*⁴⁴⁷.” Vatan Cephesi'nin kurulduğu sıralarda, İsmet İnönü karşıtı bazı durumlar dikkat çekmektedir. Özellikle devlet radyosunda İsmet İnönü'nün adının geçmemesi ve bununla birlikte ansiklopedilerden adının çıkarılması gibi bir takım olaylar yaşanmıştır⁴⁴⁸.

⁴⁴² Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 185.

⁴⁴³ Adnan Menderes'i tahammülsüzlüğe götüren şey, İnönü'nün muhalefeti değil, İnönü'nün taşıdığı meşruiyetti. İnönü olduğu sürece Menderes, siyasal iktidarın tamamını elinde bulunduramayacağını hissediyordu. Çünkü İnönü'nün verdiği emirlerin yerine getirilmesine toplum inanırdı. DP'nin en büyük hatası İsmet Paşa denilen sosyolojik gerçeğin çapını kabul etmemesiydi. Bkz. Erdoğan Günel, **Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)**, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009, s.124.

⁴⁴⁴ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 196.

⁴⁴⁵ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 186.

⁴⁴⁶ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s. 350.

⁴⁴⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 70.

⁴⁴⁸ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s.362.

17 Şubat 1959 tarihinde meydana gelen Gatwick uçak kazasında Menderes'in kurtulması politika ortamına yeni bir öge soktuğu söylenebilir⁴⁴⁹. Bu öge biri diğerini tamamlayan Menderes kültü ve din olarak sıralanabilir⁴⁵⁰. Bu kazada Menderes'in kurtulmuş olması ile beraber önemli sayıda kurbanlar verilmesi, iç mücadelede gerginliği bir zaman hafifletmişti. 18 Şubat günü İnönü, Londra'da bir hastanede tedavi altına alınan Menderes'e çok nazik bir telgrafla "*Geçmiş olsun*" demişti. 28 Şubat sabahı Ankara'ya dönen Menderes'i İnönü ve arkadaşları istasyonda karşıladılar⁴⁵¹. Bu sırada İnönü Londra'da Menderes'ten gene çok nazik bir teşekkür telgrafı almıştı. İstasyonda İnönü ve Menderes sıcak ve hararetle bir şekilde selamlaşmışlardı. Bu iki parti liderinin son el sıkışmaları olmuştur⁴⁵². Daha sonraları uçak kazasının yarattığı heyecan dağıldıkça gergin hava yeniden ortaya çıktı⁴⁵³. Partiler arası mücadeleler canlanmakta gecikmedi. Öncelikle Halk Partisi Trakya ve Ege'de bir gezi yapmayı planlamışlardır. Ege gezisine İsmet İnönü de katılmıştı. Yolculuk 29 Nisan 1959 tarihinde başlayacak ve İstanbul'da son bulacaktı. Uşak, Topkapı olayları bu gezi sırasında meydana geldi. İnönü'nün bu olaylardan önce 7 Aralık 1958'de Antep'te söylediği şu sözlerin akıllarda yer ettiği dikkat çekmiştir: "*Şiddet yoluna gidenler, ya gereken yola gelecekler, ya canını alacaklardır*"⁴⁵⁴."

CHP'lilerin "*Büyük Taarruz*" diye adlandırdıkları gezide ilk yer, İnönü'nün Trikopis'i esir ettiği Uşak seçilmişti. Kafile daha Ankara'dan hareket etmeden olaylar başladı. Ankara garında İnönü'ye tezahürat yapan halkla polis çatıştı⁴⁵⁵. Uşak'a geldiğinde İnönü'yü büyük bir kalabalık karşıladı. Ege Bölgesi Demokrat Parti'nin kalesiydi. İnönü'nün gelişi karşıt bir gösteriye neden oldu⁴⁵⁶. Hadiseler, DP il binasının önünden geçerken, İl Başkanı Eşref Öğün'ün elindeki çay bardağını CHP'li topluluğa fırlatması ile başladı. Bardak, İnönü'nün yanındaki bir gazeteciye isabet etmişti. CHP'liler DP binasına saldırdılar ve büyük karışıklıklar çıktı. Ertesi sabah erkenden CHP'li topluluk Uşak'tan hareket edecekti. Sabah istasyona geldiklerinde, çevrenin DP'liler tarafından sarıldığı gördüler. İki taraf birbirine girdi,

⁴⁴⁹ Gatwick Uçak kazası 17 Şubat 1959'da meydana gelmiş, 14 kişinin ölümü ile sonuçlanan bu kazada Menderes'in kurtulması gerçekten şanstı. Menderes'in kurtulması Türkiye'de bir mucize olarak sunulmuş ve artık o andan itibaren Menderes Allah'ın koruduğu biri olarak tasvir edilmiştir. Bkz. Ahmad, **a.g.e.**, s. 93.

⁴⁵⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 93.

⁴⁵¹ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 146.

⁴⁵² Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s. 372.

⁴⁵³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 149.

⁴⁵⁴ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s. 372.

⁴⁵⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 149.

⁴⁵⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 94.

kavga çıktı. Bu sırada İnönü, başına bir taş yiyerek yere düştü. Sonra kendiliğinden kalkıp DP'lilerin üzerine yürüdü. Böylelikle, kafiye yol açabildi ve CHP'liler Uşak'ı terk ettiler⁴⁵⁷. Bu olaya bağlı olarak bir bildiri yayınlayan ve bu seyahati izleyen basın mensupları bildiriye Uşak olaylarının, meslek hayatlarında en elemli gün olarak kalacağını, ortaya çıkan olayları tertipleyenlerin bir an önce cezalandırılmasını talep ettiklerini dile getirmişlerdir⁴⁵⁸. İktidarın bu hadiselerin soruşturmasına, suçluların araştırılmasına girişmediği görülmüştür. Uşak'tan Manisa'ya geçen İnönü, 1 Mayıs 1959 yılında Uşak olayları ile alakalı olarak azınlıkta kalan iktidarın bu tür hareketlere yöneldiğini, vatandaşları insan haklarından mahrum bırakmaya çalıştığını, vatandaşlara hizmet yolunda seve seve can vermeyi hayatının yüksek ve şerefli son ödülü saymakta olduğunu söylemiştir⁴⁵⁹.

Uşak olayları ve İnönü'nün başından taşla yaralanması ülkede büyük bir yankı uyandırmıştır⁴⁶⁰. Akis Dergisi'nde İnönü'nün taşlanmasına tepki gösterilmiş ve “*İnönü İşte Budur!*” başlıklı bir yazı yazılmıştır. Yazıda; Demokrat Parti iktidarının İsmet İnönü'den çekindiği, tıpkı kendileri gibi İnönü'nün de çekinmesi için bu olayların çıkarıldığı dile getirilmiş, olayları çıkaranlar Patrona Halil İsyanını çıkaran insanlara benzetilmiştir. Bunların yanında Demokrat Parti'nin bu çekincesinden dolayı radyoları kullandığı, sansürleri çalıştırdığı ve kanun adına kanunu unuttuğu da iddia edilmiştir. Yazının sonunda İsmet İnönü'nün cesur olduğuna ve asla yılmayacağına da değinilmiştir⁴⁶¹.

İnönü ve arkadaşları, Manisa ve İzmir'de de bazı olaylarla karşılaştılar. İnönü'nün demeçlerinin yayımlanması yasaklandı, İzmir'deki CHP kongresi engellendi. 3 Mayıs 1959 tarihinde bağımsız gazeteler, ilk kez beyaz çıktılar. Radyonun ise, gece gündüz CHP'nin aleyhinde konuştuğu dikkat çekmiştir⁴⁶².

⁴⁵⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s. 149.

⁴⁵⁸ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s.373.

⁴⁵⁹ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. s.283-284.

⁴⁶⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 94.

⁴⁶¹ **Akis**, 7 Mayıs 1959.

⁴⁶² Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 285.

2.2. DP-CHP Arasında Din Meselesi ve İrtica Tartışmaları

Adnan Menderes iktidara lâik yahut herkesin kendi dinine, imanına bağlanıp, dinin siyasete alet edilmemesini savunan bir düşünceyle gelmişti. Bununla alakalı olarak gazetecilere Mart 1953 tarihinde konuşma yapmış; sağ veya sol fark etmeden dini kullanan her dergi ve gazeteyi kapattıklarını, dini siyasette kullanmamakta tüm partilerin birleşmesi gerektiğini ve bu konuda çok dikkatli olmaları gerektiğini söylemiştir. Oy avcılığı için bu kutsal mevzunun siyasette kullanılmasının memleketi felakete götüreceğinden de söz etmiştir⁴⁶³. Her ne kadar programında partinin laikliği devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması, din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanıdığı ifadeleri bulunsa da, DP'nin daha muhalefetteyken, 1949'daki II. Büyük Kurultayı'nda İslâmcı fikirlere kapısını açtığı görülmüştür. Nitekim Celâl Bayar bu kurultaydaki nutkunda, Türk Milletinin Müslüman olduğunu ve Müslüman olarak Allah'ına kavuşacağını belirtmiştir⁴⁶⁴.

Bu dönemde İsmet İnönü, irtica ve dinin siyasete alet edilişi konularında dikkatli bir tutum sergilemiştir. Bu tartışmaların yaşandığı sıralarda Büyük Millet Meclisinde İsmet İnönü ve eski bir cami imamı arasında tartışma yaşanmıştır. Tartışmada söz alan İnönü'nün konuşmasının sert olduğu görülmüştür. Konuşmasında Yunanlılarla giriştikleri savaş sırasında bir yandan Yunanlılar ile bir yandan da işgal kuvvetlerinin aleti haline getirilmiş olan Şeyhülislâm Dürri Efendi'nin yıkıcı fetvaları ile uğraşmaya mecbur kaldıklarını hatırlatan İnönü, artık kimsenin dini siyasete alet etmesinin kolay olmayacağını, Türk milletini bu gibi zararlara sokamayacaklarını dile getirmiştir⁴⁶⁵. Adnan Menderes ve İsmet İnönü dinin siyasete alet edilmemesi konusunda aynı görüşteydi. Fakat buna rağmen din konusunun siyasette kullanıldığı göze çarpmaktadır. Nitekim DP'nin ilk iktidarı döneminde, CHP'nin Bilecik'te türbeleri biz açtık demeleri, DP'lilerin de Arapça ezanın, din derslerinin ve radyoda kuran okunmasının kendi eserleri olduğunu söylemeleri dinin siyasette kullanıldığı konusuna örnek olarak gösterilebilir⁴⁶⁶.

⁴⁶³ Aydemir, **Menderes'in...**, s.s. 337-338.

⁴⁶⁴ Muzaffer Sencer, **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, Ant Yayınları, İstanbul, 1968, s.210. ayrıca bkz. Tunaya, **a.g.e.**, s.s. 647-649.

⁴⁶⁵ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s. 109.

⁴⁶⁶ Yalçın, **a.g.e.**, s. 557.

Demokrat Parti döneminde irtica tartışmalarına yönelik olarak Adnan Menderes 1952 senesinden beri irticai hareketlerinin olmadığını savunmuş ve Başvekil 1952 Aralık başında Kayseri konuşmasında “ *İrtica yoktur*” demiştir. Ama bu konuşmadan bir gün sonra Malatya’da, bir lise öğrencisi, Ahmet Emin Yalman’a, irticainin kusurlarını yazdığı bir makale sebebiyle tabancayla ve öldürmek amacıyla altı el ateş etmiştir. Yalman yaralanmış, olaya karşı büyük tepkiler ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar karşısında Menderes 6 Aralık 1952’de Adana’da, irtica konusuna değinen bir konuşma yapmıştır ve “ *Malatya hadisesi, dini kendi maksatlarına alet etmek isteyenlerin, toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir. Din gibi mukaddes bir mefhumun, birtakım cemiyet çöküntülerinin ve siyaset bezirgânlarının aleti haline gelmesine, bu memleketin tahammülü yoktur. Lâikliği din düşmanlığı şeklinde almak, bizim vicdan hürriyeti anlayışımıza asla uymaz...* ⁴⁶⁷.” demiştir.

Bu dönemde kendisine irticainin ne demek olduğu sorulan Tarık Zafer Tunaya’ya göre irtica; rûcu yani geriye dönmek demektir. Ama nereden geriye dönmek? Türk Devrimi’nin kabul ettiği esaslardan geriye dönmek demektir. Yani muasır medeniyet seviyesine yükselmek prensibini tanınamamak, onu inkâr etmek demektir⁴⁶⁸. Demokrat İzmir Gazetesi’nde de irticain ne demek olduğu üzerinde durulmuş; gericinin yobazlıklarıyla nasıl masum insanları kandırdığından, bu insanların nasıl Atatürk ve inkılâp karşıtı insanlar yapıldığından bahsedilmiştir⁴⁶⁹. İrtica tartışmaları karşısında Demokrat Parti iktidarının ülkede irtica tehlikesi olmadığını düşündüğü ve bu yüzden ülke genelinde ortaya çıkan bu olayları ciddiye almayan bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Bu düşüncenin partinin Başbakanı Adnan Menderes tarafından dile getirildiği de görülmüştür⁴⁷⁰. Tartışmaların yaşandığı sırada Türkiye Milli Talebe Federasyonu’nun irticai hareketleri protesto maksadıyla tertip edeceği mitinge izin verilip verilmeyeceği sorusu sorulan İstanbul Valisi Ethem Yetkiner de “ *Memlekette irtica yoktur.*” demiştir⁴⁷¹. Demokrat Parti’nin 22 Mart 1959 tarihli nüshasında memlekette irticai hareketlerin gittikçe arttığı, özellikle bu hareketli çıkarınların iktidar ileri gelenleri tarafından korundukları iddia edilmiştir⁴⁷². 1 Nisan’da yine iktidara yönelik yazı yazan gazete;

⁴⁶⁷ Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt..., s. 108.

⁴⁶⁸ **Akis**, 20 Ocak 1960.

⁴⁶⁹ **Demokrat İzmir**, 21 Mart 1959.

⁴⁷⁰ Kılıç, **a.g.t.**, s. 130.

⁴⁷¹ **Demokrat İzmir**, 20 Mart 1959.

⁴⁷² **Demokrat İzmir**, 22 Mart 1959.

gerek iktidar mensuplarının gerekse iktidarı destekleyenlerin memleketin her köşesinde iyice artan irticai hareketleri görmezden geldikleri ama bunların gittikçe arttığını, hatta irticai hareketi destekleyenlerden birinin Kilis'te yaşadığını ve Tekkiye Camisi'nde bir hocanın camide kadınların açık saçık giyinmemesi ile ilgili verdiği bir vaazdan bahsedilmiştir⁴⁷³.

Adnan Menderes'e göre dini irtica varsa bile bunun arkasında komünist hareketler ve kışkırtmalar vardı. Menderes, DP'nin lâiklik anlayışının din ve vicdan hürriyetine dayandığını DP'nin iktidara gelmesinden sonra tüm diğer hürriyetler gibi vicdan hürriyeti üzerindeki baskıların da tamamen kaldırılmış olduğunu söylüyordu. Vicdan hürriyeti üzerindeki baskı kalktığına göre vatandaşların, çocuklarına dini eğitim verilmesi önünde herhangi bir engel de kalmamıştı. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri 25 Mayıs 1952 tarihinde Demokrat Parti Samsun kongresinde yaptığı bir konuşmada *"Bizim için yol, köprü, mektep yapmak nasıl sırf bu millete hizmet için yapılan işlerse din bilgisini Müslüman Türk çocuklarına en müspet şekilde vermekte tamamıyla politikadan uzak bir millet hizmetidir."* sözleriyle DP'nin bu konudaki bakışını ortaya koyduğu söylenebilir⁴⁷⁴. Demokrat Parti döneminin sonunda muhalefet, din eğitimi konusunda yapılanlara daha çok tepki vermeye, dinin siyasete alet edildiğini iddia etmeye devam etti. Bu konudaki son adım Milli Eğitim Bakanlığı'nın, orta dereceli okullarda ve öğretmen okullarında din dersi verecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla 1959 yılında dört yıllık Yüksek İslam Enstitüleri açmasıyla atıldı⁴⁷⁵.

3. DP- Ordu İlişkisi ve Orduda Hareketlenmenin Başlaması

Çok partili dönemin başından beri, silahlı kuvvetlerin rolünün DP'liler için önemli bir konu olduğu görülmüştür. Özellikle askeri çevrelerde, büyük bir saygı duyulan eski bir general olan İsmet İnönü lider olarak kaldığı sürece ordunun CHP'ye sempati duyacağı fikrini taşımışlardır. Hatta CHP, ordunun sadık bir bekçisi olarak düşünülmüş ve devletle kopmaz derecede özdeşleştirilmiştir. İşte bu dönemde DP'liler, emekli Mareşal Fevzi Çakmak ve diğer generalleri partileri içine alarak

⁴⁷³ **Demokrat İzmir**, 1 Nisan 1959.

⁴⁷⁴ Kılıç, **a.g.t.**, s.s.130-131.

⁴⁷⁵ Yalçın, **a.g.e.**, s. 573.

İsmet İnönü'nün nüfusunu dengelemeye çalışmışlardır. Özellikle Çakmak, Ocak 1944'e kadar Genel Kurmay Başkanlığı yapmış, silahlı kuvvetlerde büyük bir ün ve saygınlığa sahipti. 1946 genel seçimlerinden önce hem DP'nin hem de CHP'nin, Çakmak'ı kendi adayı olarak göstermek için bir rekabet içine girdikleri görülmüştür. CHP'lilerin tekliflerini reddeden Çakmak, İstanbul'da DP'nin bağımsız adayı olmayı kabul etmiştir. Hem mareşalin hem de diğer 14 emekli generalin seçimlerde DP saflarında yer almaları, devletten gelecek herhangi bir harekete karşı DP'nin kendini güvende hissetmesini sağlamıştır denilebilir⁴⁷⁶.

Ordu DP'den modern silahlar, subay heyetinin ve yaşlanan Yüksek Kumanda Heyeti'nin ele alınması ve subayın toplumsal konumunun korunmasını beklemekteydi. 1950 yılından önce ordu içinde görev yapmış ve yarbay rütbesindeyken istifa ederek DP'ye girmiş olan Seyfi Kurtbek, seçimlerden önce yaptığı bir radyo konuşmasında partisinin milli savunma politikasını şöyle anlatmıştır: “ *Demokrat Parti, savunmayı, askeri mesele olarak değil, devletin bütün mekanizmasında ve milletin her türlü faaliyetini ilgilendiren büyük bir milli dava olarak telakki eder. Milli Savunma milletin şerefini, varlığını, istiklalini korumaktır. Böyle olduğu içindir ki, Milli Korumanın Devlet işlerinde her şeyden önce gelmesi lazımdır. Şahsi ve parti menfaatlerinin, Milli Savunma davasında hiçbir tesiri olmamalıdır. Milli Savunma, yalnız tehlike belirlediği zaman değil her zaman aktüel olan bir davadır*⁴⁷⁷. ”

Adnan Menderes 13 Haziran 1950 tarihinde yani Demokrat Parti Hükümetinin kuruluşundan 21 gün sonra bir Albay'ın ihbarı üzerine İnönü'yü, hükümet darbesi düzenlemek iddiası ile suçlamıştır. Bu ihbardan sonra bir kısım yüksek rütbeli ordu büyüklerinin yerlerinin değiştirildiği, daha pasif hizmetlere atandığı, 15 general ve 150 albayın kısa sürede emekliye sevk edilişleri görülmüştür. Bu olayların Menderes'in orduda iyi etki yapmayan ilk müdahalesi olduğu söylenebilir. İnönü'nün buna karşılık olarak: “ *Orduyu kendinin zanneden, kendi kendini aldatır. Ordu, kendi kanunları içinde yaşar...*⁴⁷⁸” dediği dikkat çekmiştir.

Hükümet darbesinin düzenlenmesinde İnönü'nün etkisi olduğu düşünülmüş ve bu düşünce CHP tarafından şiddetle eleştirilmiştir. DP'nin muhalefeti kontrol etmek ve İnönü'nün partideki etkisini azaltmak yönünde faaliyetler yaptığı

⁴⁷⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 188.

⁴⁷⁷ Özdağ, **a.g.e.**, s.s. 27-28.

⁴⁷⁸ Aydemir, **İhtilâlin...**, s.229.

görülmüştür⁴⁷⁹. 1954'e kadar orduya çok fazla baskı yapmayan DP, 1954 seçimlerinden sonra baskıcı bir tutum içine girmiş ve orduyu kontrol altına almaya başlamıştır⁴⁸⁰. Oysaki Adnan Menderes 24 Mayıs 1954 tarihinde Büyük Millet Meclisi Programını sunarken ordu ile ilgili şu sözleri söylemiştir: “ *İktisadi ve mali imkânlarımızın takati nispetinde ve maddi manevi bütün kaynaklarımızdan istifade etmek suretiyle kahraman ordumuzu bugünün icaplarına uygun ve her türlü tecavüzü kati olarak önleyecek bir varlık haline getirmek için çalışmalarımıza devam edeceğiz. Esasen iktisadi tedbirlerimizin ve kalkınmamızın hedeflerinden ilki mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda büyük bir orduyu kendi vasıtalarımızla elde tutmaktır... Şimdiye kadar olduğu gibi milli gelirimizin arttığı nispette ordumuza ayırdığımız tahsisatta artacaktır*⁴⁸¹.” 1954 yılından sonra DP önderliği orduyu kontrol altına almış ve bununla birlikte aralarındaki ilişkiler giderek gerginleşmiştir. Başbakan Menderes'in ‘ *Battalgazi Ordusu*’, ‘ *Ben bu orduyu astsubaylarla yönetim*’ gibi sözleri, 1954-1960 arasına rastlar⁴⁸². “1957 yılının Eylül ayında, basında subayların emekliye ayrılıp CHP'ye gireceklerinin ilan edilmesiyle, bazı subayların partiler arası mücadeleye bulaştığı açıkça ortaya çıktı. Emekli subayların, bilhassa generallerin, iktidar partisine katılması zaten adetti; fakat muhalefete katılmaları yeni bir şeyin, DP'lilerin bakış açısından tehlikeli bir şeyin habercisiydi. Siyasi ortam giderek gerginleşti⁴⁸³.” İşte bu dönemde politik çevrelerde, orduda hükümete karşı bir komplonun ortaya çıktığı ve birçok subayın tutuklandığı yönde söylentilerin dolaşmaya başladığı görülmüştür. Yabancı ajanslar da bunlara tercüman olmaya başlayınca hükümet bir açıklama yapma gereği duymuş ve 16 Ocak 1958 yılında, dokuz subayın tutuklanmış olduğunu resmen bildirmiştir. Siyasal tarihimize “*Dokuz Subay Olayı*” diye geçen bu tutuklamalar, ordu içi dayanışma sayesinde hiçbir sonuç vermemiştir. Tutuklananların üçü albay, biri yarbay, dördü binbaşı ve biri de yüzbaşı rütbesindeydi. Albayların bir tanesi emekliydi. Askeri yargıda yapılan mahkemeleri altı ay sürmüş ve aklanmayla sonuçlanmıştır. Buna karşılık ihbarı yapan Subay Samet Kuşçu, yanlış bir ihbar suçundan hüküm giymiştir⁴⁸⁴.

⁴⁷⁹ Yalçın, **a.g.e.**, s.550 .

⁴⁸⁰ Özdağ, **a.g.e.**, s. 52.

⁴⁸¹ Ahmad, **a.g.e.**, s.187.

⁴⁸² Özdağ, **a.g.e.**, s. 52.

⁴⁸³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 199.

⁴⁸⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s.140.

DP iktidarı döneminde sivil otorite- ordu ilişkilerinin, kesin olarak iyi veya kötü denilemeyecek kadar karmaşık olduğu gözlemlenmektedir. Fakat daha 1950 tarihinde genç subaylar arasında ihtilâlcı örgütlerin kurulması için Faruk Ateşdağlı isimli subayın çalışmalarında bulunduğu, 1952'deki Harp Okulu'nda kurulan örgütün 1960'da askeri müdahalede varlığını diğer gruplarla birleştirerek koruduğu bilinmekteydi. Aynı biçimde ordu içinde 1954'ten sora ihtilâlcı grupların hızla arttığı gibi bir gerçekte bulunmaktaydı. Ama genç subaylar arasında DP'ye karşı asıl sessiz muhalefetin 1957 seçimlerinden sonra arttığı söylenebilir. Diğer yandan bu ortamda generallerin de hükümete kesinlikle bağlı olduğunu söylemek imkânsız gibi görünüyordu⁴⁸⁵. 1958 yılında subayların tutuklanması ve bunu izleyen sınırlı soruşturma, ordudaki askeri müdahaleyi hazırlayanlar açısından geçici bir gerilemeye neden olmuştu. Soruşturmanın ne kadar ciddiyetle yürütüleceği bilmediklerinden, baskı ortadan kalkıncaya kadar çalışmalarından vazgeçmeye karar verdiler. Ne var ki, soruşturmanın bir yere varmayacağı açığa çıkınca çalışmalarına büyük bir gizlilikle yeniden başladılar. Askeri müdahale konusunda işbirliği yapmaya istekli bir general bulmak kolay değildi. Bunun için Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanan General Necati Tarcan'a yaklaşıldı ve DP karşıtı liderliğe razı edildi ama 1958 yazında bir kalp krizi sonucu öldü ve yerine Cemal Gürsel liderliğe razı edildi. Gürsel'in yardımıyla askeri müdahaleyi hazırlayanlar, Ordu Erkan Şubesi Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanlığı gibi stratejik görevleri işgal etmeye başladılar. Ama 1960 yılının başlarında General Gürsel, yıllık izne ayrılıp 4 Mayıs'ta İzmir' gitti⁴⁸⁶. Gürsel'in ayrılması ile en büyük desteğini kaybeden örgüt kendilerine başarılar dileyen Fahri Özdilek'i ikna edemediği için daha önce karar verildiği üzere Cemal Madanoğlu ile irtibata geçmiştir⁴⁸⁷. Bu arada bu görev için Sıtkı Ulay ve Cevdet Sunay da düşünülmüştü⁴⁸⁸. Sonunda Madanoğlu askeri müdahaleye girmeyi kabul etmiştir⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ Özdağ, **a.g.e.**, s. 53.

⁴⁸⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s.s. 202-203.

⁴⁸⁷ Özdağ, **a.g.e.**, s. 170.

⁴⁸⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 203.

⁴⁸⁹ Özdağ, **a.g.e.**, s. 171.

4. Üniversite ile İlişkiler ve Baskı

Demokrat Parti kurulur kurulmaz gücünü, üniversite profesörlerinden köylülere kadar toplumun her kesiminden aldığı görülmüştür. Demokrat Parti'ye gösterilen bu ilginin sebebi; geniş halk kitlelerinin Halk Partisi'ne muhalif olmaları kadar Demokrat Parti'nin, bütün toplumsal grupları memnun edecek yeni bir siyasi örgütlenme yaratacağı ümidiydi⁴⁹⁰. 1946-1950 döneminde muhalefeti destekleyen aydınlar 1950'den sonra taraf değiştirmeye başlamışlar ve CHP etrafında toplanmışlardır. Üniversitelerde iktidara karşı bir muhalefet oluşmuştur. DP'li bir yazarın ifadesi ile ' *Profesörlerin talebelere verdikleri derslerde alenen iktidara hücum etmeleri, her fırsatta, millet tarafından beğenilmeyerek düşürülmüş bulunan CHP'yi övmeleri* ' iktidarın dikkatinden kaçmamıştır⁴⁹¹.

1953 yılına gelindiğinde Demokrat Parti, üniversite profesörlerinin partilerde fiilen görev almamaları hakkında bir yasa tasarısı hazırladı. Bu dönemde üniversitelerin Halk Partisi'ne bir yakınlık içinde durdukları ve birçok profesörün CHP'de görev aldıkları dikkat çekmektedir. DP'nin bu yasa tasarısı ile muhalefete verilen üniversite desteğini ortadan kaldırmayı amaçladığı söylenebilir. İşte üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan bu tasarı 21 Temmuz 1953 günü yasalaşmıştır⁴⁹². Özellikle 1954 seçimlerinden sonra iktidarın, üniversite üzerindeki baskısını arttırdığı görülmüştür⁴⁹³. 5 Temmuz'da profesörleri ve 25 yıllık yargıçları geçici olarak görevden alma ve bir dönem sonunda emekli etme hakkını meclisten almıştır. Bu tür uygulamalar entelektüel çevrelerin hükümete olan desteğine zarar vermiş ve muhalefet tarafından sert eleştirilere yol açmıştır. İnönü, gelinen noktayı " *Bugün Meclis grubunda, kamuoyunda ve basında Başbakan girdiği yoldan çevirip ılımlı bir yola sokabilecek hiçbir güç yoktur.*" sözleriyle değerlendirmiştir⁴⁹⁴. Aralık 1956 ise, Feyzioğlu olayı patlak verdi. O sırada Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dekanı olan Turhan Feyzioğlu ders yılı açış konuşmasında sarf

⁴⁹⁰ Karpat, **a.g.e.**, s. 488.

⁴⁹¹ Özdağ, **a.g.e.**, s. 60.

⁴⁹² Eroğul, **a.g.e.**, s. 77.

⁴⁹³ Demokrat Parti'nin bu dönemde sert tavrı sadece üniversiteye olmamış, basın ve devlet memurlarında karşı da olmuştur. Memurlar siyasi haklardan mahrum edilmiş, profesörler erken emekli edilmeye çalışılmıştır. Ama bütün bu baskıcı tutumlardan en çok nasibini alan basın olmuştur. Çünkü DP'yi sürekli eleştiren basındı. Dolayısıyla ilk hedefte basın vardı. Bkz. Mehmet Ali Birand v.d., **Demirkırat**, Doğan Kitap, İstanbul, 1991s. 75. Üniversiteye baskının artması konusunda bilgi için bkz. Özdağ, **a.g.e.**, s. 60.

⁴⁹⁴ Yalçın, **a.g.e.**, s. 561.

ettiği “ *nabza göre şerbet vermeyiniz*” sözleri, siyaset yapmakla suçlanmasına ve bakanlık emrinin alınmasına sebep oldu. Bu olay üzerine muhalefet büyük tepki göstermiştir. Protesto amacıyla, üç doçent ve iki asistan üniversiteden istifa etmişlerdir. Mülkiyeli öğrenciler dersleri boykot etmişler ve mecliste bu konu görüşülmüştür. Tüm bu olaylara karşı iktidarın tepkisi ise, 6-7 Eylül olaylarından istifa etmiş olan Namık Gedik’i, tekrardan İçişleri Bakanlığına getirmek olmuştur⁴⁹⁵.

1957 seçimlerinden sonra da muhalefetin etkinliğini azaltmaya yönelik çeşitli kanunların yapıldığı dikkat çekmektedir. 13 Kasım 1957 yılında toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu’nda, seçimlerde muhalefeti destekleyen devlet memurlarına, basına ve yine muhalefetin kendisine karşı önlemlerin alındığı görülmüştür. Yine bu toplantıda meclis iç tüzüğü değiştirilerek muhalefetin etkinliği engellenmeye çalışılmış ve Meclis başkanlığının gücünü artırarak zabıtların isteğe göre düzenlenmesi kararı alınmıştır. Muhalefet, Meclisi terk etmesine rağmen engelleyemediği bu kanun ile “ *hâkimiyetin hükümetin eline geçtiğini*” ilan etmiştir. Ancak İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Hüseyin Nail Kubalı ile Hıfzı Veldet Velidedeoğlu düzenlemenin anayasaya aykırı olduğunu, buna bağlı olarak uymamak gerektiğini bildirince Milli Eğitim Bakanlığı ile hocalar arasında gerginlik yaşanmıştır⁴⁹⁶. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi’ne doğru giderken, iki hafta önce Menderes’in, Ege’de bir kasaba pazarında toplanan kalabalık önünde, üniversite hocalarını “ *Kara cübbeliler*” olarak adlandırdığı da görülmüştür⁴⁹⁷.

5. İktidar- Basın İlişkileri ve Basına Baskı

1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelmeden önce hem basın hürriyeti vaat etmiş hem de programına almıştı. Bu gelişmeler üzerine basın da DP’ye destek vermişti. DP’nin basın hürriyeti ile ilgili ilk uygulamalarından biri 22 Temmuz 1950’de yürürlüğe giren Basın Kanunu olmuştur. Bu yeni kanunla birlikte gazete sahipleri yayınladıkları yazılar sebebiyle ceza almayacaklardı.⁴⁹⁸. Aynı zamanda kanun önemli değişiklikler getirmiştir. Bu önemli değişiklikler şöyle sıralanabilir: Gazete ve dergi çıkarmak için alma mecburiyeti kaldırılmış, bildirimde bulunmak

⁴⁹⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 121.

⁴⁹⁶ Yalçın, **a.g.e.**, s.568.

⁴⁹⁷ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 183.

⁴⁹⁸ Leyla Torcu, “Demokrat Parti’yi 27 Mayıs’a Götüren Nedenler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 1994, s. 35.

yeterli hale gelmişti. Gazete sahiplerinin cezai sorumlulukları yoktu. İsmi kötüye çıkmış kişilerin basında çalışmasını önleyen ve eski yasada yer alan hüküm kaldırılmıştı. Basın davaları özel mahkemelerin konusu olmuştu. Bu önemli değişikliklerin yanında DP iktidarı, 1952 yılında basın emekçilerinin hakkını koruyan bir hukuki düzenleme yapmıştı. 1952 senesinin Haziran ayında çıkan kanuna göre gazeteciler sendika kurabilecekler, sosyal güvenlik kapsamına alınacaklar, kıdem tazminatı ve iş sözleşmesine sahip olacaklardır⁴⁹⁹.

Basın ile hükümet arasındaki ılımlı havanın aşağı yukarı iki yıl kadar sürdüğü söylenebilir. Fakat iç ve dış politikada meydana gelen gelişmeler ile ekonomide yaşanan krizin basın yayın organlarında fazlaca yer almaya başlaması üzerine hükümet, yapılan eleştirileri önlemek için sert tedbirler almış ve bu tavrı basın ile iktidar arasındaki iyi ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur⁵⁰⁰. 1953 yılından itibaren basın iktidar arasında ciddi bir gerilim ortaya çıkıp da basın hürriyetinin sınırlanması eğilimi başlayınca, DP listesinden bağımsız milletvekili seçilen Nadir Nadi Cumhuriyet'te bir başyazı yazmak gereğini duymuş ve *“Yeryüzünde hem demokrasi yapmak hem de iktidarı incitmeyen bir basın rejimini kurmak bu güne kadar hiçbir millete nasip olmamıştır. Hür basının zararlarını önlemek uğruna göze alınan her tedbir, sonunda mutlaka o basından beklenen faydaları da silip süpürmüş, yani hürriyeti yok etmiştir”*⁵⁰¹.” demiştir. 1953 yılından itibaren hükümetin basına karşı belirli önlemler almaya başladığı görülmektedir. 1953 Temmuz’unda çıkan bir kanuna göre sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin izlenmesi şikâyete bağlıyken, bu değiştirilmiş, bakandan olur alan savcının kendiliğinden takibe geçmesi kararlaştırılmıştır⁵⁰². Özellikle 1954 seçimlerinden sonra Menderes’in basın-yayın kuruluşları ve aydınların tavsiyelerini dinlememek gibi bir yol takip edeceğini söylemesi 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’yi destekleyen liberal aydınların desteğini kaybetmesine yol açmıştır⁵⁰³. Bu seçimden sonra da DP’nin basına karşı daha baskıcı olduğu söylenebilir. Gelişmeler karşısında muhalif basının da eleştirileri yoğunlaşmıştır. Muhalif basının eleştirileri birçok davanın açılmasına sebep olmuştur. On yıllık DP iktidarı döneminde birçok

⁴⁹⁹ Özdağ, a.g.e., s. 60.

⁵⁰⁰ Naim Arıkanoğlu, “Demokrat Parti İktidarında Hükümet- Basın İlişkileri (1950-1957)”, **Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**, Ankara, 2014, s.s. 32-33.

⁵⁰¹ Torcu, a.g.t., s. 37.

⁵⁰² Özdağ, a.g.e., s.s. 60-61.

⁵⁰³ Yalçın, a.g.e., s. 560.

gazetecinin hem hapse mahkûm edildiği hem de para cezalarına çarptırıldığı da gözlemlenmiştir⁵⁰⁴. 9 Mart 1954 tarih ve 6334 sayılı ‘*Neşir yoluyla veya Radyo ile işlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*’un yürürlüğe girmesi DP-basın ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Yasa; namus, şeref veya haysiyete yönelik yayın yapılması, yayın yolu ile itibar kırılması, özel veya aile durumunun rızası alınmadan teşhiri suçlarının işlenmesi halinde 6 aydan 3 yıla kadar hapis veya 1000 liradan 10.000 liraya kadar para cezası vermektedir. Bu suçların resmi sıfat taşıyan bir kişiye karşı işlenmesi halinde ceza üçte birden yarıya kadar arttırılabilecektir. Mağdurun şikâyet etmesi koşulu kaldırılmış, savcının mağdurun yazılı onayını alması yeterli görülmüştür⁵⁰⁵. Çıkarılan bu yasa kapsamında hükümete muhalif yazılar yazan basın ağır cezalar aldığı görülmüştür. Bu dönemde çeşitli cezalara çarptırılan bazı gazeteciler şunlardır: Şinasi Mahir Berker, Metin Toker, Ülkü Arman, Nihat Subaşı, Fethi Giray, Beyhan Çenkçi, Kurtul Altuğ, Yusuf Ziya Ademhan. Bu isimlerin yanı sıra Nihat Erim yönetimindeki Halkçı gazetesini ve Metin Toker’in çıkardığı Akis dergisi yazarları hakkında da sık sık soruşturmalar açılmıştır. Halkçı gazetesini yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın Ulus gazetesinde yazdığı “*Gözü Kapalı Oy Verme*” adlı makalesinde Başbakan’a hakaret ettiği gerekçesiyle 26 ay 20 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. Aynı zamanda milletvekili olan Yalçın’ın dokunulmazlığı kaldırılarak hapse mahkûm edilmiştir. Hapis cezasını çekerken 80 yasını dolduran Yalçın, 27 gün sonra rahatsızlanmış ve kamuoyundan gelen yoğun baskılar sonucunda cezası Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından kaldırılmıştır. Adnan Menderes ise Halkçı gazete hakkında açtığı tazminat davalarından vazgeçmiştir⁵⁰⁶. İktidarın bu dönemde basına gerçekten baskı yapmadığını iddia ettiği görülmektedir. Başbakan Menderes 18 Şubat 1955 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada ‘*İşte beşinci senemiz, kapatılmış tek gazete yoktur. Bununla iftihar ediyoruz.*’ demesi bu iddialarını destekleyici niteliktedir⁵⁰⁷. 6/7 Eylül 1955 olaylarında basına sansür uygulamaları arttırılmış, sıkıyönetimin ilan edilmesi ile birlikte yapılan bir basın toplantısında, asıl suçlunun basın olduğu ve halkı basının tahrik ettiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bununla beraber basına karşı büyük bir baskı dönemi başlamıştır. Sıkıyönetim komutanlığınca, basına yönelik alınan kararların bazıları şöyledir:

⁵⁰⁴ Arıkanoglu, a.g.t., s. 55.

⁵⁰⁵ Özdağ, a.g.e., s. 61.

⁵⁰⁶ Arıkanoglu, a.g.t., s. 58.

⁵⁰⁷ Özdağ, a.g.e., s. 61.

- “a) Halkı heyecanlandırarak haberlerin yayınlanması yasaktır. Meclis'teki görüşmeler halkı heyecanlandırarak özellikteyse yazılmayacaktır.*
- b) Hükümeti eleştirmek yasaktır.*
- c) Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır.*
- d) Sıkıyönetimin çalışmalarıyla alakalı haberler yasaktır.*
- e) NATO devletleriyle alakalı haberler yasaktır.*
- f) 6 Eylül olaylarını komünistlerden başkalarının yaptığı yönündeki yazı ile yorumlar yasaktır.*
- g) 6 Eylül olayları ile alakalı haber ve resimler yasaktır.*
- h) İkinci baskı yapmak yasaktır.*
- i) Magazin sayfalarında halkı heyecanlandırarak fotoğraf ve yazılar yasaktır. Ayrıca çıplak kadın resmi basmak da yasaktır⁵⁰⁸.”*

19 Eylül 1955'te İsmet İnönü'nün “Çetin Bir İmtihan” isimli makalesinin Ulus gazetesinde yayımlanması nedeniyle Ulus gazetesi süresiz olarak kapatılmıştır. Bu makalede, İnönü meclisin tekrar toplanıp meseleyi yeniden görüşmesi gerektiğini, Örfi İdarenin temas ettiği mercilerin mütemadiyen değişmesinin dikkatten kaçmaması gerektiğini ve hükümetin Büyük Millet Meclisine hesap vermesi gerekliliğini ifade etmiştir⁵⁰⁹.

1956 senesine gelindiğinde, basın özgürlüğünü kısıtlayan iki yeni yasanın kabul edildiği görülmüştür. 1954 yılında basın aleyhine alınan kararları çok ağırlaştıran bu yasaların, baştan aşağı antidemokratik yasalarla dolu olduğu söylenebilir⁵¹⁰. Basına yeni kısıtlamalar ve engeller getirilmiştir. 7 Haziran 1956 tarih, 6732 ve 7 Haziran 1956 tarih 6733 sayılı yasalar ile basın daha çok baskı altına alınmış ve gazetecileri tutuklama ile hapse atma yoluna gidilmiştir. Bunlara yeni kanuni yönetmelikler eklenmiştir. Tüm bu olaylar basın ile hükümet arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir⁵¹¹. 6 Nisan 1956 tarih ve 6732 sayılı kanun ile 6 aydan fazla hapis cezası alanların sorumlu müdür olamayacakları, imzasız yazıların sahiplerinin isimlerinin sorulduğunda savcılığa 24 saat içinde bildirileceği, kamu ahlakını, aile düzenini bozanların 1000 liradan 10.000 liraya kadar para cezasına çarptırılması kararı getirildi⁵¹². Böylesine baskıcı tasarılar mecliste beklenildiği gibi çok şiddetli tartışmalara yol açtı. Bu olaylar karşısında İnönü bir konuşma yaparak şunları söylemiştir: “ ... İrtica rejimi ansızın gelmiyor, gözümüzün içine baka baka, adım adım, profesörler eliyle geliyor. Basiretler bağlanmış. Mesuliyetlerin vicdanlar

⁵⁰⁸ Arıkanoglu, a.g.t., s.64.

⁵⁰⁹ **Ulus**, 19 Eylül 1955.

⁵¹⁰ Eroğul, a.g.e., s. 120.

⁵¹¹ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 251.

⁵¹² Özdağ, a.g.e., s. 61.

üzerindeki baskısı da o nispette ezici ve amansız olacaktır... Karanlıktan medet umanlar, elbette tarihimizin karanlık köşelerinde unutulacaklardır⁵¹³.”

Basın hürriyetini sınırlayan bu yeni yasalar Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) tarafından da tepkiyle karşılanmış ve Temmuz ayında yayımladığı “*Türk Gazetecileri Vesayet Altında*” başlıklı yazısında bu gelişmelere yer vermiştir. Enstitü iki sayfalık yazısında çıkarılan bu yeni kanunların basın hürriyetini ağır bir şekilde tehdit ettiğini ve sıkıyönetim uygulamalarını aratmayacak şekilde değiştirildiğini ifade etmiştir⁵¹⁴. Basın- DP ilişkilerinin son dönemde geldiği noktanın değişik bir işareti Ankara Merkez Kapalı Cezaevi’nin gazeteciler arasındaki adının ‘*Hilton*’ olmasıdır diyebiliriz. 27 Mayıs sabahı askeri müdahaleyi yapanların ilk gittikleri yerlerden birisinin Ankara Merkez Kapalı Cezaevi olmasının anlamı, basının son dönemde iktidara gösterdiği direnişten dolayı askeri müdahaleyi yapanlar tarafından doğal müttefik olarak görülmesidir⁵¹⁵.

II. 27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ VE ATATÜRK

1. Askeri Müdahale Öncesi Ortam

Askeri müdahalenin ilk belirtisi üniversitelilerden geldi. Adına “*İstanbul ve Ankara Olayları*” denilen gösteriler, önce üniversitelerde başladı⁵¹⁶. Tahkikat’la ilgili yasanın kabul edilmesi, ardından da İnönü’nün ceza alması kamuoyunda büyük tepkiler yarattı⁵¹⁷. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde görevli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Doç. Dr. İsmet Giritli’nin derslerinde aldıkları tavır ve basına yaptıkları açıklamalar, öğrencilere cesaret vermiştir. İstanbul’da hadiseler 27 Nisan’da Ankara’dan gelen bir emir üzerine 28 Nisan’da CHP Gençlik Kollarının miting düzenleme teşebbüsleri sonucunda başlamıştır. Sabah saat 6.45’te atlı polis ve ordu birlikleri İstanbul Üniversitesi’ni kordon altına almıştır⁵¹⁸. Yaşanan olaylar

⁵¹³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 120.

⁵¹⁴ Arıkanoglu, **a.g.t.**, s.s.73-74.

⁵¹⁵ Özdağ, **a.g.e.**,s. 62.

⁵¹⁶ Aydemir, **Menderes’in...**, s. 361.

⁵¹⁷ Torcu, **a.g.t.**, s. 94.

⁵¹⁸ Özdağ, **a.g.e.**,s. 153.

sırasında üniversite rektörü Ord. Prof. Sıdık Onar yerlerde sürüklenmiştir⁵¹⁹. Tüm bu yaşananlar üniversite ile hükümet arasındaki ilişkilerin kopmasına sebep olmuştur. Sıdık Onar önce Emniyet Müdürlüğü'ne ardından Valiliğe götürülmüştür. Valilikte, Emniyet Müdürü Kemal Aygün ve Vali Ethem Yetkiner ile görüşen Onar üniversiteye gelmiş ve öğrencilerine şu konuşmayı yapmıştır: “ *Üniversite ailesinin reisi olarak mücadelenizin bir fikir mücadelesi şeklinde kalmasını istiyorum. İstifa etmedim. Haklarınızı sonuna kadar müdafaa edeceğim, sizlerle beraberim. Güçlükleri beraber yeneceğiz* ⁵²⁰.”

Ertesi gün İstanbul'daki olayların aynısı Ankara'da gerçekleşmiştir. Ankara'daki hadiseler genellikle Siyasal Bilgiler ve Hukuk fakülteleri çevresinde gelişmiştir⁵²¹. Siyasal bilgiler okulunda silahlar patlamıştır⁵²². Bu olay sonucunda yaralananlar olmuştur. Yaşananlar üzerine Başbakan Adnan Menderes radyodan bir konuşma yapmış ve şunları söylemiştir: “ *Bu gibi zamanlarda, memlekette karışıklık çıkarmak isteyenler ve bugünkü hadiselerle teşebbüs etmiş bulunanlar, bir taraftan da memleketin düşmanları ile adeta el ele vererek, ortalığa her an, saat başında, bir takım yalan ve maksatlarına göre uydurulmuş haberler yaymak suretiyle, gayretlerine erişmek isterler.. Derhal ifade edeyim ki, İstanbul ve Ankara'da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girişilmiş suikastlardır. Genç mekteplilerimiz üzerinde bir zamandan beri teşkilatlı ve hesaplı surette yapılmakta olan tahrikler, artık meşum neticelerini göstermektedir... Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir* ⁵²³.” 1959 ve 1960 yılları boyunca baskının arttırıldığı ve yaşanan gösterilerin askeri müdahaleye bulunmaz bir fırsat verdiği söylenebilir. Tüm olaylardan sonra 29 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiş ve Fahri Özdilek İstanbul, Namık Argüç Ankara sıkıyönetim komutanlığına getirilmiştir. Polis ve askere ateş açma yetkisi verecek ölçüde sert tedbirlerin alındığı görülmüştür. Bu tedbirlerden sonra gösteriler kontrol altına alınabilmiştir⁵²⁴. Her türlü toplantı yasaklanırken İstanbul ve Ankara Üniversiteleri bir ay süreyle kapatılmışlardır. Mayıs ayı bazı gazetelerin kapatılmalarına sahne olmuştur.

⁵¹⁹ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 361.

⁵²⁰ Özdağ, **a.g.e.**, s.s. 154-155.

⁵²¹ Torcu, **a.g.t.**, s. 95.

⁵²² Aydemir, **Menderes'in...**, s. 361.

⁵²³ Torcu, **a.g.t.**, s.s. 95-96.

⁵²⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 205.

Başbakanın bu dönemde CHP'yi ayaklanmayı yönetmek iddiasıyla suçladığı görülmüştür⁵²⁵.

30 Nisan akşamı Köşk'te bir toplantı yapılmış, toplantıda İstanbul'dan Menderes'in davet ettiği DP'ye yakınlığı ile bilinen Anayasa Hukuk Profesörü Ali Fuat Başgil'in düşüncesi alınmıştır. Başgil, Tahkikat Komisyonu'nun Anayasa'ya aykırı olmadığını, fakat bu komisyona verilen hakların Anayasa'ya aykırı olduğunu, yargıya ait yetkileri hiçe saydığını söylemiştir. Başgil, Hükümet'ten Tahkikat Komisyonu'nun haklarının düzenlenmesini ve gençliğe karşı sert önlemlere başvurulmamasını istemiştir. Bayar'ın buna karşı çıktığı ve hükümetin sert bir politika takip etmesi gerektiğini ifade ettiği görülmüştür. Bayar, “ *Tenkite zamanı geçmiştir, şimdi tahrikçileri tenkil zamanıdır.*” demiştir⁵²⁶. Özellikle 2 Mayıs'ta toplanacak NATO Dışişleri Bakanları Konferansı dikkate alınarak, olaylar engellenmeye çalışılmıştır. Sonraki gün göstericiler zorla dağıtılmış ve birçok kişi tutuklanmıştır⁵²⁷. 5 Mayıs gününe gelindiğinde, saat 17'de muhalefet Kızılay'da büyük bir gösteri planlamış, toplantı “555K⁵²⁸” diye duyurulmuştu⁵²⁹. Bu parola ile toplanıp, Marş söyleyerek Kızılay'a yönelen kalabalığın içine Menderes yanındaki polislerle girmiştir. Menderes, Bayar, Koraltan, Gedik ve Mederlioğlu ile birlikte gelmiştir. Kızılay'da Menderes, ‘ *Menderes istifa*’ diye bağırarak göstericilere ‘ *Ne istiyorsunuz?*’ diye sormuş ve ‘ *İstifa istiyoruz*’ cevabını almıştır. Olayların büyümesiyle Menderes Kızılay'dan bir gazetecini arabasına bindirilerek uzaklaştırılmıştır. Olaylar karşısında Bayar, Başbakanlıkta İçişleri Bakanı Gedik'e kalabalığın dağıtılması emrini vermiştir. Tüm bu yaşananların Menderes'i yıprattığı görülmüştür. Önüne ise 7 Mayıs'ta yabancı gazetecilere ordunun ve polisin artık iktidarın emrine uymayacaklarını söylemiştir. Yabancı basın gözlerini Türkiye'ye çevirmiştir. Menderes şiddetli eleştiriler almaya başlamıştır⁵³⁰.

⁵²⁵Yalçın, **a.g.e.**, s. 575.

⁵²⁶ Özdağ, **a.g.e.**, s. 159.

⁵²⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 205.

⁵²⁸**555K**; Bir gösteri formülüydü. “ *Beşinci ayın, beşinci günü ve saat beşte, Kızılay meydanında toplanalım.*” anlamını taşımaktaydı. Formül daha önceden bulunmuş ve hızla yayılmıştı. Gerçekten Mayıs'ın o gün ve saatinde Kızılay Meydanı tıklım tıklım dolmuştur. Dikkati çeken en önemli nokta, kalabalığın büyük bir kısmını subayların oluşturmasıydı. Türkiye'de 1908 hürriyet ilanı günlerinden beri ilk kez sivil ve asker, genç ve yaşlı insanlar bir şehrin meydanında, böylesine bir kaynaşma halindeydiler. Bkz. Aydemir, **Menderes'in...**, s. 368.

⁵²⁹ Özdağ, **a.g.e.**, s. 166.

⁵³⁰ Özdağ, **a.g.e.**, s. 166.

Ortamın en üst seviyede gerildiği sırada Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderdiği bir mektupla bunalımın nasıl çözülebileceğine dair önerilerde bulunmuştur. Olaylardan sonra hükümet ordunun maddi imkânlarını iyileştirmek için harekete geçerken, Başbakan İzmir'de büyük bir kalabalığın karşısına çıkmıştır. Burada konuşma yapan Başbakan Adnan Menderes'in muhalefeti komployla, yurdun barış ile güvenini sarsmak iddialarıyla suçladığı görülmüştür. İzmir'den sonra Bergama, Manisa ve Turgutlu'ya geçen Başbakan buralarda da konuşmalar yapmıştır. Başbakan konuşmalarında seçimlerin mümkün olan en kısa zaman içinde yapılarak bunalımın sona erdirileceğini ilan etmiştir⁵³¹.

Ankara'da Harp Okulu'nda ise heyecan ve tansiyonun, özellikle İstanbul-Ankara hadiselerinden sonra hızla arttığı ve bu okul öğrencilerinin, üniversitede cereyan eden hareketlere katılmak için daha 21 Mayıs'tan önce, birkaç defa girişimde buldukları ve bu girişimlerin engellendiği görülmüştür. Bu girişimlerde bulunma nedenleri olarak genelkurmay başkanına sevgilerinin azalması, son günlerde yaşanan olaylarda inzibat kuvveti gibi sokağa çıkarılmalarından memnun olmamaları gibi durumlar gösterilebilir⁵³². Harp Okulunda askeri müdahale kadrosuna mensup subayların mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin; Türkeş, Sezai O'kan, Mustafa Kaplan gibi isimler aynı zamanda Harp Okulu'nda öğretmenlik görevi yapmaktadırlar. Askeri müdahaleden önce, Binbaşı Hikmet Akıncı, Yüzbaşı Yaşar Başaran gibi aktif kişiler görevleri başındadır⁵³³. 21 Mayıs'ta Harp Okulu Ankara'da sessiz gösteri yaptığında hükümet öğrencilerin isteklerini karşılamış ve Albay İsmail Atak dâhil olmak üzere tutuklanan subaylar serbest bırakılmıştır⁵³⁴. 24 Mayıs'ta Sami Küçük, Ekrem Acuner, Sezai O'kan, Fazıl Akkoyunlu ve orduda görevli kişiler Harbiye'de toplanmışlar ve 25-26 Mayıs gecesi için düşünülen askeri müdahale kararı orada alınmıştır. Harp Okulu Alay Kumandanı Albay Müçteba Özden (general) ve okul kumandanı Sıtkı Ulay askeri müdahaleye katılmışlardır⁵³⁵.

⁵³¹ Yalçın, **a.g.e.**, s. 575.

⁵³² Aydemir, **Menderes'in...**, s.s. 402-403.

⁵³³ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 403.

⁵³⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 206.

⁵³⁵ Aydemir, **Menderes'in...**, s.403.

Tüm bu gelişmelerden sonra askeri müdahale ile 10 yıllık iktidar partisinin görevi sona erdirilmiştir⁵³⁶.

2. Askeri Müdahale ve Milli Birlik Komitesi

Askeri müdahaleye giderken hükümette, karar alma iradesine sahip hiç kimse olmadığı ve bu durumun DP yönetimini bütünüyle iflasa götürdüğü söylenebilir⁵³⁷. Harp Okulu öğrencilerinin 21 Mayıs'ta Ankara'da hükümet karşıtı yaptığı yürüyüş gelişmelerin daha da ilerleyeceğinin belirtisi olmuştur⁵³⁸. Gelişen bu hadiseler neticesinde herkesin askeri müdahale beklentisi içine girdiği görülmüştür. İnönü: “*Asker ihtilal hazırlıyor. Bunu görmemek imkânsız. Fakat hareketi Mehmetçiği kullanmadan yapmak lazım. Bakalım, onu nasıl tertipleyecekler..*”⁵³⁹ demiştir. Hükümet de bu sırada subayların maaşları dâhil olmak üzere hizmet sektöründe olanakların iyileştirileceği, konut meselesinin çözüleceğini vaat ederek meseleyi sadece subayların ekonomik sıkıntılarından kaynaklanan bir olaymış gibi gördüğünü ortaya koymuştur⁵⁴⁰. Bu sırada Ege gezisi olumlu geçmiş olan Menderes, Ankara'ya döndükten sonra iktidar yöneticileri ile bir toplantı yaparak vaziyet değerlendirmesi yapılmak istenmiştir. Fakat bir netice alınamamıştır. Bu toplantının sonrasında Menderes Eskişehir'e gitme hazırlığına girişmiştir⁵⁴¹. Menderes'in uçağı 25 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir havaalanına inmiştir. Kendisini karşılamaya gelenler arasında bir grup hava subayı da vardı. Subaylar saygı duruşuna geçmişlerdir. Ama tam Menderes aralarına gelince aniden “*Geriye dön!*” diye bir emir işitilmiş ve bütün subaylar tek saf halinde başbakana arkalarını dönmüşlerdir. Bu hareket karşısında Menderes ile yanındakiler, aceleyle arabalarına binip şehre gelmişlerdir. Menderes, Eskişehirililere hitaben bir konuşma yapacaktı⁵⁴². Fakat şehir meydanında, başka ve beklenmeyen bir durumla karşılaşıldı. Menderes meydana varmış, kürsüye çıkmış, sözlerine başlamıştır. Bu sözleri sadece kendisi ve yanındakiler

⁵³⁶ 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Suna Kili, **27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 1998.

⁵³⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 206.

⁵³⁸ Yalçın, **a.g.e.**, s. 575.

⁵³⁹ Torcu, **a.g.t.**, s. 99.

⁵⁴⁰ Yalçın, **a.g.e.**, s.s. 575-576.

⁵⁴¹ Torcu, **a.g.t.**, s.s.100-101.

⁵⁴² Eroğul, **a.g.e.**, s. 160.

duyabilmiştir. Çünkü hem sivil, hem asker makamlarının kurdukları hoparlörlerin telleri kesilmiştir⁵⁴³. Konuşmasında Tahkikat Komisyonu'nun işinin bittiğini, seçimlerin erkene alınacağını söylemiştir. Menderes o gece Eskişehir Şeker Fabrikasında onuruna verilen yemeğe katılmıştır. Menderes'in Başbakan olarak katıldığı son toplantı bu olmuştur⁵⁴⁴. Yemekte davetlilere hitaben, yine muhalefete çatan bir konuşma yapmıştır. Öğrencileri kendisine karşı tahrik ettiklerini düşünerek özellikle profesörlere içerlemiştir. O günün gecesini uyandıran özel kalem müdürünün ağzından askeri müdahalenin başladığını öğrenmiştir⁵⁴⁵. Menderes Kütahya'da, Bayar ise Çankaya'da ordu tarafından teslim alınmıştır. Baş Muhafızı Osman Köksal'ın askeri müdahale komitesinde oluşu Bayar'ın arzu ettiği direnmeyi göstermesine engel olmuştur. Daha sonra DP'nin diğer isimleri de teker teker yakalanıp Harp okulunda koruma altına alınmışlardır. Böylelikle on yıllık DP iktidarı son bulmuştur⁵⁴⁶. Askeri müdahale olduktan sonra İzmir'den bir askeri uçakla Cemal Gürsel getirilmiş ve askeri müdahaleyi kumanda eden adam görevi ona devredilmiştir. Askeri müdahalenin öncülere "*Milli Birlik Komitesi*" adını alan bir yüksek kurul içinde birleşmişlerdir⁵⁴⁷. Aralarında işbölümüne gitmişlerdir⁵⁴⁸.

Başta Cumhurbaşkanı Bayar olmak üzere Demokrat Parti liderlerini tutuklayan, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve bazı generallerin pasif edilmesini gerçekleştirenler, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'i Milli Birlik Komitesi'nin başına geçirmişlerdir⁵⁴⁹. Milli Birlik Komitesi'nin ilk bildirimlerinden biri, yeni anayasayı hazırlama vazifesinin İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıdık Sami Onar'ın başkanlık ettiği bir profesörler grubuna verildiğini ilan eden bildiri idi. Aynı zamanda, bütün siyasi partilerin çalışmaları yasaklanmış ve bu emre uymayanların en sert biçimde cezalandırılacağı ilan edilmiştir. Bildiri, "*MBK Başkanı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı*" General Cemal Gürsel imzalıydı⁵⁵⁰. Yeni anayasayı hazırlama vazifesinin verildiği heyet, askeri müdahalenin güçlü hukuki dayanağı olan önemli raporunu 28 Mayıs'ta sunduktan sonra derhal geçici anayasanın düzenlemesine girişmişti. Bu anayasa Milli Birlik Komitesi iktidarının "

⁵⁴³ Aydemir, *Menderes'in...*, s. 414.

⁵⁴⁴ Torcu, *a.g.t.*, s. 102.

⁵⁴⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s.s. 160-161.

⁵⁴⁶ Torcu, *a.g.t.*, s. 102.

⁵⁴⁷ 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin anlamı ve Milli Birlik Komitesi'ne dair geniş bilgi için bkz. **Yassıda Broşürü**, T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, İstanbul, 1960

⁵⁴⁸ Aydemir, *Menderes'in...*, s. 431.

⁵⁴⁹ Yalçın, *a.g.e.*, s. 576.

⁵⁵⁰ Ahmad, *a.g.e.*, s. 208.

1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında” ve bir numaralı yasa olarak 12 Haziran 1960 tarihinde resmi gazete yayımlanmıştır. Bu yasanın yayımlanması ile beraber Milli Birlik Komitesi, yasama ve icra kuvvetlerini bünyesinde toplayan bir güç yani Millet Meclisi niteliğini almıştır. Böylece askeri müdahale, kendi çıkardığı bir kanun aracılığıyla, artık her şeye el koyuyordu⁵⁵¹. Bu belgeye göre, bir genel seçim yapıldıktan ve yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra Büyük Millet Meclisi’nin yeniden yönetimi devralmasına kadar MBK, Türk Milleti adına egemenlik hakkını kullanacaktı. MBK, yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini Devlet Başkanının atadığı ve MBK’nın onayladığı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanacaktı. MBK’nın bakanları görevden alma yetkisi vardı. Ama yalnızca Devlet Başkanı bakanları atayabilirdi. Sadece yargı yetkisi MBK’dan bağımsız bırakıldı. Gerçi yine de ölüm cezalarını onaylama ya da reddetme yetkisine sahipti⁵⁵². Yeni hükümet ekonomide, dış politikada eski siyasetini sürdürecekti, hükümetin sadece oy kazanmak için hareket etmesini Anayasa Mahkemesi ve Anayasaya koyacağı maddelerle engelleyecekti. Siyasetçilerin hareketi kendi çıkarlarına alet etmelerine engel olmak için Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel “ *Milli inkılâp hareketi hiçbir şahsi ve zümrenin lehine yapılmamıştır.*” biçiminde bir demeç vermiştir. Diğer taraftan eski cumhurbaşkanı vatana ihanet suçuyla mahkemeye verildi. Bayar halkı iç savaşa sürüklemek, Anayasayı değiştirmek ve Anayasaya aykırı hareket etmekle, ülkenin bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmak iddialarıyla suçlanmıştır⁵⁵³.

3. Askeri Müdahale Sonrası Basın

Yakın tarihimin önemli bir olayı olan 27 Mayıs o günlerde geniş halk kitleleri arasında basında ve muhalefette çok büyük ve derin etkiler yaratmıştır. 27 Mayıs 1960 günü gazete manşetleri şöyleydi: Cumhuriyet “ *Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi ele aldı*”, Vatan “ *Ordu idareyi ele aldı*”, 28 Mayıs Ulus “ *Bütün yurttta büyük sevinç*”, “ *Türk kara, hava ve deniz*

⁵⁵¹ Aydemir, **Menderes’in...**, s. 451.

⁵⁵² Ahmad, **a.g.e.**, s. 211.

⁵⁵³ Yalçın, **a.g.e.**, s. 577.

silahlı kuvvetleri el ele vererek demokrasimizin içine düştüğü buhrana ve vukuu muhtemel kardeş kavgasına mani olmak için giriştikleri harekâtı kansız bir şekilde başardı.”, 28 Mayıs Vatan “ *Bir bayram havası bütün yurdu kapladı.”*, 28 Mayıs Hürriyet “ *Yurtta tam bir huzur hüküm sürüyor*”, 27 Mayıs Milliyet “ *İdare orduda*”, 27 Mayıs Dünya “ *Ordu bu gece 3’te idareyi ele aldı*⁵⁵⁴.” Hadiselere Tercüman “ *Türk Silahlı Kuvvetleri milli Bir inkılâp hareketini kan dökülmeden başardılar*”, “ *Milletçe bayram sevinci içindeyiz*”, Bayar, Menderes, bütün vekiller mahut Tahkikat Komisyonu üyeleri dün nezaret altına alındılar”, Meclis feshedildi, üniversiteler açılıyor, kısa zamanda yeni seçimlere gidilecek”, Rektör Ord. Profesör Sıddık Sami Onar ve arkadaşları yeni anayasayı hazırlıyorlar⁵⁵⁵.”

Bundan ayrı olarak askeri müdahale sonrası yapılan harekâta karşı tepki olarak ülkede bazı olaylar gelişmiştir ve bu basına yansımıştır. Demokrat İzmir Gazetesi’nde “ *İnkılâp Aleyhtarı Şebeke Yakalandı*” başlıklı haber bunun içinde sayılabilir. Haberde Ege Bölgesi’nde milli inkılâp hareketine karşı propagandaya girişen ve katliam yapmak için silah depo eden bir şebekenin Aydın, Muğla ve Denizli de yerleşmeye çalışırken yakalandığı, şebekenin başında Milli Mücadelede çete teşkilatının reisi Yörük Efe’nin oğlu Ali Yörük’ün olduğu, Aydın’ın Yenipazar ilçesinde yakalandığı belirtilmiştir⁵⁵⁶. Manisa da ise askeri müdahaleye tepkili olan 9 kişi tutuklanmıştır⁵⁵⁷. Aynı olaylar Çanakkale’de de yaşanmış ve haber “*İnkılâp Düşmanı 6 Ay Hapse Mahkûm Oldu*” başlığıyla verilmiştir⁵⁵⁸. Aynı suçtan Dikili kazasının bademli köyünde, Ayvalık İsmet Paşa mahallesi 15 numarada oturan Yaşar An adındaki kişi Milli Birlik Komitesi’ni kötümser nitelikte olumsuz propaganda yaparken suçüstü yakalanmış ve adalete teslim edilmiştir. Hakkında takibata geçilmiştir⁵⁵⁹. Bu tarihteki en önemli haber Demokrat İzmir’de “ *İskenderun’da Ata’nın Heykeli Dün Dinamitle Havaya Uçuruldu*” başlığı altında verilmiştir. Bu kötü saldırıyı yapanların Lübnanlı failer olduğu, tahribattan sonra otomobile kaçmaya çalışırken yakalandıkları, halkın tahribatı protesto etmek için toplanarak hep birlikte İstiklal Marşı’nı okuduğu ve olay dolayısıyla miting yapılacağı

⁵⁵⁴ Torcu, **a.g.t.**, s.s. 102-103.

⁵⁵⁵ **Hadiselere Tercüman**, 28 Mayıs 1960.

⁵⁵⁶ **Demokrat İzmir**, 5 Temmuz 1960.

⁵⁵⁷ **Demokrat İzmir**, 28 Ağustos 1960.

⁵⁵⁸ **Demokrat İzmir**, 11 Ekim 1960.

⁵⁵⁹ **Demokrat İzmir**, 10 Kasım 1960.

belirtmiştir⁵⁶⁰. Bu tahribat bütün yurttta kızgınlık uyandırmıştır. Başta İskenderun ve İstanbul olmak üzere birçok şehirlerde gençlik mitingler yaparak Atatürk anıtları önünde toplanmış, “*Ata'nın izinde*” olduklarını belirterek ant içmişlerdir⁵⁶¹. Olayla ilgili olarak Cemal Gürsel, Hataylılara mesaj yollamış ve “*Ölümsüz Atatürk'e dil ve el uzatmaya cesaret edebilecek bedbahtların kaynağı nerede olursa olsun kurutulacaktır.*” demiştir⁵⁶². Ulus gazetesi 22 Aralık 1960'ta “*Atatürk Anıtları Kordon Altında*” başlığı ile İçişleri Bakanlığının son hadiseler üzerine bazı önlemler aldığını, bütün illere bir telsiz emri göndererek bölgede bulunan Atatürk anıtlarının derhal muhafaza altına alınmasını bildirdiğini aktarmıştır⁵⁶³. Heykellere saldırı konusunda Nadir Nadi: “*27 Mayıs hareketi bir bakımdan Atatürk'ün bir zaferidir. O gün yalnız demokratik hürriyetleri yıkıp çiğneyen hukuk dışı bir idareyi devrilmemiş, aynı zamanda inkılâp prensiplerine durmaksızın balta sallayan yobazların da hakkından gelinmiştir, inkılâplar kurtarıldığına göre şimdi bunların tekrar Atatürk heykellerine göz dikmeleri bence psikoloji kanunlarına son derece olağan bir davranıştır.*” demiştir⁵⁶⁴.

4. Atatürk ve 27 Mayıs

27 Mayıs'tan sonra müdahaleyi hukuki bir temele dayandırmak isteyen profesörler heyeti 5 sayfa tutan bir rapor hazırlamışlar ve müdahaleyi nitelemek istemişlerdir. Raporda; devlet, hukuk adalet, ahlak ve kamu haklarını koruması gereken siyasi kudretin, maalesef aylardan, hatta senelerden beri bu mahiyetini kaybettiği, kişisel nüfus ve ihtiraslarla, zümre menfaatini temsil eden maddi bir güç haline geldiği belirtilmiş, ayrıca bu siyasi gücün zamanında Atatürk devrimlerine karşı yaptığı darlaştırma da dile getirilmiştir⁵⁶⁵. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ni gerçekleştiren genç subaylar bu hareketi “*Atatürk'e Dönüş*” için yaptıklarını belirtmişlerdir⁵⁶⁶. Yakup Kadri'nin 28 Ekim 1960 tarihli “*Atatürk'ün Yolu*” başlıklı

⁵⁶⁰ **Demokrat İzmir**, 20 Aralık 1960.

⁵⁶¹ **Milliyet**, 21 Aralık 1960.

⁵⁶² **Demokrat İzmir**, 21 Aralık 1960.

⁵⁶³ **Ulus**, 22 Aralık 1960.

⁵⁶⁴ Nadir Nadi, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1972, s. 55.

⁵⁶⁵ Aydemir, **Menderes'in...**, s. 499.

⁵⁶⁶ Aydemir, **İhtilâlin...**, s. 308.

yazısındaki şu satırlar yukarıdaki cümleleri destekler niteliktedir: “Sayın Gürsel, bize Erzurum’dan seslenerek Atatürk’ün çizdiği yoldan ayrılmamamızı, milletimizin kurtuluşunun ancak o yoldan gitmekle mümkün olduğunu söyledi ve hemen bunun arkasından şöyle dedi: “ Bu yoldan ayrılmak bir felaket olur.”Devlet ve Hükümet Başkanının Atatürk hakkında bu ilk beyanati değildir. 27 Mayıs inkılâbından beri her fırsatta o Türk büyüğüne karşı hayranlığını ifadeden geri kalmamıştır. Hatta 27 Mayıs hareketini Atatürk inkılâpları ruhunun yeniden doğuşu olarak vasıflandırmıştır. Sayın Gürsel bu suretle, yalnız bu milletin kurtarıcısı bu devletin kurucusuna saygı ve bağlılığını belirtmiş olmuyor aynı zamanda tarihi bir gerçeği de açıklamış oluyor.” Ayrıca Yakup Kadri bu yazısında; on yıl boyunca iktidar olmuş siyasi parti içinde en insafli olanların Atatürk’ün büyük işler yapmış olduğunu dile getirdiklerini, ama onların bile Atatürk’e diktatörlük sıfatını yakıştırdığını söylemiş, ama asıl bu kişilerin diktatörlük hırsına kendilerini kaptırdıklarını, otokratik devletin başı olduklarını dile getirmiş ve yazısını şöyle sürdürmüştür: “Bunlara bir takım gafiller diyemeyeceğiz. Zira bazıları yıllarca Atatürk’ün yanında bulunmuşlardı ve O’nun diktatörlük şöyle dursun diktatör kelimesinden bile ne kadar nefret ettiğini pek ala bilmeleri lazım gelir.” demiştir⁵⁶⁷.

Demokrat Parti, Yüksek Adalet Divanı’nda Atatürk ilkeleri konusunda şöyle suçlanmıştır:

“ Sanık Celâl Bayar, Adnan Menderes ve kendilerine tabi bir zümre, güdülen iktisadi politikanın memleketi badireye sürüklediğini ve sürüklemekte olduğunu anlayınca, bu politikanın muvaffakiyetsizliğini görüp bilen, tenkit eden aydın zümreye arka çevirerek, gericilerle bir olmuşlar, gericiliği teşvik etmişler, bu suretle memleketi devamlı ayakta tutacak ve çağdaş bir medeniyet seviyesine eristirecek olan Atatürk ilkelerinden ayrılmışlardır. Bu cümleden olarak, dini istismardan çekinmemişlerdir. İktidara gelince, Türkçe ezan kaldırılmıştır. Atatürk’ün dil konusunda ne kadar hassas olduğu malum iken, Türkçeyi sadeleştirme cereyanı bırakılarak, Osmanlıcaya dönülmüş ve bu sebeple, 491 numaralı Teşkilatı Esasiye Kanunundaki terim ve kelimelerin, 4695 numaralı anayasa ile Türkçeleştirilen şekli bırakılarak, eskiye dönülmüştür⁵⁶⁸.”

10 Kasım 1960’ta Ali Rıza Erem “ Affettin Değil mi Atam” başlıklı yazısında tarihte hiçbir ölünün arkasından, Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümü arkasından ağlandığı kadar ağlandığının görülmediğini söylemiş, bu günlerin milli bir yas olarak değil, daha çok Atatürk’ü anlama, devrimci ruhundan yeni dersler alma günleri olması temennisini dile getirmiştir. Erem, Demokrat Parti’nin 10 yıllık iktidar

⁵⁶⁷ **Ulus**, 28 Ekim 1960.

⁵⁶⁸ Aydemir, **Menderes’in...** ,s. 479.

dönemini kast ederek, bu son 10 yıl içinde Atatürk'ün ölüm yıldönümünü azap ve ıstırap içinde “ *Bizi Affet Atam?*” diyerek geçirdiklerini, çünkü bu süre içinde bilimden, kültürden, devlet idaresinden olmayıp, bir baskı idaresi altında bulduklarını ve bunun askeri müdahaleyle sona erdirildiğini söylemiştir. Son on yıl içinde iktidarın içinde bulunduğu devrim karşıtlığına, Türkçe ezanın Arapçaya çevrilmesine, devrim karşıtlığını fırsat bilip türeyen Ticanilik, Nurculuk tarikatlarına değinmiş, milli eğitim birliği ve harf devriminin kökünden yıkılmaya başladığını söylemiştir. Ayrıca DP iktidarının son on yılda, programsız ve hesapsız gidişleri nedeniyle ekonominin büyük bir çıkmaza girdiğini, iktidara koyu bir liberal olarak gelen partinin çok geçmeden koyu bir devletçiye dönüştüğünü, türlü hesapsızlıklar ve israflar yüzünden, halkın içine düştüğü ekonomik zorluklar dile getirilmiştir. Son on yılda demokratik rejimin ortadan kaldırıldığı, basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, gezme hürriyeti, konuşma hürriyeti, mahkeme bağımsızlığı, yargıç teminatı, üniversite muhtariyeti ve seçim emniyeti diye demokrasinin ne kadar dayanağı varsa hepsini kısan ve kasan antidemokratik kanunların çıkarıldığını anlatmış, Tahkikat Komisyonu'na da değinmiştir. Bu on yıllık zorlukların 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'yle bittiğini anlatan Erem, o günle birlikte yeniden Atatürk'e kavuştuklarını anlatmıştır⁵⁶⁹.

Nadir Nadi de on yıllık iktidar boyunca Atatürk ve eserlerine yapılanları şöyle anlatmıştır: “ *Son on yıl içinde en korkunç ve en tehlikeli hücumlar Atatürk'e ve eserlerine karşı göze alınmıştır. Oy kavgası ve oy yağmacılığı uğruna büyük tavizler hep Atatürk'ün eseri üzerinden yapılmıştır. Bununla beraber içine sürüklendiği pek aşırı şartlara rağmen, Atatürk'ü korumaya çalışan yine de muhalefet olmuştur. Ben 27 Mayıs'ı daha ziyade Atatürk'ün ve Atatürkçülüğün parlak bir zaferi olarak karşıladım*⁵⁷⁰.” Nadir Nadi: “ *27 Mayısçıların ülküsü, yolunu şaşırmış, memleketi uçuruma doğru hızla sürükleyen başıboş ve kontrolsüz bir idareyi yıkarak Atatürk prensiplerinin ışığında insan haklarına saygı duyan demokratik bir sistemi yurdumuza getirmektir. Bu uğurda girişilen teşebbüsün birinci safhası büyük bir başarı ile tamamlanmış, keyfi idare yıkılmış, başlıca sorumluları da, hukuk prensiplerine uygun olarak hesapları görülmek üzere, yakalanmışlardır. 27 Mayısçıları ilkin milleti Atatürk' kavuşturmuşlardır.*” diyerek kendi düşüncesine göre

⁵⁶⁹ **Ulus**, 10 Kasım 1960.

⁵⁷⁰ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1960

27 Mayıs'ın sonucunu dile getirmiştir ⁵⁷¹. Hadiselere Tercüman Gazetesi'nde Kadircan Kafılı yazdığı şu yazı ile askeri müdahaleyle ilgili düşüncelerini dile getirmiştir:

“ Millî İrade Gerçekleşti

İnkâr ve reddedilmesi mümkün olmayan bir gerçek vardır ki her insan hür doğar ve hür yaşar. İnsanlığın en seçkin topluluklarından olan Türk milletinin de her ferdi öyledir. Her fert öyle olunca milletin de hür olması gerekir. Nitekim tarih boyunca Türk milleti hür olmuştur. İçeriden ve dışarıdan hürriyetlerine tecavüz edenlerle mücadele etmiştir. Bu mücadelenin en yüksek ve liyakatli önderlerden biri de Atatürk'tür. Atatürk gençliğe hitabesinde yeni Türk nesillerinin icap ederse aynı mücadeleyi yapmasını istemiştir.

Milletin işlerini idare etmek ve ihtiyaçlarını sağlamak vazifesini yüklenmiş olanlar her şeyden önce milletin haklarına saygı göstermekle, dünya milletleri arasındaki şerefli mevkiini devam ettirmekle vazifelidirler. Halbuki bir müddetten beri bu mühim mesele unutulmuş bulunuyordu, haklar ve hürriyetler bahsinde yapılan kısıntılar memlekette huzursuzluğa hatta acıya sebep oluyordu. Bir kısım vatandaşların hatta kan ve can pahasına yaptıkları ihtarlar rağmen doğru yola dönülüyor, ihtarlar ihanet sayılıyor, huzursuzluk ve ıstırapın makul çarelerle giderilmesi yerine baskı yapılıyor. Vatandaşlar arasında hukuk eşitliği kalmamış, söz hürriyeti, yazı hürriyeti, fikir hürriyeti yok edilmişti, devlet radyoları bir zümrenin diğer bir zümreye karşı ağır ithamlarda bulunması için tek taraflı kullanılıyordu, asıl kuvvetler olan milyonlarca vatandaşın iradesi hiçe sayılıyor, milli birlik kundaklanıyor, milli şeref tehlikeye atılıyordu.

Bir milletin iradesini meşru olarak yüklenmiş insanların da diledikleri gibi hareket etmeleri asla caiz değildir. Hareketlerin de meşru olması lazımdır. Zira kanunların kanun olabilmesi için o kanunların yalnız usullere uygun olarak çıkarılması yetmez. Anayasaya uyması ve dolayısıyla milletin arzusuna tercüman olması gerekir. Aynı zamanda o kanunların bütün vatandaşlar hakkında eşitlikle tatbiki gerekir. Ne yazık ki bütün medeni ve ileri memleketlerde yürürlükte olan bu gerçeğe önem verilmiyordu.

Bu durum karşısında milletin bizzat harekete geçmesi ve haklarını sağlaması bir zaruret oldu. Türk Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri millet kuvvetinin temsilcisi olarak memleketin idaresini yirmi yedi Mayıs sabahı yüksek bir ağırbaşlılık ve ciddiyetle, Türk milletine yaraşan bir asaletle, bir damla kan dökülmeksizin eline aldı.

Türk Silahlı kuvvetleri, şanlı kuvvet, şerefli kuvvet, tarih boyunca iç ve dış düşmanlara karşı vatani ve milli birliği korumuş olan asil kuvvet, Türk milletinin gerçek kuvveti, vatana ve millete hizmetin değerli ihtirası içinde her zaman her fedakârlığa hazır kuvvet.

Bu hareket bazı geri memleketlerde görülen adi hükümet darbelerinden biri değildir. Bu hareket silahlı kuvvetlerin idareyi ele almaları da değildir. Bu hareket Türk milletinin iradesinin tescilidir. Zaten Türk milleti asker millettir. Türk Silahlı Kuvvetleri de Türk milletinin kendisidir. Türk Silahlı Kuvvetleri en münasip zamanda en mükemmel şekilde Atatürk'ün vasiyetini yerine getirmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri bu hareketle asil bir inkılâp yapmış, milletin şerefini kurtarmış, millete layık olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Şimdi yapılacak iş bu memlekette politika oyunları ile sarsılması asla mümkün olmayan bir “Hukuk Devleti” kurmaktır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yüksek kültürlü,

⁵⁷¹ Cumhuriyet, 18 Ağustos 1960.

hamiyetli, değerli ve fedakâr mensuplarının bu işi de mükemmel olarak başaracaklarına eminiz. Her vatandaşa düşen vazife bu işlerde şimdi ki geçici idareyi desteklemek, tam bir millî birlik içinde tam bir vatanseverlikle çalışmaktır.

Hoşça kalınız⁵⁷²!”

⁵⁷² **Hadiselere Tercüman**, 28 Mayıs 1960.

SONUÇ

“*Hasta Adam*” olarak anılan Osmanlı Devleti’nden, çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti kurmuş olan Mustafa Kemal Atatürk’ün 10 Kasım 1938’de ölmesi ile ülkede yeni bir cumhurbaşkanı seçme telaşı başlamıştı. 11 Kasım Cuma günü 323 mebusun 322 oyunu almış olan İsmet İnönü bu göreve gelmişti. Bu dönemde yaşanan II. Dünya Savaşı sebebiyle tüm dünyada hızlı bir değişim söz konusuydu. Türkiye’de de savaş halinin gerekleri olarak devlet Türk yaşamının neredeyse her yönüne müdahale etmeye başlamıştı. 18 Haziran 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu, Kasım 1942’deki Varlık Vergisi, 1943’te ise 1925 yılında kaldırılan Aşar Vergisi’nin Ayniyat Vergisi şeklinde yenilenmesi bu dönemde çıkarılan vergilerdi.

İsmet İnönü bu dönemde Türkiye’nin içinde bulunduğu durumu iyi değerlendirmiş ve çok partili demokratik sistemi desteklemiştir. Böylece Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulmuştur. 7 Ocak 1947 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek kurdukları partinin programı ve amaçları ile ilgili kamuoyuna bilgilendirme yapan parti programında Türk Devrimi ile birlikte sistemleştirilen Atatürk ilke ve inkılâpları yer alırken “*Atatürk*” kelimesi ile ilgili bir gönderme yapılmamıştır. Bu daha sonraki programlarda da böyle olmuş, Atatürk ismine yer verilmemiştir. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerinde 27 yıllık Halk Partisi iktidarını sona erdirmiş ve büyük bir oy çoğunluğu ile başa gelmişti. Menderes, 29 Mayıs 1950’deki ilk hükümet nutkunda, 14 Mayıs seçimlerini ve yeni iktidarı, “*gelmiş geçmiş inkılâpların en önemlisi*” ilan etmiş ve bu durum Atatürk devri ile bütün tarihi bağları kesilmesine sebep olmuştur. Parti daha kurulduğu ilk günlerden itibaren tüm eleştirilerini Halk Partisi’nin antidemokratik yönleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Partinin göze çarpan tutumu; muhalefetteyken durmadan hükümeti eleştirmek, iktidara geçtikten sonra da muhalefet olduğu için yermektir. Bu tutumun daha sonra hem memleket hem de parti için zararlı olduğu görülmüştür.

Demokrat Parti’nin iktidar olduğu 1950-1954 yılları arasında Türkiye’de hür ve demokratik bir ortamın mevcut olduğu görülmüştür. Din konusunda liberal bir tutumda olan DP, Arapça ezan yasağını kaldırmış ve bu büyük tepkiyle

karşılaşmıştır. Bu dönemde askerlik süresi kısaltılmış, yurtdışına çıkışlar ve yurt içinde seyahatler kolaylaştırılmış, yeni bir basın yasası çıkarılmış, kısıtlayıcı bazı hükümler içeren bazı yasalar değiştirilmiş, antidemokratik kanunları tespit etmek üzere bir komisyon kurulmuştu. Bu yıllar arasında Türkiye'nin hem siyasi, hem ekonomik hem de sosyal yapısında önemli değişiklikler olmuş ve Demokrat Parti 1954 seçimlerini kolayca kazanmıştır. Partinin iktidara gelişinden sonra ortaya çıkan özgürlük havasının; Atatürk, demokrasi, rejim ve inkılâp karşıtlarının seslerini yükseltmesine sebep olduğu göze çarpmıştır. Örneğin; Şubat 1950'de Kırşehir başta olmak üzere birçok şehirlerde Atatürk büst ve heykellerine saldırılması büyük tepkilere sebep olmuştur. Hükümet bu saldırıları büyük tartışmalar sonucunda çıkarttığı Atatürk'ü Koruma Kanunu ile önlemeye çalışmıştır. Atatürk ve rejim karşıtları seslerini yükseltmeyi demokrasinin bir sonucu olarak görmüşler ve bunu dile getirmekten kaçınmamışlardı. TBMM'de DP'nin hükümet programının okunması sırasında yapılan konuşmalar, Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun TBMM'de tartışılması sırasında söylenen sözler, dönemin muhalefet partilerinden biri olan MP'nin kongrelerinde parti içi istifalara ve partinin kapatılmasına sebep olan Atatürk aleyhtarlığı basında uzun zaman gündemi meşgul etmiş, toplumu, gençliği ve aydınları tedirgin etmiştir.

1954 genel seçimlerine hazırlanırken DP'liler ülkedeki politik ortam üzerindeki denetimlerini yoğunlaştırmaya başlamıştır. 16 Temmuz'da Parti Meclis Grubu olağanüstü bir toplantı yapmış ve hükümetten, kurulu, adli, toplumsal ve siyasi düzeni korumak için tasarlanan yasa tasarılarını hazırlaması oy birliği ile kararlaştırılmıştır. Üniversite profesörlerinin siyaset yapmasını yasaklayan Üniversiteler Kanunundaki değişiklik ile Vicdan Özgürlüğünü Koruma Yasası 23 Temmuz'da Meclis'ten geçmiştir. 1954 seçimlerinden sonra genel duraklama kendini göstermiştir. Çünkü hem tam demokratikleşme sağlanamamış hem de ekonomide duraklamalar artmaya başlamıştır. Bu gibi durumların basına yansımaları basın ile iktidarın ilişkilerinin giderek kötüleşmesine neden olmuştur. 1954 seçimlerinden sonra Menderes'in partide ve ülkede daha dayanıklı bir konumda olmak için çaba gösterdiği görülmüştür. Fakat buna ilk dört yılda bir plana bağlı olmadan yapılan politikaların olumsuz sonuçları engel olmuştur diyebiliriz. Azalmadan devam eden sorunlar, artan fiyatlar, artan enflasyon ve mal kıtlığı gibi diğer sorunlarla da birleşince hükümet, spekülasyon mal stokçuluğunu önlemek için ithalatçılara ticari

kredileri kısacağını, enflasyon ve vurgunculukla baş etmek için başka tedbirler alacağını ilan etmiştir. 1953'e kadar hareketli görünen Türk tarımı durgunluk işaretleri vermeye başlamıştı. 1955 yazındaki Kıbrıs Sorunu ile 6-7 Eylül olayları DP Hükümetini yıpratmaya başlamıştır ve özellikle 1956 senesi, iktidar partisinin daha baskıcı bir hale geldiği yıl olmuştur. Baskıcı tedbirlerden sonra, Meclis çatısı dışında siyasi faaliyet imkânsızlaşmıştır. Demokrat Parti'nin antidemokratik yasalara dayanarak otorite kurmaya çalışması ülkede gerginliği her geçen gün arttırmıştır. Zaten 1957 seçimleri gösterecekti ki, 1954'ten sonraki parti, artık 1950 ve 1954 yılları arasındaki parti değildi.

1957 seçimlerinde zaferle çıkmış olan partinin artık yıpranmış bir parti olduğu söylenebilir. Yıpranmasının en büyük sebebi olarak demokratik ortamın oluşturulamamış olması gösterilebilir. Seçimlerden sonra da ülkede siyasi gerginlik giderek artmıştır. Bundan başka yürütülen ekonomik politikalar bütçenin açık vermesine, zamlara ve enflasyonun şiddetlenmesine neden olmuştur. Halkın yaşam standardının düşmesi ve dış politikadaki başarısızlıklar toplumda huzursuzluğu arttırmıştır. İktisadi sorunların ağırlaşması, karaborsa, kuyruklar ve ardı arkası kesilmeyen fiyat artışları büyük bunalım yaratmıştı. Temmuz 1957'de muhalefet partileri, iktidar partisine karşı bir ortak cephe kurmak meselesini görüşmeye başlamışlardı. Ama partiler arasında işbirliği konusu hakkında muhalefet bir anlaşmaya varamamış ve bunun suçu da, DP'ye karşı tek başına yarışmak ve HP ile CMP tarafından desteklenmek isteyen İnönü ve CHP'ye yüklenmiştir. Menderes bu olaylara karşılık olarak, "*Vatan Cephesi*" yaratmak yoluna başvurmuştu. 1959 senesi yükselen fiyatlar senesi olmuştur. Demokrasi yönünden büyük gerilemeler yaşandığı görülmüştür. Diğer yıllara göre en fazla bu yıl içerisinde pek çok gazete kapanmış ve gazeteciler hapsedilmiştir.

Tüm bu sıkıntılar içerisinde artık iktidarın ülkenin durumunu toparlamasının mümkün olmadığı söylenebilir. Gerginliğin artık her geçen gün artıp devam ettiği bu dönem 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile sona ermiş ve darbeyi gerçekleştirenler özellikle Demokrat Parti'nin Atatürk ve Atatürkçülük yolundan uzaklaştığını dile getirmişlerdir.

KAYNAKLAR

ARŞİVLER

TBMM ZABIT CERİDELERİ

TMMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, c.8, Toplantı: 19, Birleşim: 2, 26 Aralık 1955

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, c.9, Toplantı: 23, Birleşim: 2, 13 Ocak 1956

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, c.9, Toplantı: 26, Birleşim: 2, 20 Ocak 1956

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, c. 10, Toplantı:33, Birleşim: 2, 6 Şubat 1956

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, c. 11, Toplantı: 60, Birleşim: 2, 2 Mayıs 1956

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, c. 15, Toplantı: 21, Birleşim: 3, 26 Aralık 1956

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: X, c. 18, Toplantı 56, Birleşim: 3, 8 Nisan 1957

TBMM Tutanak Dergisi, 31.05.1950

TBMM Tutanak Dergisi, 30.03.1951

GAZETELER

Cumhuriyet (1950-1960)

Demokrat İzmir (1955-1960)

Hadiselere Tercüman (1955- 1960)

İstanbul Ekspres (1951-1955)

Milliyet (1950-1960)

Tan (1955-1956)

Ulus (1950-1960)

Vakit (1955- 1960)

Vatan (1955)

Zafer (1950-1960)

DERGİLER

Akbaba	(1955-1960)
Akis	(1955-1960)
Sebilürreşad	(1955-1960)
Taş	(1955- 1959)

KİTAPLAR

-AĞAOĞLU, Samet, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru,**

Baha Matbaa, İstanbul, 1972.

-AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980),** Hil Yayın,

İstanbul, 2010.

-AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı**

Kronolojisi (1945- 1971), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

-AKYÜZ, Yahya, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi,** Alfa Yayınları,

İstanbul, 2001.

-ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),**

Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

-ANADOL, Cemal, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti,** Bilge Karınca

Yayınları, İstanbul, 2004.

-ASKER, Ayşe, **Askeri Darbeye Doğru, Demokrat Parti'nin Tahkikat**

Komisyonu Girişimi, İmge Yayınevi, Ankara, 2013.

-ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk,** Günümüz Türkçesine Çev: Bircan Lazım,

Bora Yayıncılık, İstanbul, 2006.

-AVCIOĞLU, Doğan, **Atatürkçülük Nedir,** İleri Yayınları, İstanbul, 2003.

- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- , **İkinci Adam (1938-1950)**, II. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- , **İkinci Adam (1950-1964)**, III. Cilt, Remzi Kitabevi İstanbul, 2011.
- , **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- , **Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919)**, I. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.
- BELLİ, Şemsi, **Makbule Atadan Anlatıyor; Ağabeyim Mustafa Kemal**, Selis Kitaplar, 1959.
- BİLGİNER, Recep, **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- BİRAND, Mehmet Ali v.d., **Demirkırat**, Doğan Kitap, İstanbul, 1991
- BOZDAĞ, İsmet, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975.
- ÇAĞATAY, Neşet, **Türkiye'de Gerici Eylemler (1923'ten Bu Yana)**, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972
- ÇAYCI, Abdurrahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- ÇEÇEN, Anıl, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.

- DAĞLI, Nuran ve AKTÜRK, Belma, **Hükümetler ve Programları (1920- 1960)**,
Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara, 1988.
- ERİKAN, Celâl, **Atatürkçülük**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1974.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara,
1990.
- GÜNAL, Erdoğan, **Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)**,
Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009.
- GÜVEN, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri
Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- İPEKÇİ, Abdi, **İnönü Atatürk’ü Anlatıyor**, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004.
- İSMAİL, Sebahattin, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kaştaş Yayınları, İstanbul, 1998.
- KARACAN, Ali Naci, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul, 2006.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, **Atatürk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- KİLİ, Suna, **27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, Boyut
Yayın Grubu, İstanbul, 1998.
- KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik
Temeller**, 4.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- KINROSS, Lord, **Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Çev: Necdet Sander,
Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.
- METİNSOY, Murat, **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, Savaş ve Gündelik
Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.
- NADİ, Nadir, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1972.
- , **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1979

-NEZİROĞLU, İrfan ve YILMAZ, Tuncer, **Hükümetler, Programları ve Genel**

Kurul Görüşmeleri (22 Mayıs 1950- 20 Kasım 1961), C.2, TBMM

Basımevi, Ankara, 2013.

-ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs**

İhtilâli, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

-SENCER, Muzaffer, **Dinin Türk Toplumı Üzerinde Etkileri**, Ant Yayınları,

İstanbul, 1968.

-SÜKAN, Faruk, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM**

1950- 1960), Kültür Ofset Limited Şirketi, Ankara, 1991.

-TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal**

Direnışe, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

-----, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye**

Cumhuriyeti'ne, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

-----, **Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-**

1938), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005

-TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952**, İstanbul, 1952.

-ULUSU, Mustafa Kemal, **Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü**

Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları, Doğan Kitapçılık, Ankara,

2008.

-UYAR, Hakkı, **Vatan Cephesi**, Büke Yayınları, İzmir, 2001.

-YASSIADA **Broşürü**, T.C. Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, İstanbul, 1960.

-YALÇIN, Durmuş, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih

Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.

- YEŞİL, Ahmet, **Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011.
- YÜCEL, Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.
- ZÜRCHER, Erik JAN, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

MAKALELER

- AKIN, Fehmi, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi”, **Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, Afyon, 2005.
- ARSEBÜK; Esat, “ CHP’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanuna Dair”, **AÜFH Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1-4.
- BULUT, Sedef, “ Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 4, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, 2009.
- ÇAVDAR, Tevfik, “ Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye İletişim Ansiklopedisi**, Cilt 8, Yayınları, İstanbul, 1984.
- DEMİR, Şerif, “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, **“Olaylar” Tarih ve Toplum**, Cilt VI., Sayı 33, İstanbul, 1986.
- DUMAN, Olcay Özkaya- BİRSEL, Haktan, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, **Atatürk Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Erzurum, 2012.

- EVSİLE, Mehmet, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Temellerinin Oluşmasında Atatürk’ün Gerçekçi Kişiliğinin Rolü, **Doğumun 125.Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- GİRİTLİ, İsmet, “Atatürk’ü Doğumunun 125. Yılında Kutlarken... Atatürk ve Devriminin Evrensel Yönü”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- GÜLER, Ali, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Atatürkçülük”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl 121, Sayı 374, Ekim, 2002.
- KARAKÖK, Tunay, “ Menderes Dönemi’nde (1950-1960) Türkiye’de Eğitim”, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, 2011.
- ÖZCAN, Mustafa, “Türkiye Cumhuriyeti’ni Kuranlar Nasıl Bir Gençlik İstiyordu? Atatürk Dönemi TBMM Tutanaklarının ve İlgili Diğer Belgelerin Analizi (23 Nisan 1920- 10 Kasım 1938)”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- ÖZDEMİR, Hikmet, “ Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- ÖZKAYA, Yücel, “ Altı İlke”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- , “Atatürk Dönemi ve Atatürk İnkılâpları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002.

- ŞIVGIN, Hale, “Atatürk’ün Kadın Hakları Reformu BM ve AB’de Kadın Hakları İle İlgili Son Gelişmeler”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Bazı Liderlik Özellikleri”, **Doğumunun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- TEKİN, Mehmet, “Çağına ve Bölgesine Sığmayan Önder: Atatürk”, **Doğumun 125. Yılında Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “Bir Askeri Deha Olarak Atatürk’ün İleri Görüşlülüğü ve Ordu- Millet Dayanışmasına Verdiği Önem”, **Doğumun 125. Yılında, Mustafa Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.
- VATANSEVER, Müge, “ Kıbrıs Sorunu’nun Tarihi Gelişimi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Özel Sayı, İzmir, 2012.

TEZLER

- AKŞİT, Yasemin, “Çok Partili Sistemin İlk Dönemlerinde Basın ve Basın Özgürlüğü ((1946- 1954)”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2012.
- ARIKANOĞLU, Naim, “Demokrat Parti İktidarında Hükümet- Basın İlişkileri (1950-1957)”, **Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Ana Bilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2014.

- GÜNEŞ, Tefsire, “Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı (1950-1960)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi)**, İstanbul, 2012.
- GÜRÇAN, Gürhan, “6-7 Eylül Olayları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2006.
- İŞÇİ, Hilal, “İnönü Dönemi Atatürk İmajı (1938-1950)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2001.
- KILIÇ, Emre, “Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Eskişehir, 2008.
- TAŞDÖVEN, Zehra, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)”, **Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi)**, Aydın, 2013.
- TORCU, Leyla, “Demokrat Parti’yi 27 Mayıs’a Götüren Nedenler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 1994.
- TURAN, Mehmet, “1950 ile 1960 Yılları Arası Ortaokul Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Milli Kimlik Kavramının İçerik Analizi”, **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2009.

İNTERNET SİTELERİ

www.filozof.net (Erişim: 11.04.2016)

www.nedirler.com (Erişim: 02.06.2016)

www.seyriadem.com (Erişim: 18.05.2016)

www.tbmm.gov.tr (Erişim: 02.05.2015)

www.tbmm.gov.tr (Erişim:02.05.2015)

www.tbmm.gov.tr (Erişim: 03.05.2015)

www.turkcebilgi.com (Erişim: 18.05.2016)

www.turkcebilgi.com (Erişim: 23.05.2016)

www.turkcebilgi.com (Erişim: 10.06.2016)

www.turkcebilgi.com (Erişim: 27.08.2016)

www.wikipedia.com (Erişim: 02.02.2016)

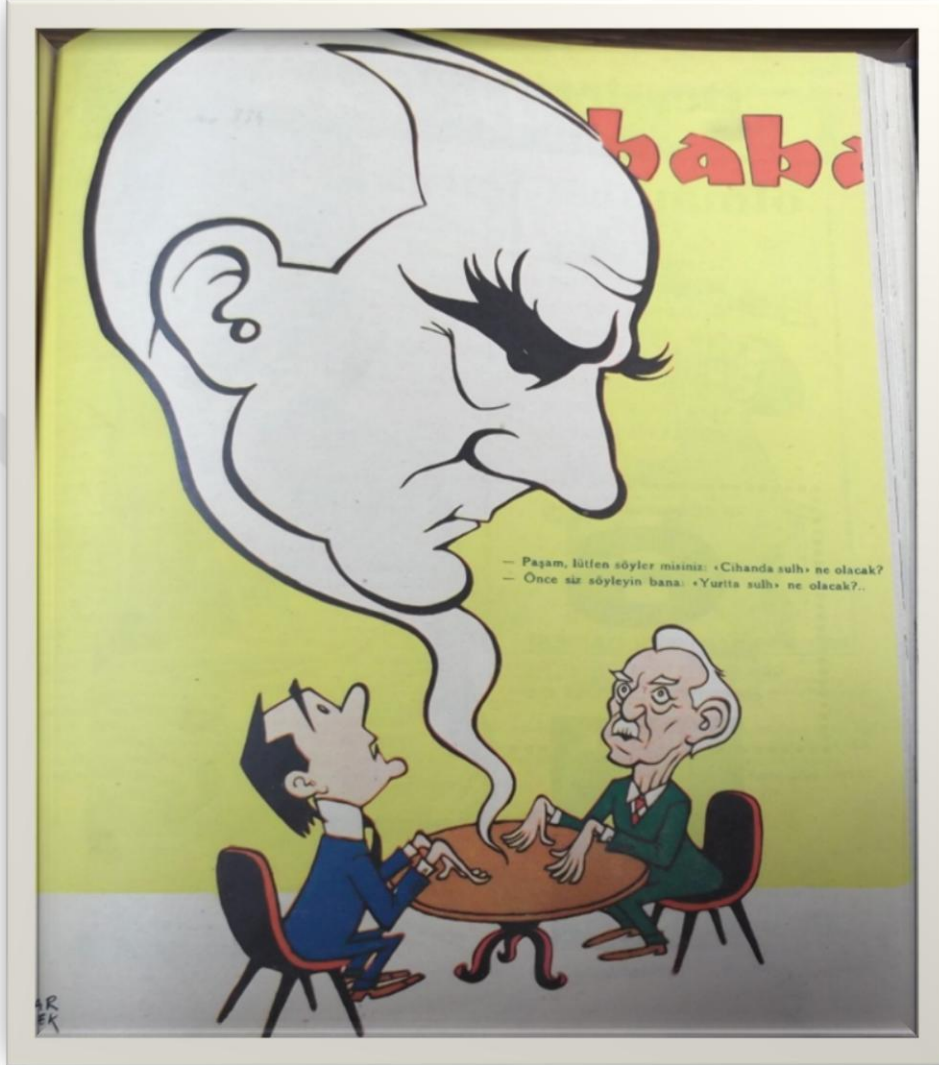
www.wikipedia.com (Erişim: 02.03.2016)

www.wikipedia.com (Erişim: 23.05.2016)

www.wikipedia.com (Erişim: 24.08.2016)

www.yurtsuz.net (Erişim: 27.08.2016)

EKLER

EK 1-Paşam, lütfen söyler misiniz “ Cihanda sulh” ne olacak?

-Önce siz söyleyin bana “ Yurtta sulh” ne olacak⁵⁷³?

⁵⁷³ Akbaba, 31 Temmuz 1958.

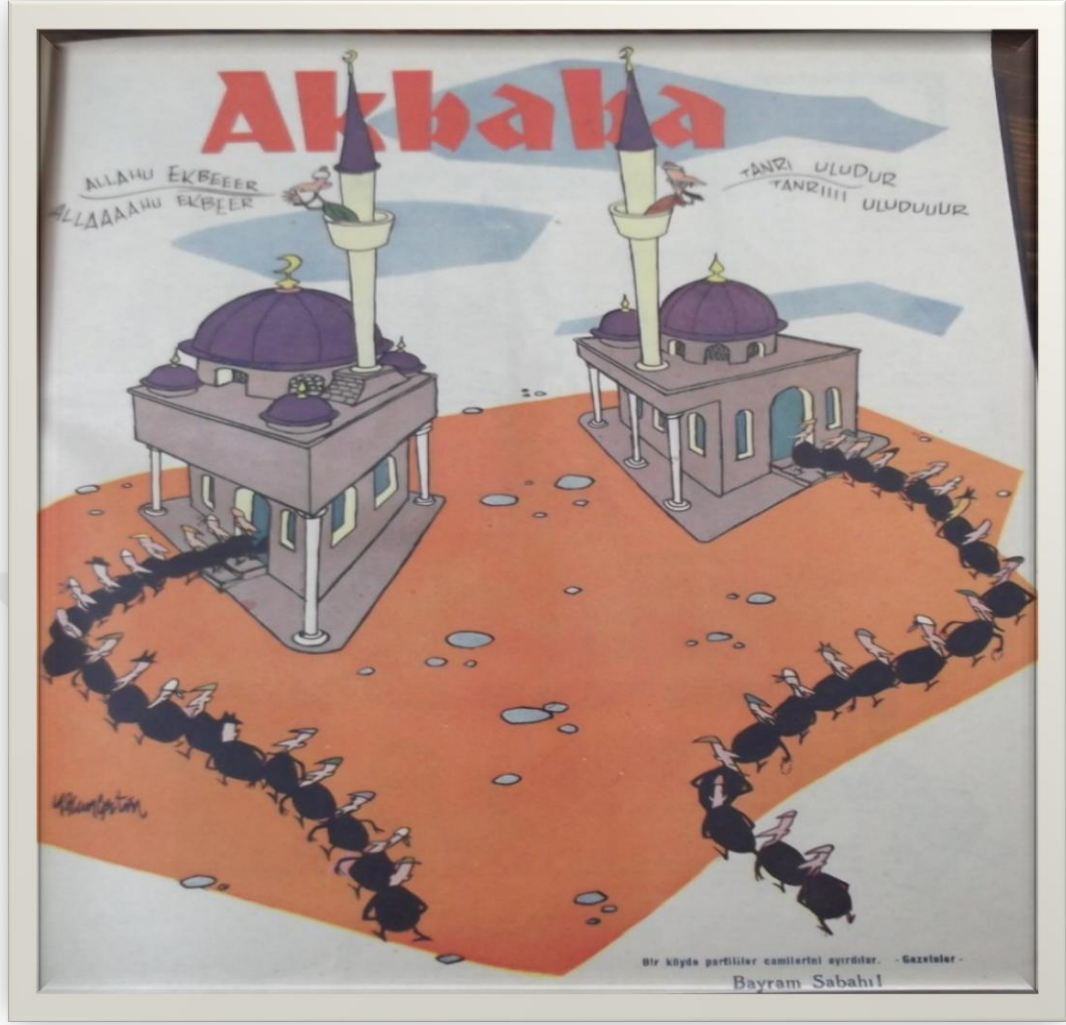
EK 2- Derginin bu karikatüründe kara çarşafın ve çok eşliliğin yeniden türemesine dikkat çekilmiştir.⁵⁷⁴

⁵⁷⁴ Akbaba, 23 Ekim 1958.

EK 3- Bu karikatürde Atatürk'ün 21. ölüm yıldönümünde kara çarşafın ne kadar yayıldığına dikkat çekilmiştir⁵⁷⁵.

⁵⁷⁵ Akbaba, 5 Kasım 1959.

EK 4- Demokrat Parti döneminde Arapça ezan yasağının kaldırılmasından sonra ülkede ortaya çıkan ikililiği anlatan bir karikatür⁵⁷⁶.

⁵⁷⁶ Akababa, 24 Mart 1960.

EK 5- 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra Atatürk'ün sönmez ışığının yeniden parlamaya başladığını anlatan bir karikatür⁵⁷⁷.

⁵⁷⁷ **Akbaba**, 23 Haziran 1960.

EK 6- Sebilürreşad Dergisi'nde Milli Mücadele yıllarında din adamlarının savaşmasıyla ilgili yayınladığı bir resim⁵⁷⁸.

⁵⁷⁸ Sebilürreşad, Haziran 1957.

EK 7- MUHTEŞEM FİYASKO⁵⁷⁹

Yepyeni bir hayat tarzını denemenin şevki ve inanılmaz heyecanı içinde bir milletin bütün ümitlerini, ideallerini kendisine bayrak yaparak siyasetimizde mevki alan DP bu hafta kuruluşunun on dördüncü yılını idrak ediyor. Bırakınız siyasi teşekkülleri, insan ömründe dahi fazla mana ifade etmeyen bu on dört yılın sonunda DP memleket mukadderatına on seneden beri hâkim bir iktidar partisidir. Medeni cemiyetlerin tarihinde, böylesine harikulade bir gelişmeyi gerçekleştirmiş siyasi partileri saymak için iki elin parmakları şüphesiz ki çoktur. Sadece dört yıl içinde seçmen vatandaşa, maddi sahada, manevi sahada, daha iyi şartları ancak kendisinin gerçekleştirebileceği zehabını vermek.. Bunun tekrarı pek müşkül, hatta imkânsız bir marifet olduğunu mutlaka kabul etmek lazımdır. Siyasi teşekküllere nazaran daha çok daha süratle boy atan insanlar dahi dört yaşına geldiklerinde ancak bir fidenin irtifama erişirler, kelimelerden son derece basit cümleler yapmaya muvaffak olurlar ve takip ettikleri mantık silsilesi, bazen akılları durdurur hal almakla beraber, aslında iptidailikten tek bir adım ileri gitmez.

Son on yıl içinde bu “ harikulade gelişme” müşahitlerin dikkat nazarından kaçmış değildir. Meselenin sosyal cephesi üzerine dikkatle eğilinilmiştir ve bazı neticeler gürültülü şekilde belirtilmiştir. Neticeler, siyasi kanaatlere göre değişik olmuştur. Bazı kimseler, başarının sırrını Demokrat liderlerin maharetinde aramışlardır. Diğerleri hakiki sebebi, o tarihlerde iktidarı elde tutan Halkçı liderlerin zihniyetine bağlamıştır. İki görüşte de doğru bir taraf bulunduğu muhakkaktır. Demokrat liderler böylesine mahir, Halkçı liderler bu derece müsamahalı ve Demokrasiyi Türkiye’de yerleştirmeye kati olarak azimli bulunmasalardı çok muhtemeldir ki 1950 mucizesi bu topraklar üzerinde gerçekleşmezdi. Fakat bütün bunların üstünde Kemalist rejimin daima Demokrasiye müteveccih bir istikamet götüğü, faşist ya da komünist rejimlerin aksine bünyesinde müstakbel bir demokratik sistemin tohumları taşıdığını hesaba katmamak DP’nin başarısına mistik mahiyet vermek gibi hatalı teşhislere yol açar. Bu bakımdan, bütün inanılmaz görüşlerine rağmen son on dört yılın hadiselerini mantık zaviyesinden izah etmek imkânsız değildir. Ta ki insan, Demokrasinin hakikaten Atatürk inkılâplarının sonuncusu olduğunu kabul edecek kadar izan sahibi bulunsun.

⁵⁷⁹ Akis, “ Muhteşem Fiyasko”, 6 Ocak 1960, s. 5.

İnkılâplarımız, kül halinde, bir gayeye müteveccihdir: Cemiyetimize batılı düzeni vermek. Yoksa Şapka İnkılâbı'nın sırf Türklerin başında şapka bulunsun, Harf İnkılâbı'nın Türkler Latin Harfleriyle yazsınlar ve Medeni Kanunun Türkler dört karı almasınlar diye hayatımıza sokulduğunu sanmak meseleye pek sathi şekilde bakmak olur. Bu bakımdan Demokrasi inkılâbını, mahiyeti itibarıyla bütün öteki inkılâplardan ayırt etmek manasızdır. Gerçi ilk görünüşte “ *Kanun zoruyla şapka giyilir ama kanun yoluyla Demokrasi olmaz*” tarzında bir itirazın haklı zannedilmesi için sebepler vardır. Fakat “ *Kanun zoruyla şapka*”nın asıl hedefinin, uzun vadede topluluğumuzun nizamlarını değiştirmek olduğu hatırlanırsa itirazın esaslı bir temele dayanmadığı derhal fark edilir. Nitekim Demokrasi de inkılâplarımızın normal *processus* 'ünü takip etmiş, hayatımıza yukarıdan gelen bir kararla sokulmuştur. Ama Demokrasi de pek ala o yukarıdan gelen karardan sonra şapkanın takip ettiği yolu takip edebilir, cemiyetimizin nizamlarından biri haline gelir, nasıl artık Türkiye'de şapkadan başka bir serpuş giyilmesi düşünülmezse siyasi sistem olarak da Demokrasiden farklı bir sistem hatıra getirilmezdi. Şapkayı kabul ettirmek için ilk şart Şapka Kanunuydu, Demokrasiyi kabul ettirmek için ilk şart serbest bir seçimle iktidarın el değiştirmesiydi. Bu ilk şartların ikisi de gerçekleşmiş, fakat ondan sonra tutulan istikamet iki inkılâpta farklı olmuştur. Demokrat liderleri de tarihin asla affetmeyeceği budur ve bu yüzdendir ki “ *DP Tecrübesi*” cemiyetimiz için ebediyen bir acı tecrübe olarak kalacaktır.

Aslında hüsrân, Demokrasinin öteki inkılâplardan gene de bir değişiklik göstermesinin neticesidir. Öteki bütün inkılâpların yaratıcıları inkılâpların bekçileri olmuşlardır. Yüreklarının bütün samimiyetiyle inanarak giriştikleri hamlelerin üzerine bizzat titremişler, o hamlelerin en zayıf anlarında dikkat kesilmişler, onlara ancak narin filizlere gösterilen ihtimamı göstermişlerdir. Demokrasi inkılâbında buna imkân yoktu. Demokrasi inkılâbında, hadisenin mahiyeti icabı, atanla tohumu yeşerten başka kimseler olacaktı. “ *Güdümlü Demokrasi*”nin bir ucube olmasının sebebi budur. Ortada elbette ki bir tehlike vardı, ama nihayet bu tehlikeyi göze almaksızın tohumun normal meyvesini elde etmenin imkânı yoktu.

On dört yıl evvel, Atatürk inkılâplarının sonuncusu olan Demokrasiyi gerçekleştirmekte idealistlerin elzem yardımcılığı vazifesiyle ortaya çıkan DP bu on dört yılın sonunda istisnasız her sahada tam bir başarısızlıkla karşı karşıyadır. Cemiyetimizin normal ölçüleri değiştirilmiş, memleket hayatımızda sarsılması son

derece müşkül vahim yaralar açılmış, telafisi uzun yılların fedakârca gayretini isteyen büyük zararlara sebep olunmuştur. Ele geçen imkânlar bakımından Cumhuriyetimizin altın devrini teşkil eden bir devrede fırsatlar cömertçesine heba edilmiş, sosyal hayatımızda müspete doğru gelişme kaydetmemiz böylesine kolayken tehlikeli ve kötü tohumlardan başka bir şey atılamamıştır. DP'nin, son on yılı hakikaten inanmış kimselerin sevk ve idaresi altında geçirmemiş olmasına, büyük talihsizliğimiz diye yanmamız gerekmektedir. Onlar biraz değişik çıksalardı bugün cemiyet olarak, 1950'de bulunduğumuz noktanın fersah fersah ilerisinde mevki alırdık. Halbuki şimdi, her şeye yeni baştan başlamamız gerekiyor. Bu kadar emek, bu kadar gayret, bunca fedakârlık gene tekrarlanacaktır. Atatürk inkılâplarının sonuncusu, Demokrasi bakımından belki henüz 1946'nın değil ama 1950'nin mutlaka gerisine atılmış bulunuyoruz. Ümit ve cesaret veren, yepyeni bir neslin 1946'nın şevk ve heyecanını yüreğinde aynen duyması, DP'nin çoktan terk ettiği bayrağı bugün DP'nin dışında azimle dalgalandırmakta olmasıdır. DP bu kuvvete dayanamayacak ve hak ettiği akıbeta mutlaka uğrayacaktır.

EK 8- KARA TEHLİKE⁵⁸⁰

Kim derdi ki, inkılâplar otuz yaşına bastıktan sonra, Büyük Millet Meclisine “çarşaf yasağı” için bir kanun tasarısı verilecek?

Üç kadın mebusumuzun bu medeni kabadayılığı karşısında, bakalım, Mecelleci erkek arkadaşları neler söyleyecekler?

Ara sıra, yurdumuzdan geçen Suriyeli seyyahların başlarında kırmızı fesli gördükçe, eski gülünçlüğümüzü hatırlıyoruz.

Nedense, birkaç yıldır, yurdumuzu karga sürüleri gibi karartan siyah çarşaflardan, birkaç inanmış kalemden başka şikâyetçi yok.

Türk kadını, doktor oldu hastaneye girdi. Avukat oldu mahkemeye girdi. Artist oldu sahneye girdi. Mebus oldu, meclise girdi. Hatta soyundu, dökündü, plaja girdi... Şimdi de, şükür yetiştirene, insan haklarından tekrar faydalanarak tekrar çarşafa giriyor!

Demokrasi ağacımızda kadın, hala beyaz vücudu siyah yapraklar içinde saklı bir “Memnu meyve”dir. Her gün, salyaları sakallarından akarak, dördünü birden koparmaya uzanmış pençeleşmiş eller görüyoruz.

Güneşi, ömür boyunca kafes arkasından seyreden annelerimizle bu zindan hayatı sona erdi sanıyorduk. Meğer kara tehlike, 19 Mayıs bayramlarının şortlu kızları üstüne kadar gece sessizliğiyle sokulmuş!

Ölümünden bunca yıl sonra, hiç kimse, Atatürk’ün matemini, yüzü siyah peçeli Türk kadını kadar çekmiyor.

⁵⁸⁰ Yusuf Ziya Ortaç, “Kara Tehlike”, **Akbaba**, 22 Mart 1956.

EK 9- O'NUN İZİNDEN GİDECEĞİZ⁵⁸¹

Vereceğimiz kararları, yaşadığımız devrin şartları içinde düşünmeliyiz: 1950 yılında Seçim Kanunu hazırlanırken nisbî temsil sistemine iltifat edilmemesi belki bir hata olmuştur. Atatürk devrimlerinin amaç bildiği Batı medeniyeti çerçevesinde insan haklarına dayanan çok partili bir sisteme geçerken, Mecliste çoğunluğu ele geçirebilecek tavizci bir zümrenin keyfi hareketlerini frenlemek lüzumunu önceden fark edemedik. Daha doğrusu iktidarı kaybettiği takdirde Cumhuriyet Halk Partisi'nin böylesine bir azınlığa düşeceğini hesaplayamadık. Uzun yıllar Halk Partisi'nde çalışan, devrim prensiplerine bağlılıklarını her fırsatta tekrarlayan DP kurucularının da bir gün o prensipleri tekmeleyeceklerini, hukuk devleti şartlarını kendi elleriyle yakacaklarını havsalamız almadı. 1950 seçimleri nisbî temsil usulüne göre yapılırdı, o mecliste yer alan muhalefet grubu sayıca daha kuvvetli olacak ve demokratik kontrol mekanizmasının daha tesirli bir şekilde işlemlerini sağlayabilecekti. Aynı zamanda, gerilik akımları da böylece frenlenmiş olacaktı.

Bununla beraber nisbî temsil sisteminin klasik mahzurlarını da gözden ırak tutmamak gerekir. Bunlardan başlıcası, parlamentoya zamanla küçük küçük partilerin dolması, hükümet kurma işinin ancak partiler arası çeşitli kombinezonlarla başırlır hale gelmesidir. Bu gibi hükümetler genel olarak çok kısa ömürlü olurlar, istikrarlı ve uzun süreli programlar hazırlayıp yürütemezler. Bizim gibi geri kalmış, kısa zamanda büyük hamleler yapmak zorunda bulunan milletler için böyle bir sistemin doğuracağı tehlikeler meydandadır. Ayrıca, küçük partiler birleşerek bir gün yine bir tahakküm çoğunluğu kurmaları nisbî temsil usulü ile de imkânsız sayılmaz.

Onun için, geçen on yıl içinde iyi sonuç vermeyen tecrübelerle bakarak büyük kusuru yalnız Seçim Kanununda aramamalıyız. Şimdi çoğunluk sisteminden ayrılırsak yarınki Meclis acaba daha güvenilir bir hukuk düzeni içinde yürütülebilecek midir?

Bir defa bugün bambaşka bir siyasal durum içindeyiz. On yıl önce devrim prensiplerini korumak ve hukuk düzenini geliştirerek yürütmek istiyorduk. Bugün ise devrim prensiplerini de, hukuk düzenini de yeniden kurmak görevi ile karşı karşıyayız. Böyle bir görevi ancak parlamentoya iyice hâkim olacak namuslu ve ülkücü bir parti grubu ile başarabiliriz kanısındayım. Küçük parçalara bölünen,

⁵⁸¹ Nadir Nadi, "O'nun İzinden Gideceğiz", *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1960.

alışmalarını kulis tavizleri ile düzenleyen bir mecliste belki bir çoğunluk saltanatı nlenebilir. Fakat devrim prensiplerini yeniden tehlikeye atmak ihtimalleri önlenemez.

Hazırlanacak Anayasaya bu hususta kesin hükümler konacağı, vatandaş hak ve hürriyetlerinin sağlam teminata bağlanacağı söyleniyor. Niyetlerimiz ne kadar halis olursa olsun, sütten ağzı yanmış insanlar olarak yoğurdu üfleyerek yememiz ve acele yargılardan sakınmamız gerektiği kanısındayım.

Hazırlanan Anayasayı kimler onaylayacaktır? Halk mı, yoksa gelecek Meclis mi? Nisb temsil sistemine göre yeni bir Seçim Kanunu hazırlanırsa, gelecek Meclisin nasıl bir karakter taşıyacağını bugünden bilebilir miyiz?

Kaygımı açıkça belirtiyim: Türkiye'nin kaderini elinde tutacak olan yarın ki yasama organı mutlaka devrimlere bağlı ve Atatrk bir kurul olmalıdır.

Çünkü ağdaş medeniyete ve Batılı hukuk düzenine kavuşmanın biricik yolu bize vaktiyle Atatürk'ün gösterdiği yoldur.

Menfaat dzenbazlarına, vicdan smrclerine ve hukuk yıkıcılarına memleketi teslim etmek için parlamento kurulmaz.

Bunu aklımızdan çıkarmayalım.

EK 10- SENİN İZİNDEYİZ!⁵⁸²

Birinci hadise; geçen ağustosta Singapur'daki Dünya Gençlik Birliği toplantısına iştirak eden Türk delegeleri, İttihadı Müslimin isimli bir cemiyetin sadece İslam dininden olan milletler için tertiplelediği bir akşam yemeğine davet edilmişlerdi. Daveti yapan genç Endonezyalı, bu yemeğin aynı zamanda “ İslam gençlikleri” ni ilgilendiren meselelerin konuşulacağı bir toplantı olduğunu tavzih etmiş; bilhassa Türkiye'nin Atatürk devrimleri muvacehesinde durumunu herkesin merak ettiğini, hatta bu hususta izahat vermek gerekeceğini söylemişti. Aynı zamanda lokanta olan toplantı salonunun Türk delegasyonu girdiği anda bütün konuşmalar birden kesildi, bütün gözler kapıya çevrildi. Pakistanlı, Burma ve Malayalı kadın delegelere ayrı birkaç masa hazırlanmış ve bunların etrafı paravanamsı bir teşkilatla kısmen örtülmüştü. Toplantıya davetli bulunanların pek çoğu entari ve terlikle oturuyorlardı. Türklere pek çok sualler tevcih edilmeye başlanmıştı ki ortaya yemek geldi ve herkes, hatta Oxford'da hukuk doktorası yapmış genç Malayalı ile Yale'de mühendis olmuş Pakistanlı, herkes istisnasız elleriyle, yağlar çenelerinden aka aka yemeğe başladılar. Sadece Türkler tabak, çatal ve kaşık istediler.

İkinci hadise; geçen ay Türk Devrim Ocakları'nın İstanbul merkezi, Atatürk devrimlerini kütleye mal etme kaygısını bir yuvarlak masa toplantısında dertleşmek istemişti. Son 30 senenin “profesyonel devrimci” denilebilecek derecede ateşli mücahitleri, kalem ve fikir adamları davetliyken bunlar arasında gazetesine çarşafli kadın resimleri basıp “ *İnkılâp elden gidiyor!*” diye ah ü vah edenler bölünürken, toplantıya birkaç samimi insandan başka gelen olmadı. Acaba Atatürk devrimi kütleye hiç mi endişeye mahal bırakmayacak derecede yerleşmişti, yoksa her tarafta yeni bir misaline rastladığımla “ münevver ihaneti”nin normal sayılabilecek bir tezahürüyle mi karşılaşılmıştı? Daha da enteresanı davetliler arasında devrimle yaşıt ve tıp doktoru olan bir genç, Harf İnkılâbı'nın muhasebesini yaparken şöyle bir anal sormayı faydalı görebildi: “ *Acaba Latin Harfleri'nin yayılması için Cumhuriyet devrinde sarf edilmiş olan cebir ve gayret, öteden beri kullanılan Arap Harfleri için sarf edilmiş olsaydı şimdi okuma yazma nisbetimiz daha yükseğe çıkmaz mıydı?*”

⁵⁸² Erdoğan Meto, “ Senin İzindeyiz”, **Akis**, 2 Temmuz 1955.

Üçüncü hadise; Atatürk Büyük Nutkunu bitirirken Türk Gençliğine muhteşem sözlerle hitap eder ve başta devrimler olmak üzere bütün eserini ona emanet eder. Bir genç grubu, bu hitaba Türk Gençliğinin cevabını yazabilmek gayesiyle bir komite kurdu, basınla, radyoyla bütün memleket gençlerinden ilhamlı yazılar istedi. Bu komite bir sene, iki sene uğraştı. Gelen birkaç yüz cevap o kadar kalitesizdi ki, komitede bulunan İstanbul Üniversitesi temsilcisi bu işin mesuliyetinden ürkererek çekildi ve komitede cevap müddetini bir sene daha uzattı. Zira geçlerimiz Atatürk'e hitap edemiyorlar, hatta söyleyecek bir şey bulamıyorlar, sadece 19 Mayıs resmi bayramlarında vücutlarıyla “ *Senin izindeyiz!*” kelimelerini bir kefaret ödercesine, yeşil çimen üzerinde çiziyorlardı.

Hangi haldeyiz Atatürk? Gençlerimiz memleketin hangi manevi, içtimai, fikri meselelerine sahip çıkmış, devrimin hangi felsefesini, hangi muhasebesini, hangi ayarlamasını yapmaya teşebbüs etmişlerdir? Liseden üniversiteye dilsiz ve kalemsiz intikal ettirilen bir sürü genç insan, sadece mesleki yetişme kanallarından sıyrılabilme endişesi içerisinde, her şeye lakayt, korkunç bir neme lazımcılık içerisinde çalkalanıp duruyorlar. Talebe cemiyetleri 20 kişiyle kongre yapıp Devrimi Koruma antları içerken, Devrim Ocakları'nın en baba yiğit aza kadrosu 200 kişiyi zor geçerken, antitezleri müdafaa eden diğer bir takım içtimai teşekküllerde daha parlak durumda değillerdir. Hükümetçe faaliyeti zararlı görülüp kapatılan eski Milliyetçiler Derneği de nihayet Mr. Avuç müntesibi ile gürültü koparan bir teşekküldü.

Alaka ne teze ne antiteze, ne devrime, ne irticaa, ne şu ne de bu partiye; alaka kısaca kolay ve rahatadır. Bugün rastgele alınacak Mr. Üniversite talebesinin Bakanlar Kurulu'nu eksiksiz sayması ne kadar muhal ise, mesela memlekette muhalefet denilen siyasi organların tezlerini bilmesi de o derece imkânsız da. Zira pek çok gencimiz siyasi, içtimai, manevi ideal boşluğunun ıstırabı içindedir. Gitgide kuvvetlenen materyalist görüşlerin cazibesine karşı durabilecek hiçbir felsefeleri mevcut değil. Yabancı memleketlerdeki muadillerinin bu ihtiyaçlarını karşılayan müesseseler bizde ya yok veya Heri derecede iptidaidir. Parti Gençlik Teşkilatlarımız, memleket meselelerine ünsiyet peydah edilen bir mektep değil, bir takım parti kodamanlarının manevralarına yarayan suni organizmalardan ibarettir. Partiler içerisinde en tabii vazifeleri oku devrim koruyuculuğunu bile yapmaktan

aciz, şu veya bu vesile ile verilen irticai tavizlere bigan, basamaklık etmekten Heri gidememektedir.

Buna mukabil mesela Fransız Radikal Partisi'nin Gençlik Teřkilatı bir kongrede, dűřen Bařbakan Mendes- France'ı omuzlarda tařıyacak kadar hakřinaslık etmesini bilmiřtir. Gene Fransa'dan misal vermek gerekirse, MRP gibi kuvvetli dini esaslara dayanan Mr partinin genç műntesipleri de bu ideolojiyi asrın icaplarıyla bađdařtırabilmektedirler. Tűrk ve İslam genç ise, acaba 80 senelik Cumhuriyet devrinden sonra din unsurunu manevi tatminine eriřebilmiř midir? Ve iřtiyakla beklediđi ve Atatűrk tarafından bařlanıp bitirilememiř olan dini reform nerededir? Vicdanında duyduđu bořluđu ne ile dolduracaktır?

Hangi izindeyiz Atatűrk? lűműnden 17 sene sonra, memleketinde yűz seneden beri sűrűp giden ve artık hallettiđini zannettiđi řark garp çalkalanması hala sűrűp gidiyor. Ve kendi elinle garba açtıđın kűltűr pencerelerimiz birer birer kapanırken, gelecek 19 Mayıs'ta gene hep Mr ađızdan haykıracađız: “ Senin izindeyiz!!”..

EK 11-ATATÜRK'ÜN DÜŞMALAR! ⁵⁸³

Mustafa Kemal'in iki düşmanı vardı: Biri içeride, biri dışarıda. Dışarıdakini biliyoruz: Yepyeni silahlarla donatılmış Yunan ordusu.. İçeridekini biliyoruz: Yobaz fetvalarını kuşanmış Halife ordusu!

Birinci düşmanı vatan topraklarından atan Gazi, sulha kavuşunca ikinci düşmanın üstüne yürüdü.

Bugünün Türkiye'si, dudakları “ Padişahım çok yaşa” duasına, parmakları Arap harflerine, başları püsküllü fese yabancı bir neslin vatanıdır.

Şimdi, hayat ile iki nefeslik alışverişleri kalmış insan artıkları, içlerindeki örümcek bağlamış kinleriyle bu neslin, bu Atatürk çocuklarının yolunu kesiyorlar.

Sayın Diyanet İşleri Reisimizin söylediklerini okudunuz mu? Sebat Gazetesi, ben bilmem diyor! Garbi Trakya diyorlar, ben bilmem diyor!

E, ne bilirsiniz siz efendi hazretleri?

Utunarak şu Kıbrıs canavarı Makarios'u düşünüyorum: Herif ne bilmiyor ki? İngilizce, biliyor.. Fransızca, biliyor.. Almanca, biliyor. Latince, yine biliyor.

Tarih bildiğine, coğrafya bildiğine, hele propaganda sanatını pekiyi bildiğine hiç şüphe yok!

Geçen bahar, bir akşam, Sayın Celal Bayar'ın Alman Cumhurbaşkanı şerefine Şale'de verdiği suarede idim. Davetliler arasında Papa'nın temsilcisi de vardı. Her dikkati üstüne çeken bu ayrı adamdan ben de gözlerimi alamadım. Tertemiz traşlı bir yüz, geniş, aydın bir alın ve kibar nakışlı, koyu kırmızı bir pelerin içinde, tanıdıklarına zarif kımıldanışlarla eğilen bir vücut.. Bu din adamı, salonları, güzel göğüsleri, çıplak sırtları, açık kollarıyla demet demet dolduran genç hanımlara, gözleri, içinde Tanrının gazabı yanan cehennem pencereleri gibi değil, seven, okşayan, af eden, tatlı, yumuşak bir şefkatle bakıyordu.

Biz, ne çektiksek, ne çekiyorsak ve Tanrı acısın, ne çekeceksek, hep, hep, hep yobazdandır.

⁵⁸³ Yusuf Ziya Ortaç, “Atatürk'ün Düşmanları”, **Akbaba**, 16 Ekim 1958.

Tanrı ki bir sıfatı “Rahim”dir, yani merhamet eden. Bir sıfatı, “Gafur”dur, yani af eden. Siz söyleyiniz bana, gözlerinde bir damla merhamet, bir damla mağfîret nuru parlayan yobaz gördünüz mü?

Din bilgisini, dünya bilgisiyle yoğuramamış bütün o kafaların karanlığı o gözlere dolmuş, cehaletin bütün hıncı o ağızlardan köpürmüştür.

Millî terbiyemiz mi bozulmaya başladı? Küçük büyüğü saymaz mı oldu? Aile temelleri mi sarsılıyor? Zenginî fakire merhameti mi yok? Çevremizin sefaletine göz yummuş, kulak tıkamış, bencil insanlar mı olduk? Tek suçlusu yobazdır! Karaborsacının kara vicdanından Allah korkusunu o söktü, kaldırîma düşen annenin gönlünde Tanrı ışığını o söndürdü!

Cemiyetin, hapishaneler dolusu, meyhaneler dolusu, kumarhaneler dolusu bütün günahı onun boynuna olsun!

ÖZGEÇMİŞ

RAFİYE KAYA

1991 yılında Ağrı'da doğdu. 2013 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2013 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans programına kabul edildi.